

1965

VILNA UKRAINA

Vol. 47

ВІЛЬНА УКРАЇНА

ЗБІРНИК Ч. 47

1965

З М І С Т

Світова панорама	ст. 1
Д. Соловей: Дискримінація українців у ССРСР	6
М. Галій: Знущання над українською культурою	9
М. С. Д.: Вісті з України	16
І. Василів: Життя за залізною заслоною	19

ІСТОРІЯ

Сергій Шелухин: Мирові переговори між Українською Державою і РСФСР в 1918 р.	23
--	----

КОМЕНТАРІ

І. Лучишин: Як то було з протестаційною акцією проти польської „пацифікації“	30
В. Лисий: Легенда 30 червня 1941 р.	32
С. Довгаль: Зустрічі з діячами культури	34
М. Кучер: Інформація має бути чесна	38

ОГЛЯД КНИЖОК І ЖУРНАЛІВ

В. Лисий: Примусове приєднання України до РСФСР	41
В. Данилович: Закордонна політика ЗДА	53

НЕКРОЛОГ

Б. Мартос: Пам'яті Левка Чикаленка	57
--	----

ЛИСТИ ДО РЕДАКЦІЇ

Б. Мартос: Лист до Редакції. Спростування	62
Лист Видавництва Книги „Січей“	64

ВІЛЬНА УКРАЇНА

ЖУРНАЛ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ДУМКИ

Видає: Українська Вільна Громада в Америці. Адреса Редакційної Колегії, для адміністраційних справ і грошових посилок:

Ukrainian Free Society of America, Box 4, Peter Stuyvesant Station, New York, N. Y., 10009, U.S.A.

Передплата на рік (4 числа) \$4.00

Ціна примірника \$1.00

РІК XII.

липень 1965 вересень

Ч. 47

СВІТОВА ПАНОРАМА

"Все йде, все минає, і краю немає", — читаємо в поезії Тараса Шевченка. "Все пливе" (панга рей), — казав колись грецький філософ. Події, які нині відбуваються в світі, трудно було б уявити собі десять років тому. Тоді співалося й гралося у всіх радювисильних советської імперії та комуністичного Китаю відомий мотив: "Русській с китайцем браття навік". А де тепер те братерство? На міжнародних конференціях делегати Москви й Пекіну не вітаються між собою, дивляться одні на других "вовком". Свого часу Ленін, щоб підважити західній капіталістичний світ, надіявся на пробудження народів Азії, де, мовляв, буде вирішена доля "світової революції". Його мрія здійснилася: в різних країнах Азії створено комуністичні режими. Але саме між цими "братями в Леніні" настала така ворожнеча, якої вже давно немає між народами Західної Європи. Ці факти свідчать про те, що не ідеологія рішає в політиці комуністичних урядів, а інтереси тих держав. І чим більша комуністична держава, тим більше виходить наверх воля до влади і впливу в політиці такої держави.

Для нас — українців — це не новина. Ще в 1920 р. московські комуністи порівнювали свою політику збройного опанування території царської імперії з політикою московського князя Івана Калити — "собирателя русских земель". Тож не дивуймося, коли китайські комуністи друкують карти давньої китайської імперії, до якої належали території на північ від ріки Амуру, а на півдні — Бурма і В'єтнам. Так як Ленін уважав провінції царської Росії за своє "законне володіння", теж і китайські комуністи хочуть мати під своєю владою те, що належало колись до китайської імперії.

В цьому одна з причин китайсько-російського конфлікту, що роздирає світовий комуністичний рух на дві ворожі фракції — московську і пекінську. Цей комуністичний націоналізм не обмежується Китаєм і Росією. У Польщі, під владою Гомулки, друкують масово шовіністично-імперіялістичні романи Сенкевича, в яких в рожевих барвах описано, як польська шляхта "цивілізувала" Україну, де, мовляв, блукали по степах самі чабани та всяка "голота". Румунські комуністи знайшли в архіві в Амстердамі (Голляндія) давню статтю К. Маркса, який писав, що царська Росія безправно загарбала Басарабію, заселену волохами-молдаванами, плем'ям румунського народу. Румунські комуністи, спираючись на авторитет Маркса, вимагають прилучення до Румунії не тільки Басарабії (південна і північна частина цієї області заселена українцями), але також північної Буковини, з її українською людністю. Польські комуністи, ковтнувши давню українську землю Холмщину та Лемківщину і

наш стародавній Перемишль, не відмовились би взяти в свої руки Галичину й Волинь та теперішню столицю Литви — Вільно.

Недавно мені довелося розмовляти з одним французьким журналістом, що об'їздив так звані "народні демократії". Він каже, що ніде в Західній Європі не бачив такої ненависти (шовінізму) між народами, як серед комуністів країн-сателітів: румуни ненавидять мадяр, мадяри — чехів, чехи не люблять поляків, болгари ненавидять румунів і т. д. А всі гуртом ненавидять і бояться росіян. Тож не диво, що китайський диктатор Мао охоче сприяє своєю пропагандою комуністам — сателітам Москви і навіть "пролив сльозу" (невпадат) з приводу загарбання території "Східньої Польщі" (Західньої Білої Русі та Західньої України) Москвою в час 2 світової війни. Як видно, в Пекіні не знають, що "Східня Польща" була і є зовсім не польська. У всякому разі, ціль китайських комуністів ясна: вони хочуть показати себе прихильниками польського комуністичного націоналізму.

Так ми наочно бачимо, що комуністичний рух, який виступив під проводом Леніна на світову арену як єдино-інтернаціоналістичний, здібний помирити всі народи "в сім'ї великій", — цей рух не має тепер міжнародного об'єднання — Комуністичного Інтернаціоналу. Є дві групи комуністичних партій: московська й пекінська, а є ще деякі, що хочуть бути в ролі "покірного телятка, що дві матки ссе", — як, напр., компартія Куби, яка дістає подарунки з ССРСР і з Китаю.

Найвизрашніше різниця інтересів між російськими та китайськими комуністами виявилася в політиці щодо В'єтнаму. В Південному В'єтнамі комуністичні відділи ведуть партизанську війну проти слабого уряду цієї країни та проти американського війська, посланого туди, щоб не дати країні під владу комуністів. Поміч партизани мають із комуністичного Північного В'єтнаму, і американське летунство бомбардує територію комуністичного В'єтнаму, щоб примусити уряд тієї країни до мирових переговорів. Ні Пекін, ні Москва не беруться своїм військом помагати комуністам В'єтнаму, як це було в Корей. Китайці бояться встрявати в конфлікт з Америкою, а в Москві розуміють, що перемога комуністів у В'єтнамі була б перемогою Китаю. Тому Кремль не має охоти своїми руками "вигрібати бараболу з вогню" для китайців. І це в той час, коли обидві комуністичні імперії мають атомові бомби і людністю своєю перевищують кожну країну світу.

НОВА СТРАТЕГІЯ

Спір між Пекіном і Москвою йде часто на тлі ідеології: мовляв, хто з них вірніший виконавець плянів і намірів Леніна. Відомо загалом, що Ленін не був миролубцем — пацифістом. Він писав, що війна — це законне дитя капіталістичної системи. Тому, поки є на світі капіталізм, війни неминучі. Тільки ліквідація капіталізму в цілому світі, створення комуністичного ладу забезпечить мир у світі. Тому Ленін проповідував революційні війни "соціалістичних країн" проти "держав капіталізму". В 1920 році Ленін мріяв, що червона армія візьме Варшаву і далі рушить на Німеччину, де він сподівався допомогти німецьким комуністам захопити владу. Сталін не вірив у сили комуністів інших країн шляхом революції захопити владу. Його надією була сильна армія Советського Союзу. Для успіху його політики створилася сприятлива ситуація в добі Другої світової війни: тепер дивізії російської армії стоять у Берліні й над Ельбою. Угорщину весь світ визнав за "сферу впливу" Москви, бо ніхто й пальцем не кинув у світі, щоб допомогти всенародному по-

встанню в цій країні проти російської окупації в 1956 р. Хрущов зробив був 1962 р. спробу стати твердою ногою на Кубі, щоб з цього острова грозити життєвим нервам ЗДА. Рішучість американського уряду примусила Москву забрати свої ракети з Куби: "Розум переміг", — промовив Хрущов, побачивши, що завів себе "під дурного хату".

В Китаї сподівалися, що дві атомові великодержави — ЗДА і ССРСР — попадуть у велику війну і взаємно себе знищать, а Китай лишиться тоді рішальною силою в світі. Ця надія не справдилася. Москва після авантюри на Кубі і після ліквідації Хрущова лишилася на позиції "ревізії лєнінізму", тому обстоює мирне співжиття всіх держав світу. Ця політика викликала гостру критику з боку китайських комуністів: мовляв, Москва боїться американського "паперового тигра". Однак тепер, коли Мао має свою атомову бомбу, в Москві питаються, — чому китайці не покажуть своєї відваги супроти американського "паперового тигра" в В'єтнамі.

Ці факти показують, що нові технічні досягнення примушують керівників різних держав до обережності в міжнародній політиці. В час советської авантюри на Кубі Хрущов і його генерали заглянули в безодню, і тепер уже не мають охоти повторювати небезпечний експеримент у другій країні. Таким чином твориться деяка рівновага сил між великодержавами. В країнах, що мають атомову зброю, росте занепокоєння, щоб після Китаю інші країни не почали фабрикувати свої атомові бомби. Індія, загрожена Китаєм, і може теж менші держави, як Швеція й інші. В цих обставинах немає гарантій проти несподіваного вибуху небажаної для всіх атомової війни, що була б катастрофою для всього людства.

РОЗЛАД В ОБОХ ТАБОРАХ

До недавнього часу були в світі два виразно розмежовані "фронти": комуністичний і некомуністичний. В одному таборі провід мала Москва, в другому — Вашингтон. Але тепер бачимо виломи в обох фронтах. Комуністичний Китай іде своєю дорогою, а в таборі некомуністичному президент Франції Де Голь хоче й собі мати вплив на світову політику і рішальне слово в вільній частині Європи. Є деяка подібність у тактиці Мао-Це-Тунга і Де Голя. В таборі комуністичному на кожне "так", сказане в Москві, йде луна з Пекіну: "ні". В таборі некомуністичному подібний "діалог" відбувається між Вашингтоном і Парижем. Де Голь висловлюється про політику ЗДА в В'єтнамі, в Домініканській республіці, в Лагінській Америці, як той "доктор бессервіссер" (всезнайко) із відомої сатири Івана Франка. Не вважаємо політику Вашингтону у В'єтнамі чи в Домініканській республіці за щастливу. Але Де Голєві найменше личило б критикувати американців у В'єтнамі, де Вашингтон платить майном і кров'ю своїх громадян теж за помилки Де Голя. Це ж уряд Де Голя послав своє військо після Другої світової війни до В'єтнаму, щоб силою держати ту країну як колонію Франції, і відомо, чим це кінчилося. Тодішня політика Франції кинула В'єнам в обійми комунізму. Якщо тепер із Парижу засуджують колоніалізм, то забувають при тому, що Англія і ЗДА примусили французів дати свободу Сирії після Другої світової війни. Отже, — "лікарю, виликуй себе самого"...

Теперішній уряд Франції може собі дозволити "незалежну" позу в міжнародній політиці, бо добре знає: коли б Західна Європа, включно з Францією, була поважно загрожена агресією зі Сходу, то Америка не покинула б її на поталу імперіялізмові Москви. Однак у Франції ведеть-

ся пропаганда, мовляв, ЗДА одного дня можуть порозумітися з Москвою коштом Західньої Європи. А тому — треба самим виробляти атомові бомби, бо це певна гарантія незалежності народів Західньої Європи... Таким чином Франція генерала Де Голя була б у ролі протекторки "безборонних" європейських народів. Цей великодержавний націоналізм, що його проповідує Де Голь, може здаватися з боку старомодним і навіть смішним, бо де ж могла б Франція рівнятися з великанською воєнною машиною Росії або ЗДА? Але Де Голь знає, що у Франції, після воєнної катастрофи 1940 року й німецької окупації, в масах ще живе бажання, щоб Франція була або здавалася сильною і "великою". І хоч Франція має численну комуністичну партію, однак ця партія, вірна директивам Москви, не робить перешкод для закордонної політики Де Голя. Адже ж ця політика розхитує єдність і міць західніх держав.

Теж в Європейській Господарській Спілці б держав уряд ген. Де Голя веде політику націоналістичну, яка врешті не виходить на користь і самій Франції. Бо Західня Європа з участю Франції дійсно могла б рівнятися своєю господарською силою з Советським блоком і з ЗДА, і слово Франції в цій Спілці б держав мало б у світі більшу вагу ніж ізольовано. Однак Де Голь хоче їздити на конику "національної слави" і не бажає мати ніяких наднаціональних установ; він стоїть проти політичного об'єднання держав Західньої Європи, яке впливало б із тісної співпраці цих держав на полі господарському.

НІМЕЧЧИНА І СХІД ЄВРОПИ

Наслідком програної війни 1945 р. Німеччина втратила значну частину своєї території на користь Польщі та Росії (Східня Прусія). Західня Прусія, Бранденбург, Тюрингія і Саксонія були перетворені з волі Москви в комуністичну республіку під владою московського вихованця Ульбріхта. Деякий час жила в Західній Німеччині надія, що вдасться відновити границі з року 1937, об'єднавши втрачені землі з Німецькою Федеративною республікою. Тепер про кордони 1937 року говориться в Німеччині переважно на з'їздах німців, виселених на захід із Східньої Німеччини. Німецькі відповідальні політики ставлять собі як досяжне завдання — ліквідацію німецької комуністичної республіки, що є під окупацією російського війська, і об'єднання цієї території з Німецькою Федеративною республікою. Був раніше плян у Західній Німеччині — зробити обмін територіями з Польщею: мовляв, нехай би Польща вернулася на втрачені "східні креси" (білоруські й українські землі), а Німеччина дістала б цим способом свої кордони 1937 року. Але цей плян, само собою, не може здійснитися без згоди Москви, тому він зовсім нереальний. Ближчий до здійснення інший плян, а саме, — прилучення советської зони Німеччини до Федеративної республіки. Німці розуміють, що ніхто в світі не схоче почати нову світову війну задля об'єднання німецьких територій. Шлях до об'єднання Німеччини йде через дипломатію. В цьому процесі велику вагу можуть мати країни-сателіти. Коли їм будуть забезпечені теперішні кордони з Німеччиною, і вони не будуть боятися німецької агресії, то східні сусіди Німеччини не були б заінтересовані в існуванні німецької комуністичної республіки. Сателіти Москви були б тоді сміливіші в відносинах з своїм східнім "протектором": адже ж Москва лякає поляків і чехів німецькою агресією, від якої гарантію дає армія ССРСР. З цієї причини заяви деяких німецьких політиків у Бонні з домаганням доступу німецького уряду до атомової

зброї в рамках НАТО (Північно-атлантичний договір) Москва зручно використовує для доказу, мовляв, реваншисти федеративної Німеччини готують атомову війну, щоб знищити народи Сходу Європи, як це плянував Гітлер.

СИТУАЦІЯ В ССРСР

Відпруження в Східній Європі мало б вплив і на розвиток подій в самій советській імперії. Від смерти Сталіна настали великі зміни в суспільстві ССРСР. Виросло нове покоління, що хоче жити по людському і вимагає для себе "місця на сонці". Немає тепер у Москві авторитетів, яким би безумовно і безкритично вірили. Фрази про "непомилну партію" не можуть переконати людей, що пережили посмертний засуд і дестронізацію Сталіна та усунення Хрущова. Кремль перестав бути авторитетом у комуністичному світі. Теж в ССРСР теперішні вожді партії не можуть створити мертву "стабілізацію", як було за Сталіна. Вони мусять звертатися до народних мас і до інтелігенції, дають усякі обітніці, не зачіпаючи основ партійної диктатури.

Кожному з нас мусить бути ясно, що кожний крок в ССРСР до більшої свободи наближає теж поневолені народи советської імперії до визволення. Немає сумніву: поки в цій державі є режим диктатури, справа національного визволення нашого та інших народів практично не стоїть, вона лишається на місці, скільки б ми на еміграції не влаштовували походів, ювілеїв і конгресів з патріотичними промовами та концертами. Досвід показує, що поневолення чужих народів демократичною державою має певні межі, і приходить момент, коли така держава мусить іти на уступки народів, що бореться за свою свободу. Диктаторський деспотичний режим не йде на поступки. Тому не дивно, коли оборонці російського імперіялізму — "ліві" й "праві" йдуть єдиним фронтом проти поневолених народів. Найяскравіший приклад цієї спілки була присутність відомого російського монархіста Василя Шульгіна на 22 з'їзді комуністичної партії в Москві, в 1961 році. Цей Шульгін має від уряду ССРСР пенсію і прославляє комуністичну диктатуру, що відновила "єдину неділиму Росію". Шульгін і йому подібні розуміють, що в демократичному режимі неросійські народи мали б можливість зорганізуватися для оборони своїх прав і вільного розвитку. Під диктатурою це неможливо: Москва може диктувати іншим народам "злиття з великим російським народом".

В такій ситуації можна пригадати слова розумного російського історика Федотова, який писав після Другої світової війни про долю імперії. Федотов твердив, що російський народ не буде вільний, поки не відречеться від свого імперіялізму, бо, — писав він, — не можна забезпечити свободу для половини людності імперії і одночасно держати в рабстві другу половину — неросійські народи. Для дійсних прихильників свободи — росіяні і неросіяні — головний ворог мусить бути один: диктаторський імперіялізм.

В серпні 1965 р.

ДМ. СОЛОВЕЙ

ДИСКРИМІНАЦІЯ УКРАЇНЦІВ У ССРСР НА НИВІ НАРОДНОЇ ОСВІТИ Й КУЛЬТУРИ

СССР, як відомо, — плянована держава. Все у ній на свій розсуд плянує орган диктатури — Президія ЦК КПСС. А ця партія є фактично цілком великоруська комуністична партія більшовиків, бо великороси в ній становили й становлять абсолютну більшість. Цим, між іншим, і пояснюється, чому після 1920-их років перестали публікувати відомості про національний склад членів КПСС. Треба ж бо, щоб на це не звертали уваги підкорені неросійські народи ССРСР та закордонні спостерігачі. У самому ж ЦК, за обчисленням С. Бялера ("Социалистический Вестник", збірник 2 за 1964 г.) великороси становили: в 1939 р. — 66.9%, а в 1959 р. — 62.7%. Себто — творили й творять там також яскраву абсолютну більшість. Націонали ж у тому ЦК, як бачимо, становили й становлять значну меншість — коло третини: у 1939 р. — 33.1%, а в 1959 р. — 37.3%. Але до цього треба ще додати, що тих націоналів до ЦК підбирає сама Президія ЦК КПСС, беручи, очевидно, до уваги: з одного боку — ступінь їхньої асимільованости з панівною в ССРСР нацією та ступінь притуплення у них власної національної свідомости й гідности, а з другого боку — ступінь їхньої сервільної відданости кремлівському проводові. Тому ці націонали в ЦК партії не здатні творити будь-якої опозиції великодержавним шовіністичним заходам переважної більшости великоросів. Бо ця опозиція, при такому національному співвідношенні сил у більшовицькій партії ССРСР, поперше — приречена на цілковиту безвиглядність взагалі, подруге — вона негайно приведе до викинення опозиціонерів з ЦК та з партії. Яскравий приклад — пригода з колишнім першим секретарем КПУ України, з О. Кириченком. Його бундючно введемо було до Президії ЦК КПСС, але коли він у Кремлі чимсь не догодив (думаємо, що це навіть не стосувалося sacramентальних справ національних, що їх партія давно вже "вирішила") — його мовчки, без будь-якого пояснення причин, усунули з Президії ЦК КПСС, на Українку не повернули, і про нього тепер зовсім нічого не відомо. Зникла людина з обрју — і все. А вона ж була перед тим найвидатніша офіційна персона на Україні! Тож тії націонали в ЦК КПСС, як цілком залежні від ласки його проводу, фактично відіграють там ролю лише жалюгідних театральних статистів та старанних сервільних виконавців директив партійного проводу. Своїх народів вони там ні в якій мірі захищати не можуть, бо це буде кваліфіковано як непрошений гріх їхнього "буржуазного націоналізму" із застосуванням до них відповідних партійних санкцій.

Зрозуміло також, що при такій структурі ЦК КПСС і при такому співвідношенні в ньому національних сил, Президія ЦК КПСС вільно й сміливо може провадити найбрутальнішу великодержавну великоруську шовіністичну національну політику в ССРСР, намагаючися тільки прикрити її голосною, але пустодзвонною пропагандою про інтернаціональну, нібито, істоту своєї партії та про інтернаціоналістичну, начебто, мету своїх заходів.

Такому станові сприяє зцентралізування в Москві, в руках Президії ЦК КПСС, фінансів усіх республік (згадаймо, що за Конституцією ті республіки, нібито, суверенні!) та зосередження в руках тої ж Президії ЦК КПСС диктаторської повноти державної влади.

Яскравою світлиною до передніше сказаного є наступні дані з ділянки освіти й культури, що легко піддаються контролі кожному, хто цікавиться, бо взято їх з офіційних друкованих московських джерел, на які ми точно покликуємося. (Див. таблицю).

**Дискримінаційна політика Президії ЦК КПСС щодо українців
у цифрових показниках.**

Показники	Великороси	Українці	Українці у % до великоросів
(1)	(2)	(3)	(4)
1. Людність за даними перепису 1959 р. у тисячах	114,114	37,253	32.6
2. Учнів по середніх фахових школах у 1963-64 р. в тисячах	1,909.8	463.0	24.2
3. Студентів по вищих школах у 1963-64 р. в тисячах	1,987.9	476.4	24.0
4. Наукових робітників на кінець 1963 р., осіб	373,498	59,221	15.9
5. Кількість назв книг видано в 1963 р. мовами цих двох народів,, одиниць	58,158	3,325	5.6

Примітка. Складено таблицю за: а) "Народное хозяйство СССР в 1960 г.", Москва, ст. 14 (людність). б) "Народное хозяйство СССР в 1963 г.", Москва, ст. 579, 591 (учні, студенти, науковці). в) "Печать СССР в 1963 г.", Москва, ст. 24 (кількість книг).

Із поданої таблиці, з графи четвертої, наочно видно наслідки великодержавної великоруської шовіністичної політики Президії ЦК КПСС щодо українців. Українці до великоросів у СССР своєю кількістю, за даними перепису 1959 р., становили 32.6%. Коли б національна політика проводу КПСС була в СССР прийнята справжнім інтернаціоналізмом, а не була б великодержавною та великорусько-шовіністичною, то й кількість українців — учнів середніх фахових шкіл, студентів вищих шкіл, науковців, тощо — мусила б також становити близько 32.6% до відповідних даних, що стосуються великоросів. А фактично ми маємо тут для українців відносні показники значно менші від законно сподіваних, і при тому — явно дискримінаційні. Так, українці — учні середніх фахових шкіл, до великоросів — учнів таких же шкіл, становили в 1963-64 р. замість 32.6% — тільки 24.2%. Українці — студенти вищих шкіл, до великоросів — студентів тих же шкіл і того ж року, становили ще менше — 24.0%. А українці-науковці до великоросів-науковців становили в 1963 р. замість законних 32.6% — тільки 15.9%! Що ж до кількості назв кни-

жок, що їх в 1963 р. було видано українською мовою, то вони також замість законно належних 32.6%, до кількості великоруських книжок, становили просто мізерію — 5.6%! До цього додамо, що більш як третина тиражу цих українських книжок — це в основному обов'язкові переклади з великоруської мови. Тираж же оригінальних українських творів сягав ледве двох третин. (Вирахувано на підставі "Печать СССР в 1963 г.", Москва, ст. 24).

Отож, коли розрахувати кількість учнів середніх фахових шкіл і студентів вищих шкіл кожної із цих двох національностей СССР, скажімо, на 10.000 людности їхньої властивої національної групи, то матимемо: українців — учнів середніх фахових шкіл, і українців — студентів вищих шкіл, майже у 1.4 раза менше за кількість згаданих учнів і студентів великоросів. А українців-науковців понад два рази менше за науковців-великоросів.

Що ж до книжок, то в 1963 р. в СССР, із розрахунку на одну й ту ж кількість людности, було за спільні державні кошти видано українською мовою майже у п'ять з половиною разів менше, ніж великоруською. Так плянує цю справу Президія ЦК КПСС.

Постає питання: чому така обурлива дискримінація українського народу в СССР, де, згідно з голосною партійною пропагандою, панує, начебто, абсолютна національна рівність і цілковита, нібито, дружба народів? Може тому, що Україна дає дуже малі фінансові засоби до спільної скарбниці СССР? — Та виявляється, що ні. Вона вносить до спільної скарбниці СССР значно більше, ніж одержує з неї для своїх потреб.

Найновіші дослідження виявляють, що (після задоволення із централізованої скарбниці СССР усіх бюджетових потреб України, враховуючи сюди й частку, що припадає на неї по обороні СССР та утриманню всесоюзного уряду) в руках Президії ЦК КПСС (бо вона фактично порядкує всіма фінансами, як суверен-диктатор в державі) щороку лишається не повернутих на Україну для потреб українського народу близько шістьох мільярдів карбованців її фінансових засобів. Це становить близько 36% усіх прибутків, що їх щороку створює господарська діяльність українського народу взагалі, і які збирає з України всесоюзна скарбниця через своїх агентів. Як бачимо, відсоток цілком лихварський, яскраво колоніальний. (Докладно див. нашу працю "Фінансовий визиск України" в журн. "Вільна Україна", чч. 44-45 за 1964 і 1965 рр. та окрему відбитку.)

Отож, нещадно визискуючи фінансово-економічно Україну, яку безугавно проголошує своєю невід'ємною колонією, Президія ЦК КПСС, щоб і далі міцно утримувати її у своїх руках, намагається, — спираючися на силу збройної диктатури та на зосередження в своїх руках усіх фінансів, — якнайменше допускати українців до набуття фахової освіти, середньої й вищої, і русифікувати та асимілювати їх з великоросами. Для цього, крім всього іншого, масово вивозить українську молодь по закінченні тих шкіл за межі України. (Докладніше про це див. нашу працю "Українська наука в колоніальних путях", вид. "Пролог", Нью Йорк, 1963).

Так виглядає фальшивий ошуканський інтернаціоналізм політики Президії ЦК КПСС в живій дійсності, коли зняти з нього розфарбовану маску.

МИКОЛА ГАЛЦІЙ

ЗНУЩАННЯ НАД УКРАЇНСЬКОЮ КУЛЬТУРОЮ

Від часу, коли Україна зв'язалася з Москвою і за політичним зв'язком прийшов зв'язок культурний, українське культурне життя стало підпадати різким катаклізмам від часу заключення Переяславського договору з Москвою 1654 року аж до наших часів. З історії знаємо, як то за московських царів насилували, а то й забороняли публікувати всяку літературу українською мовою. Але майже нікому не здавалось можливим, щоб українська культура, українське живе слово чи навіть пісенна творчість могли підпадати під "соціалістичну" цензуру Марксо-Ленінської ідеології московських большевиків, або мусіли б пробиватися через сітку всяких обмежень, запідозрінь, а навіть заборон.

Сорок п'ять років минуло від того часу, як Україна мілітарною силою була завойована Москвою. І за той час вожді московського большевизму, кидаючи найпоступовіші гасла для обдурення народів, повернули Советський Союз до варварства найтемнішого Середньовіччя. Ленін, як властивий великодержавник-централіст, ідучи на поступки не тільки українцям, але й іншим неросійським народам, писав: "Переможний соціалізм неодмінно мусить здійснити повну демократію, а це значить, не тільки перевести цілковиту рівноправність націй, але й здійснити право на самовизначення гноблених націй, тобто право на вільне політичне відокремлення. Соціалістичні партії, які не докажуть цілою своєю діяльністю тепер, і під час революції й після її перемоги, що вони визволять поневолені нації й побудують відношення до них на основі вільної спілки, а вільна спілка це брехлива фраза без свободи відокремлення, такі партії вчинили б зраду проти соціалізму" (В. Ленін — Національне питання).

Але, маючи на увазі єдність Росії, по проголошенні цієї Деклярації, Ленін декларує іншу формулу про свободу відокремлення націй. Він говорить: "...остаточна мета заключається в тому, що партія має стреміти не лише до зближення народів, але до злиття їх в один народ". А це означало, що для комуністичної партії в інтерпретації В. Леніна існує не національна ідея, а національна політика, бо така інтерпретація показує, як ліпше використати національні рухи в змаганнях за владу і як після захоплення влади остаточно ліквідувати нації.

Отже, таким чином ідея незалежних держав була zagrożена на самому початку української національної революції. А це означає, що суть комуністичного большевизму зразу була пов'язана з московським імперіалізмом, який стремив не допустити до розпаду імперії. Отож, практика національної політики Москви була на самому початку революції і залишилась до наших днів ясна. Втримати і закріпити всі дотеперішні здобутки русифікаційної політики під брехливими гаслами свободи. Бо соціалістична розв'язка національного питання полягає не в крутістві та в забріханості большевицьких шовіністичних фанатиків єдиної неділимій Росії, а в тому, щоб всім національностям забезпечити повні права в творенні своєї рідної культури водночас у проголошенні своєї самостійності. Бо що таке соціалізм?

Найбільші теоретики Заходу твердять, що соціалізм — це повне визволення людини. Він повинен бути оснований на принципах правди, справедливості і свободи. Натомість большевицький "соціалізм" — це найтемніша сторінка в історії соціалізму. Большевицький соціалізм перетворився в державне рабство, а його влада веде боротьбу з людиною

для загарбання її духових і матеріальних цінностей. ССРСР — це країна абсолютного деспотизму і жорстокої боротьби для збереження єдності імперії. Примари великоруського імперіялізму — це акти нечуваного варварства супроти волі народів і їхньої культури. Ми не можемо задовольнитися тим, що нам голосять з Москви чи з Києва про те, що Україна є самостійною і незалежною "Українською Радянською Соціалістичною Республікою", а український народ є вільним і незалежним від московських централістів. Це наявна брехня, бо в дійсності нічого такого немає, а навпаки. Старий царський централізм виступає тут ще раз перед нами під маскою большевизму.

Відомості, які приходять до нас з України, виразно доводять, що Україна стала до смертельного бою за свою культурну самобутність, за свою мову, за своє вселюдське існування. Тих відомостей не можна легковажити, не можна некритично покликуватись на дореволюційні умови. Мовляв, ми тоді нічого не мали, але потрапили проголосити самостійність. Треба одначе пригадати, що обмосковлення за царського режиму обмежувалось до міста. Село залишилось неторкненим. Тепер становище далеко гірше, бо під загрозою обмосковлення опинилося рівнож українське село. Сільську молодь тисячами вивозять з України, щоб її обезлюднити і обмосковити. Слід звернути теж увагу на "розквіт" української культури в Україні, про що довідуємось з совєтської преси і радіо. Як цей розквіт виглядає, ми стараємось продемонструвати на фактах.

Розглядаючи уважно нинішнє становище в Україні, треба ствердити, що всі народи нашої планети спонтанно змагаються з колоніялізмом і досягають своїх прав. На наших очах зникає колоніялізм Азії й Африки. Народи тих континентів стали вільними громадянами своїх незалежних держав. Тільки народи Совєтського Союзу є сьогодні найбільшими колоніяльними рабами. Ми свято віримо, що ліквідація колоніялізму в Африці та в Азії не може поминути московського колоніялізму в Євроазії. Росія, цей "світвий центр всесвітньої революції", як висловився Сталін, не може довго вдержатися через безнастанні конфлікти соціального та національного характеру. Вона завалиться сама в собі й від себе.

Туга української людини за рідним друкованим словом в „Суверенній Радянській Українській Державі“

Наклад книжкових видань

"Мене зацікавили книжки", пише людина, що цікавиться українською літературою, "Б. Антоненка-Давидовича — "Література й коло літератури", — А. Матвієнка — "Живе слово". Шукав я їх скрізь, де доводилось мені бувати. І в нашому сільському магазині, і в Городенці, Коломиї, Івано-Франківському, Чернівцях, і ніде не знайшов. Замовив ці книжки в Київському магазині "Книга поштою", але відповіді одержав стереотипні: "немає, не було в продажу". Що таке, хто каламутить воду при визначенні тиражів на потрібні книжки?" ("Літературна Україна", 12 березня 1965 р.)

Книжки до працівників не доходять

"Коли в Заполяр'я за 68 паралелею надходить українська книга для нас, що живуть і працюють тут, це стає великою радістю. На жаль, книжки з України перестали прибувати. Дуже погано надходять у Заполяр'я передплатні видання Т. Шевченка, Лесі Українки, Марка Вовчка, О. Вишні та інші". ("Літературна Україна", червень 1965 р.)

Хто відповідає за Словник М. С. Стефанцева?

"Адже саме з недосконалих словників ідуть гуляти по світу мовні бур'яни: "лапша", "етаж", "забастовка", "коньки", "зонтик", "парикмахер", "частушка", "сахар" і т. д.

"Закиди рецензента на адресу Вашого словника обґрунтовані. В роботі над своїм словником Ви керувались таким принципом... давати слова спільні з російською мовою або запозичені з неї і не давати синонімів навіть поширених, але властивих тільки українській мові." ("Літературна Україна", 4 червня 1965 р.)

Опінія студентів

"Нас, студентів-філологів, обурює ортографічний словник М. С. Стефанцева... "Радянська школа" випустила друком сьомим виданням цей жалюгідний посібник, якого ціллу зливати українську мову з російською... Для чого ж М. Стефанцев отаким словесним непотрібом заражує мозки тих, хто вчиться ходити перлістими і звабливими стежками рідної мови? Чи не для того, щоб тисячі школярів, які придбають сьоме видання рецензованого словника, говорили: "ботинки", а не черевики, "зонтик" замість парасолька і т. д.

"Ми вповні розуміємо обурення українських письменників, але видавництво "Радянська школа" має виконувати доручення партії в напрямі злиття мов й тому видає даліше безграмотні посібники різних Стефанцевих, щоб обезкультурювати українську мову... ось вони "українські слова": "конешно", "лагер", "овечки", "дяля Миша", "повар", "резина", "хвастливий", "частушка", "юнка". ("Літературна Україна", 4 червня 1965 р.)

Курйози в університетах України

"В кінці 1960 року було видано під заголовком — "Дослідження з літературознавства і мовознавства" збірник наукових праць викладачів та аспірантів філологічного факультету Київського державного університету. Тираж цього важливого для науки твору 500 примірників. В збірнику 11 праць — шість російською мовою і тільки п'ять українською".

"Одеське книжкове видавництво в 1964 році випустило 141 книжку, в тому, 89 російською, 20 двомовних — російсько-українських, 1 англо-російську, 1 німецько-російську і 30 мовою українською". ("Радянське Літературознавство", ч. 1, 1965)

Не мови вчать, а виготовлення кишень для одягу

"...протягом п'ятох років старшокласники зовсім не вчать мови, бо години, що колись належали мові, з'їло виробниче навчання. І який парадокс, на мову в кожному з цих класів колись відводилося навчальним пляном 35 годин на рік. На виготовлення ж кишень для одягу програма 9-10 класу відводить 30 годин". ("Радянська Освіта", 10 березня 1965 р.)

Обмосковлення української мови

"Переді мною науковий збірник — "Філософські проблеми сучасного природознавства". Видавництво Київського університету. Читаємо цікаві статті визначних науковців: М. І. Кованцева, С. К. Всехвятського, Ю. Змеєва та інших. Але звернімо увагу на мову книжки. Враження від прочитаного таке, наче б то цього видання і не торкалася рука літератур-

ного редактора, навіть коректора. Ось стаття проф. С. К. Всехсвятського... Познайомившись з текстом статті, переконуєшся, що редакція, яка готувала збірник до друку, часто-густо не визнає наявних норм української мови... помилки, нісенітниця, якими переповнений збірник. Треба мати не абияку фантазію, щоб так зіпсувати, спотворити українську мову". ("Літературна Україна", 26 березня 1965 р.)

Митці — школі

"Укрконцерт склав абонемент для школярів міста Києва на 1964-1965 рр. Називається він "Митці школі". Перш за все впадає в вічі, що він позбавлений найкращих літературних творів: І. Франка, Т. Шевченка, О. Вишні. До того ж українські письменники О. Гончар та О. Довженко подаються російською мовою. Що це? легковажність, безграмотність, чи нездорова тенденція?" ("Молодь України", 28 лютого 1965 р.)

"В технічно-українських словниках замість українських термінів у багатьох випадках подають справжнісінькі російські кальки". ("Робітничка Газета", 24 лютого 1965 р.)

Немає підручників української літератури

"Цього року ми видали підручники для студентів-філологів — "Історія української літератури". Ми ледве виканючили тираж 10 тисяч. Книжка розійшлася за кілька днів і посипалися до нас листи... "дайте книжку!"... А спробуйте знайти матеріали для вивчення української літератури, чотири томи яких вийшли ще меншим тиражем. Подібних випадків не десятки, а сотні..." ("Літературна Україна", 18 грудня 1964 р.)

Нищать книжки

"...В Сімферополі на книжковій базі мають знищити понад 30 тисяч українських книжок. Серед цих книжок 12,573 твори М. Коцюбинського та 10,383 твори І. Франка". ("Літературна Україна", 23 лютого 1964 р.)

У дитячій книгарні ч. 10 в Харкові

"Будь ласка, дайте мені твори І. Франка!.. "нема"! тоді М. Коцюбинського або Панаса Мирного!.. "нема!" Хочете тритомник Пушкіна?" ("Робітничка Газета", 12 листопада 1964 р.)

Які книжечки для школярів випускають в Києві?

"Йдучи повз книгарню в Каневі, я звернув увагу на веселу зграйку дітлахів, що тримаючи в руках щойно куплені книжечки, зваго щеталяли. Попрохав у одного хлопчика книжечку. Відкриваю сторінки й читаю. Але що це?.. "етаж", "керосин", "лапша", "резина", "сахар", "янтар".

"Видавництво — Радянська школа, яке має забезпечувати вузи потрібною літературою, досі не спромоглося видрукувати навіть хрестоматій літератур (ангичної, західних та східних народів УРСР). А щодо хрестоматії із західноєвропейських літератур, яку повинні були підготувати науковці КДУ, є й спеціальні ухвали, та ... хура не зрушує з місця від тих паперових постанов".

"...чи не на глум скидається те, що бібліотека спромоглася придбати... аж... три... примірники Гомерової Одиссеї в чудовому перекладі Борнса Тена?" ("Літературна Україна", 15 червня 1965 р.)

Одеський книготорг

"Минулого року без попередження надіслали 800 примірників — "Встречи с Африкой". І довелося взяти, бо автори книги вельми поважні особи. Зараз же весь той тираж лежить і, хто знає, доки лежатиме. А видання ж дороге". ("Робітничая Газета", 5 березня 1965 р.)

Де дістати потрібну літературу?

"Дуже часто студенти запитують, де дістати ту чи іншу книгу конче потрібної кожному вчителіві, науковцеві? Нестача підручників в педагогічному училищі... приміром, Лохвицький районний "Книготорг" одержав тільки 8 книг — "Робота з розвитку мов в 2-4 класах", Б. С. Саженюка. І як можна восьми посібниками задовольнити потреби, коли тільки в нашому педагогічному училищі 200-250 слухачів, охочих придбати цю книгу!.. Дивно, що переважно не вистачає педагогічних підручників та ще й в педагогічному училищі, де вони потрібні, як повітря". ("Радянська Освіта", 24 червня 1965 р.)

Запобігання на книжки

"Творів Г. Сковороди, М. Шашкевича, Ю. Федьковича, С. Васильченка, В. Блакитного, М. Рильського, також Гулака-Артемовського, Я. Щоголіва, С. Руданського, П. Куліша, І. Микитенка, аж надто обмаль. І з іншими творами художньої літератури української не ліпше. Натомість цілі полиці аж вигинаються від таких томів: "Записки Современника". ("Літературна Україна", 24 листопада 1964 р.)

Як з піснями?

"Збірник народних пісень для ансамблю бандуристів видано 390 примірників, а ансамблів обчислюється тисячами. Видавництво "Мистецтво" видало 500 примірників — Вечорниці — П. Ніщинського". ("Радянська Культура", 25 лютого 1965 р.)

Русифікація фільмової продукції

"Радянська Освіта" за 12 червня 1964 року подає, що Київська кінопродукція випускає кожного року 5 до 10 фільмів шкільного змісту для середніх шкіл, а для інших шкіл кругло 30, тобто разом 40 фільмів у рік. Майже всі вони російською мовою. Українською мовою за останніх десять років ця Київська кіностудія випустила три фільми для шкільного вжитку. В 1963 році був створений "Державний Комітет Ради УРСР по кіноматографії". Мабуть саме тому ми завдячуємо появу таких картин як "Сон" і "Тіні забутих предків", випущених торік нашою Київською студією. До речі, це чи не єдині фільми за останні роки, випущені українською мовою. І взагалі, чи нормальним є те, що кіностудії України як правило знімають фільми російською мовою, навіть якщо сценарій написав український письменник. Так було, наприклад, з фільмами "Стежки доріжки", сценарій Зарудного, "Дочка Стратіона", сценарій В. Земляка і В. Леліна".

Фільм "Лісова пісня" Лесі Українки демонструється на Україні не українською, а російською мовою. Так само фільм Київської кіностудії О. Довженка — "Українська рапсодія" демонструвався в Харкові в кінотеатрі "Парк" теж не українською, а російською мовою". ("Культура і Життя", 1 квітня 1965 р.)

В "Літературній Газеті" від дня 12 вересня 1961 р. повідомляли, що "фільми українською мовою — це щось надзвичайно рідкісне".

Крайне несприятливі умови в Україні

"Дивна річ, ми стільки пишемо й говоримо про потребу підносити культуру нашої мови. Виступаємо про це в пресі, на всяких зборах, але в усьому цьому Інститут мовознавства не бере майже ніякої участі. Хіба Інститут мовознавства задовольняє мова наших газет і радіо?.. Я певен, що й вас, товариші мовознавці, як і кожну культурну людину на Україні це обурює. Але чому ж ви не виявляєте ініціативи в цій благородній боротьбі за культуру слова?" ("Літературна Україна", 5 березня 1965 р.)

Нищать пам'ятки української старовини

"У місті Долини стояла Миколаївська церква. Прекрасний пам'ятник дерев'яної архітектури. Церкву розтягли тракторами".

"В Коломиї Благовіщенську церкву з дзвіницею споруджено 1587 року. Це один з найстарших пам'ятників в області. Розповідають, що храм відвідував Б. Хмельницький під час молдавського походу. Стан цієї пам'ятки безнадійний. Дах прогнів, стіни затікають".

"В Івано-Франківському краєзнавчому музеї зберігалась унікальна колекція (чи не найбільша в світі) виробів гуцульських керамістів. Колекція пережила війну. Але однієї ночі колекцію кераміки було розтощено обухом сокири і череп'я вивезено на звалища".

"І на Поліссі, і серед Карпат, і вздовж крутих річок Поділля і по широких південних українських степах — повсюду є пам'ятки культури і мистецтва. В них викарбувалася художня влада народу, втілися його естетичний смак, моральні та етичні ідеали, його прагнення і сподівання... Не зважаючи на неодноразові виступи в пресі, пам'ятки культури та мистецтва руйнуються й нині. А за свідченням мистецтвознавців усі ці споруди не мають собі рівних в Європі. Юне покоління, якому жити в ХХІ столітті, мусить твердо сказати геростратам: "ЗАСЬ!" "Руки геть від скарбів народних!" ("Молодь України", ч. 109, з 6 червня 1965 р.)

Хто бойкотує українську пісню?

"Твори композиторів-клясиків: Леонтовича, Стеценка та інших майже відсутні в репертуарі. Зате провідне місце займають: "Зачем тебя я, милый мой, узнала", "Ласточка" та інші". ("Радянська Культура", 24 вересня 1964 р.)

Чому здержують передплати?

"Завітавши в Донецькому до магазину передплатних видань, ми довідалися, що в місті вже є два щасливці, яким вдалося записатися на "Історію українського мистецтва", — лише два! і на цьому передплату припинено". ("Літературна Україна", 5 лютого 1965 р.)

Неграмотність чи насмішквате хуліганство?

"Об'ява на склі дверей столичного метрополітену: "Не мешайте входу і виходу..." Вивіски на вулицях Києва: "продаж фрукти"... "пункт по приему і видаче белья"... Меню в їдальнях Києва, навіть шкільних:

... "суп с курой" ... "винигрет" ... "амлет" ... "билеши" ... В Печерському районі на кінцевій зупинці тролейбуса ч. 20 висить об'ява: "место отстоя" ..., а майже поруч в кіоску, де продають пиво, плакат: "требуйте отстоя". ("Радянська Освіта", 12 червня 1965 р.)

Умови праці у молоді

"Подекуди робочий день триває 10-12 годин. Доярка, що виходить на ферму о 4 годині ранку, повертається додому десь о 9-10 вечора. Марно переконувати, що ти на добу працюєш по 18-20 годин... Вправившись з клопотами, біжиш в бібліотеку, щоб взяти книжку для навчання у вузі. Та бібліотекарка важко зітхає, розводячи руками: — "на жаль немає". ("Молодь України", 24 лютого 1965 р.)

Дійсність в Україні, яку ми тут подали, переконує нас, що наведені попередньо большевицькі декларації мали іншу вимову, ніж ті, які намагалися удати Хрущови, Серови, Любавіни, а тепер Брежнєви, Косигіни й інші.

В теперішню епоху в цілому світі проходять небувалі в історії процеси за новий лад, за звільнення людини і народів від всякої тиранії. Наш український народ сорок сім років тому пішов у бій за ті ідеали, за які сьогодні змагається все людство. Відомий французький патріот Фуше в промові по радіо проголосив, що настав кінець 132-літнього володіння Франції в Альжирі та що в цілому світі кінчиться епоха колоніялізму. І Фуше мав рацію. Бо дійсно, колоніялізм могучих колись капіталістичних держав Європи відійшов уже в забуття. Єдиний московський "Союз Соціалістичних Советських Республік" далі продовжує своє варварське існування і свою колоніяльну політику.

Наведені нами документи розкривають перед нами цей жахливо-катастрофальний стан цього московського колоніялізму. Він лягає всім тягарем на життя і духову творчість уярмлених народів. Те, що діється зараз в ССРСР з поневоленими народами, історія людства ще не записала. Це унікал між народами від доби фараонів. Це історичний феномен, який тільки в Московії може проявитись. Тільки живі істоти з дикими інстинктами можуть стреміти до перетоплення іноземних народів в московському казані. Над цим повинні призадуматися не тільки українська еміграція у вільному світі, але й всі поневолені Москвою народи, заким настане остаточний змаг за людську гідність і визволення від большевицького хижактва.

Кінчаючи цей еляборат, ми все таки цікаві знати, чи при зустрічах тут українських громадян з діячами культури з України, що відбувались в минулих місяцях в ЗДА і в Канаді, були ставлені запити про повищий стан гнету української культури в "Українській незалежній державі" та як це прикре питання вяснювали гості з України?

М. С. Д.

ВІСТІ З УКРАЇНИ

"РАДІОХУЛІГАНИ"

Згідно з повідомленням київського гумористичного журналу "Перець" (за 7 квітня 1964), чимало молодих громадян України таємно будують радіопередавачі і надають свої власні програми. "Щось напричуд дивовижне відбувається в Конотопі — пише "Перець". Уночі десь аж з-під хмар лунають чудернацькі слова і пісні Ніни Миколаївни Мусієнко, яка назвала себе "Блакитноока": Я відьма, я сніжна королева, ловить мене вночі, слухайте заморські пісні".

Дальше "Перець" пише, що в невеликому місті Конотопі "радіохуліганів" більше. Подібні дикі радіостанції зустрічаються майже по всій Україні, на Харківщині, у Львівщині, на Одещині, в Донбасі. Незадоволені радянською пропагандивною казньонщиною — молоді люди на власну руку передають крізь свої "дикі" радіостанції західні танці, жартівливі оповідання тощо. Не зважаючи на боротьбу з цим явищем, воно продовжується і є характеристичним для всього Радянського Союзу.

УКРАЇНЬСЬКА МОЛОДЬ ВІДМОВЛЯЄТЬСЯ ІХАТИ НА ПРАЦЮ ЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ

Згідно з повідомленням советської преси на Україні, ЦК комсомолу України обговорював недавно на своїх нарадах справу дальшої висилки української молоді за межі України на спорудження важливих "всесоюзних" об'єктів.

На нарадах стверджено, що деякі обкоми комсомолу послабили увагу до цієї справи. Так Черкаська, Кримська, Чернівецька, Закарпатська і Волинська області не виконали плянів висилки молоді. Причина, як заявили перші секретарі обласних комсомольських комітетів, лежить у тому, що велика частина молоді свідомо відмовляється виїжджати за межі України, без сліду втікає з сіл та міст, одержавши "путівку" на виїзд.

Багато молодих людей категорично заявляють, що вони місяця свого постійного замешкання на Україні не залишать, бо чому вони мають обов'язково працювати на чужині, коли й на Україні багато будується. Крім того молодь заявляє, що справа виїзду — добровільна справа, і ніхто їм не може наказати їхати.

Секретаріят ЦК комсомолу ствердив, що окремі обкоми комсомолу посилають за межі України "випадкових людей" — так званих "хуліганів, дармоїдів, ледарів, стиляг" і інший "антисупільний елемент". Такі молоді люди ніби добровільно зголошуються на виїзд, одержують комсомольську "путівку", гроші й опісля в дорозі зникають невідомо куди. Так, наприклад, Кримський обком комсомолу, бажаючи позбутись "антисупільного елементу", спрямував на ударні сибірські будови 49 юнаків. Проте жоден з них не прибув на місце призначення. Всі влаштувались на роботу в Симферополі, Одесі, Ялті, Баку та в інших містах.

Мукачівський район комсомолу спрямував на Сибір 60 хлопців та дівчат. Вони прибули на місця призначення, здали в будівельне управління свої трудові книжки, попрацювали два місяці, а потім втекли. Виявилось, що деякі з них мали по дві трудові книжки.

Секретаріят ЦК комсомолу України наказав створити при районо-

вих комсомольських організаціях спеціальні комісії, які займалися б висилкою молоді на Сибір та на цілиніні землі. Секретаріати Кримського, Черкаського, Закарпатського, Волинського, Львівського, Івано-Франківського, Чернівцького і Запорізького обкомів дістали суворо догану за незадовільну роботу в ділянці висилки молоді та склали зобов'язання виконати пляни до кінця січня 1965 року.

ЕКОНОМІЧНИЙ ВИЗИСК УКРАЇНИ

Кандидат економічних наук П. Волобой помістив у 8 числі варшавського українського тижневика "Наша Культура" (1964) статтю "Економічні зв'язки України та перспективи її розвитку", в якій намагається довести потребу спеціалізації господарського життя України в рамках Советського Союзу. При тому він подає також багато цікавих чисел про економічні позиції України в господарській системі ССРСР.

З його слів виходить, що Україна є й далі головним постачальником вугілля для європейської частини ССРСР, куди відправляється його понад 30 мільйонів тонн щороку. З того три чверті вугілля головним чином йде до Російської Федерації. Так само головним споживачем українських чорних металів є європейські райони РСФСР. Туди також йде більша частина виробів українського важкого промислу — тепловози, трактори, електротехнічна продукція, вагони, устаткування шахт, технологічне устаткування легкої промисловости. Крім того Україна на рахунок імперії подає технічну допомогу і постачає устаткування для 259 промислових підприємств та об'єктів, з усіх 385, які за допомогою ССРСР будують за кордоном, передусім в слабо розвинених країнах.

На відтинку сільського господарства Україна дає сьогодні приблизно 20% загального збору зерна ССРСР, понад 60% цукру, 23% тваринного і 28% рослинного масла, 42% соняшнику, 27% городниці, 42% овочів та ягід. На долю України припадає 22,5% рогатої худоби, 38% свиней. Більшість українських продуктів пливе до РСФСР. За даними Волобая, майже 80% тонуваного вантажу з України відходять на територію РСФСР.

Тоді, коли Україна у сировцевій і напівсировцевій продукції стоїть на передовому місці в Європі, її індустріяльне виробництво займає одне з останніх місць, що є наслідком колоніальної залежності. І так, наприклад, тракторів продукує Україна всього 86,7 тис., тракторних плугів 72,3 тис. штук, буракозбиральних комбайнів 9,1 тис. штук, вантажних вагонів 13,3 тис. штук, великих електричних машин 4 тис. штук. Приладдя для автоматики, електроніки, літаки — взагалі не продукуються на Україні. Для порівняння: Україна продукує 59,6 мільйонів тонн залізної руди 139,7 мільйонів тонн вугілля. (Дані взяті з останнього звідомлення Центрального Статистичного управління України — показники продукції України за 9 місяців 1964 року).

У статистичних звідомленнях України, як і взагалі в статистичних звідомленнях ССРСР не проводяться дані про економічний розподіл дїбр по республіках. Цим почали були займатись українські економісти ще до сталінізму, за часів українізації. І так, ще в 1927 року економіст В. Доброгаєв ствердив (стаття "Проблеми фінансового балансу України" в журналі "Хозяйство України" ч. 2. — 1927), що 1/3 всіх прибутків в роках 1925/26 і 1926/27 Україна віддавала поза свої межі, через загальносоюзний бюджет. Цю думку висловлює й інший відомий економіст тих часів Михайло Волобуєв. Звичайно сьогодні ситуація не покращалася, якщо не погіршалася.

АНТИРЕЛІГІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ

Переслідування релігії й церковних організацій в Україні продовжується, хоч і іншими методами, ніж за часів Сталіна. За даними українського журналу "Світло", що виходить в Канаді (ч. 7, 1964), з 1959 року почавши дотепер знищено, або замкнено в Україні близько 10 тисяч церков, з 67 монастирів замкнено 35, з колишніх духовних семінарій не залишилось і сліду. Недавно прийшли вістки з Закарпаття, згідно з якими із 400 церков там залишилось всього 38. Монахів, які вперто не хочуть покидати монастирів, піддають з наказу влади лікарським розслідам і відсилають до божевільень.

Особливо важко терплять церковні організації і священники від високих податків, які були за Сталіна і залишились дотепер одним з успішних засобів нищення церковного і релігійного життя. Священик мусить платити державі майже половину свого прибутку. Якщо священик не може заплатити податку до визначеного речинця, його арештують, а церкву замикають. Всі пожертви на церкву мусять складатися на рахунок у державному банку. З того рахунку держава забирає велику частину для себе.

На церковні громади накладають обов'язок часто ремонтувати церковний будинок, хоч ремонт непотрібний. Коли ж громада не має грошей на такий ремонт, церкву замикають.

Релігійна діяльність священників дуже обмежена. Їм заборонено відвідувати вірних, відправляти богослуження поза церковними мурами, відправляти на кладовище покійників. Багато священників арештовано і заслано тільки за те, що вони відправляли богослужби по приватних домах. Проповіді підпадають гострій цензурі.

Найгострішими є закони, які стосуються релігійного життя молоді. Діти до закінчення 18 року мусять бути цілком ізольовані від церковно-релігійного впливу. Для охрещення дитини треба мати урядовий дозвіл. Батьки не мають права вчити дітей релігії. Та не зважаючи на те, серед молоді є багато віруючих.

УКРАЇНЦІ В РСФСР НЕ МАЮТЬ НІ СВОЇХ ШКІЛ, НІ ВИДАВНИЦТВ

Поза межами Української ССР, в так званій Російській Федерації живе багато українців, зокрема на Кубані та в прикордонних українсько-російських смугах. За часів українізації тодішній український комуністичний уряд вимагав для них культурної автономії та українських шкіл. Під час сталінської ери ліквідовано усі українські школи та культурні установи на цих територіях й почалася комплексна русифікація. Та, як виходить зі звідомлення київської "Літературної України" (ч. 75 за 1964 рік), русифікаційні заходи не дали цілком задовільних результатів. Автор короткого допису з Краснодарського краю на Кубані Б. Орел пише:

"У вітрині краснодарського Центрального книжкового магазину — великий портрет Тараса Шевченка. Навколо орнамент, герб нашої республіки і напис "Украинская литература". Раніше, коли покупці цікавились українськими виданнями, ми нічого не могли їм запропонувати. — Та й сумнівалися, чи користуватимуться українські книжки належним

попитом. Проте перша ж партія літератури надіслана з України, розійшлася за кілька днів. І тепер ми направили до Києва спеціального товарознавця, щоб він відібрав необхідні книжки. Вже одержали їх на значну суму і з успіхом продаємо...“

Як з вищесказаного видно, велика частина населення на Кубані даліше почуватється українською й бажає мати українські книжки, пресу, школи. Проте політика русифікації, не зважаючи на засудження сталінізму, не зважаючи на "поворот до ленінських позицій", з усією послідовністю продовжується, зокрема сильно в Російській Федерації.

ІВАН ВАСИЛІВ

ЖИТТЯ ЗА ЗАЛІЗНОЮ ЗАСЛОНОЮ

Туга за своїми рідними спонукує українського емігранта їхати на свою батьківщину, щоб бодай короткий час подихати її повітрям та стрінутися з її мешканцями, ізольованими від світу большевицько-московською диктатурою.

Оце недавно мав я нагоду бачитися з близькими приятелями з Канади й ЗДА, що цієї весни їздили в Україну, розуміється, через Москву, і побували майже місяць у різних місцевостях України, в Києві, на Волині, у Львові та в його околицях, в тому й на деяких селах.*)

Советська влада здирає з туристів великі гроші. Турист мусить платити згори ще перед своїм виїздом з місця свого побуту всі кошти дороги, за готелі і прохарчування за весь час свого запланованого перебування в ССРСР. Наприклад, оплата за харчі для двох осіб 21 долар і за кімнату в готелі 4 доларя — разом на добу 25 доларів. В деяких містах України треба було до цих добових видатків ще окремо доплачувати по доларові від особи. На місці згори визначеного побуту, напр. у Києві, чи у Львові, турист дістає від місцевої туристичної установи для чужинців (т. зв. Інтуриста) талони, якими розплатується в ресторани за спожити їжу. Хто з туристів зразу не зорієнтується у вартості одержаних галонів (трьох або чотирьох родів), то звичайно кельнерки ошукують недосвідченого гостя, забираючи собі більше талонів, ніж належить за їжу.

Обслуга в советських ресторанах недбала й груба. Гості, зайнявши місця за столом, часто мусять довго чекати, аж до них наблизиться обслуга. На самі обіди приходиться затратити щонайменше коло двох годин. Назагал їжа не смачна. М'яса дають дуже мало. Наприклад, подавана курка — худа-худа, аж синя, з неестетичним виглядом. Загальна обслуга в ресторанах звертається до гостей по-московському. Коли гість просить приспішити подавання їжі, то на це звичайно дістає відповідь: "у меня времени много".

В "передовій країні" т. зв. соціалізму немає паперу для опакування. На базарах і в крамницях проданий товар дають покупцям прямо в руки без будь-якого опакування. Наприклад, в м'ясарнях з великими роями мух, відрізане й заплачене м'ясо дістає покупець у руки без жодного опакування і так кладе його на купу разом з іншими товарами, на-

*) Не подаємо прізвищ туристів та їхніх родин в Україні, ані назв сіл та містечок, щоб не наражати людей на переслідування з боку КГБ.

приклад до картоплі, черешень, хліба, риби і т. п. Звичайно самі покупці приносять з собою сітковий мішечок і туди складають на купу весь куплений товар. На запит туристів, чому куплений крам носять люди в сітках, а не в непрозорих мішечках, чи в замкнених торбах, їм пояснювали місцеві знайомі, мовляв, так безпечніше, бо в сітках поліція зразу бачить, який товар несе советська людина, і не потребує його окремо контролювати.

Українські туристи самі побачили, чому в советах люди так запопадливо купують советські газети. Один советський громадянин купив відразу аж три "Правди", які зразу вжив за пакунковий папір на базарі і в крамницях. (Між іншим українських газет в Україні важко дістати, бо їх, видно, мало друкують. Коли питати за ними, то часто дістається шаблонну відповідь: "нема, розпродані".)

Належить уже до буденних явищ, коли напр. советський високий рангою офіцер, з численними военними орденами на грудях, парадую містом, несучи в руках незавинений бухонек хліба, або й два бухонки.

Всюди в крамницях і на базарах повно покупців, що терпеливо вистояють у довжелезних чергах. Особливо неестетично виглядає продаж городовини й садовини в державних крамницях чи на базарі. Товар звичайно вимішаний здоровий з гнилим. Покупець мусить покірно брати те, що йому дають, розуміється без будь-якого опакування, і платити як за добрий товар. Коли покупець щось завважує чи просить, то продавчиня з люттю кричить: "получіл — ухаді!"

Страшна доріжня! Ціни дуже високі, наприклад: 1 кг свинячої ковбаси коштує три рублі і 30 копійок, 1 кг черешень коштує 1,70 рубля, 1 кг суніць — 3 рублі, одна маленька чоколяда — 60 копійок, 1 метр вовняного матеріалу на чоловіче вбрання коштує від 25 до 75 рублів, пара черевиків советського виробу коштує від 25 до 45 рублів і т. д. (Сов. уряд самовільно визначив у себе вартість американського доляра за 90 копійок, що цілковито не відповідає купівельній силі сов. рубля.)

А звідкіль люди гроші мають? Адже ж заробітні платні міських робітників, урядовців, учителів відносно дуже низькі: від 40 рублів у місяць до 70, 80, 90 і дуже зрідка до 100, 110, 120. Тільки високопоставлені партійці дістають більше. Наші туристи запитували своїх підсоветських фаміліянтів, чи близьких знайомих: звідкіль люди мають гроші, щоб як-так прожити? На це була відповідь: люди змушені красти, коли тільки трапляється нагода, займатися спекуляцією, брати хабарі. Хто цього не робить, бідує тяжко, живе півголодом, є нуждарем. До тих нуждарів належать здебільшого безпартійні інтелектуали, вчителі, старші люди, пенсіоністи. А вже найбільше упослідженою клясою — це селяни, колгоспники. Про них буде мова окремо.

Найбільш поширений фах підсоветської людини — це спекуляція. Ґрунт для неї — це хронічна нестача товарів першої потреби. Коли якась крамниця дістане на свій склад краший, рідкісний крам, то її керівник скриває це перед звичайними консументами, а потайки дає своїм службовцям-продавцям, а навіть стороннім довіреним спекулянтам до таємного розпродажу за значно завищену ціну в порівнянні з державною. Різницею цін діляться довірени розпродавці з керівником крамниці і так усі криють себе перед советськими карними органами. — Спекуляція, хабарі, ба — навіть звичайна крадіж — це найбільш практиковані засоби, якими люди рятуються від советських злиднів!

Найупослідженіша й найбільш визискувана кляса в СССР — це селянство, зокрема колгоспники!

Це бачили туристи на живому прикладі своїх рідних родин — колгоспників. Села нужденні, убогі. Хати здебільшого не білені, запущені, деякі напівзруйновані, похилені. Немає сліду колишніх загород, немає подвір'я, довкруги все засаджене якоюсь городиною, де-не-де посіяні навіть манюсінські загінци пшениці чи жита. Це та одна десята чи аж чвертка гектара присадибної землі довкруги хати колгоспної родини, її приватна власність, з плодів якої має вижити вся родина колгоспника. За цей "великодушний дар" т. зв. робітничо-селянської влади колгоспна родина змушувана відробляти тяжку новітню панщину на колгоспному дворі з його просторими колгоспними ланами, насильно забраними від сільських трудівників.

В колгоспах люди змушені працювати від світанку до ночі і то за безцін. Туристові розповідала його сестра-колгоспниця про те, що вона заробила за рік важкої праці. А вона належала до найкращих робітниць у колгоспі, що виробила за рік 150 трудоднів, найбільше споміж усіх колгоспників. (Норми виробітку такі високі, що на один трудодень нормально треба витрачувати два, або й три дні.) За працю в колгоспі платять людям щойно по закінченні жнив. За 150 трудоднів вона за рік заробила: грішми по 20 копійок за трудодень, тобто 30 рублів, а натурою — по 2 кг картоплі за трудодень — разом за рік 300 кг і по півтора кг зерна за трудодень — разом 225 кг зерна! Чи можна за таку заплату вижити й одягти себе і двоє дітей? Якби не малесенький клаптик присадибної землі, то родина колгоспника не могла б фізично існувати!

На тому клаптику присадибної землі колгоспник годує корову, свиню й поросята, кури, кози, крілики. Корову пасуть звичайно старші люди на шинку, щоб вона, не дай Боже, не переступила межі колгоспних ланів! Коло хати здебільшого брудно, бо мало місця, щоб впоратися і вигодувати стільки тварин. За важкою працею на своєму городі і в колгоспі не стає сил, щоб вдержати хату в належній чистоті.

З продажу частини плодів присадибної землі, м'яса, яєць і молока колгоспник докупляє собі для своєї родини дещо з одяжі й обуви. Назагал колгоспники відрізняються від інших підсоветських людей тим, що ходять здебільшого обдерті, напівбосі або й босі. Колгоспника можна легко пізнати по його зовнішньому вбогому вигляді.

В родинному селі туриста жила колись, ще перед війною, найбідніша родина на прізвище Вострицький. Вона дуже зле вдягалася, весь час півголодувала, а її хата всередині і назовні виглядала немов тваринна стайня. Тепер мешканці цього села кажуть про себе, що за советської влади всі вони стали Вострицькими...

Самі колгоспники вважають колгоспну систему за найгіршу панщину, навіть далеко гіршу, що була за давніх кріпацьких часів. Це новітнє советське кріпацтво селяни ненавидять з цілою душою. Вони зовсім не зацікавлені колгоспним господарством і трактують його як страшну неволю.

В останньому часі большевицька влада з великим галасом вихвалювалася, що визначила пенсії старим колгоспникам. Деякі старенькі колгоспники в родинному селі туриста дістали 12 рублів у місяць. Це тільки одиниці, бо більшість старих колгоспників нічого не дістали. З такої пенсії старша людина не може існувати!

Під час дощів дуже тяжко дістатися до села, бо дороги страшно запущені і мости чи містки понижені. Треба дуже вважати, щоб оминати каліцтва.

За советської неволі село давно перестало бути писанкою України!

Советське господарювання в містах України. В містах нестает мешкань для людей. Фаміліянт туриста, що працює у Львові, мешкає з жінкою і донькою в одній малій кімнаті та вживає спільної кухні, в якій варять аж три родини, тобто колишне грижміятне мешкання займають тепер три родині в числі 10 осіб.

В "люксусовому" готелі Інтуриста у Львові бракує часто теплої води, вінда дуже часто псується, так що гості змушені ходити пішки по сходах до своїх кімнат. Двері в кімнатах часто не пристають, кімнати важко замкнути. У Львові воду замикають від 9-ої вечера до ранку.

В місті панує якась несамовито напружена атмосфера. В кожній порі дня повно-повнісінько людей на хідниках міста. Вони не йдуть, а кудись біжать і то гурмою, мов якийсь несамовитий потік. Людина, що йде повільно в напрямі струї, а ще гірше, коли напроти, наражається на дошкульне поштовхування зі всіх боків.

На вулицях мало авт. Більшість авт вантажні. З особових авт найбільше таксівок, далі видно авт поліційні, або військові чи високих партійців. Звичайних приватних авт майже не видно. Звичайні люди поспівають автобусами або трамваями. В них страшний стиск. Слабильна людина не в силах витримати їзди в трамваях чи в автобусах. У місті авт женуть з великою швидкістю, не зважаючи на пішоходів, які змушені панічно розскакуватися, щоб не попасти під колеса безоглядних шоферів.

Один з туристів дав свою білизну до державної пральні. За прання трьох верхніх, трьох спідніх сорочок, трьох підштанців і одної нічної сорочки заплатив 7 доларів. Але цю його білизну так випрала, що вона стала бруднішою, ніж перед пранням! Її власник мусів уже за межами СССР дати наново прати і шойно тоді міг ту білизну вживати.

Русифікація Західної України. У Києві можна частіше почути українську мову, ніж, наприклад, у Львові, де до війни не було жодного москала. Тепер Москва наслала масу своїх "просвітителів" і адміністраторів до всіх міст Зах. України, а навіть на важливіші пости й до сіл. У Львові повно москалів і насланих службовців з інших республік, здебільшого азійських, які користуються тільки російською мовою. З вивезених українців на Сибір мало кому дозволено повернутися і після звільнення з таборів примусової праці назад на давнє місце. У Львові в готелях і ресторанах уся обслуга розмовляє здебільшого по-московському.

Московські окупанти намагаються усувати всі історичні пам'ятники боротьби українського народу за свою державну незалежність. Це видно навіть на львівських цвинтарях. Туристи бачили на власні очі понищені пам'ятники й позамазувані написи на могилах українських борців, що віддали своє життя в обороні Львова, за Українську Народню Республіку. Але на цих же могилах понищених пам'ятників українських стрільців лежали свіжі квіти, покладені потайки живучими українцями... У відплату московським вандалам прийшла пімста й на пам'ятники зі советськими червоними зірками похованих на тому ж цвинтарі росіян. Якась таємнича рука позамазувала й їх написи...

На всіх вулицях Львова та його перехрестях густа мережа радієвих голосників приголомшує прохожих безперервним потоком пропаганди московською мовою. Ці голосники постійно нагадують українським тубільцям, що їх країна перебуває в неволі імперіялістичної Москви.

І С Т О Р І Я

СЕРГІЙ ШЕЛУХІН

**МИРОВІ ПЕРЕГОВОРИ МІЖ УКРАЇНСЬКОЮ
ДЕРЖАВОЮ І РСФСР В 1918 РОЦІ****ЗАУВАГА**

Автор, проф. Сергій Шелухин, склав цю доповідь у Празі. Манускрипт доповіді залишився в його паперах і був знайдений після його смерті в часі 2-ої світової війни виконавцем його тестаменту, покійним уже проф. Левком Д. Шрамченком. Кілька скринь його архіву, який складався переважно з листування, правничих розвідок чи статей і підручних книжок, був переданий проф. Шрамченком до Українського Історичного Кабінету, який існував при міністерстві внутрішніх справ у Празі, як депозит, для переховання в часі війни. На жаль, після закінчення війни чехословацька влада "подарувала" всі українські історичні матеріали цього Кабінету більшовикам, включаючи і депозити. Проф. Л. Шрамченко не мав ані змоги докладно перестудіювати спадщини автора і лише принагідно відклав був для перестудіювання пару книжок і нотаток, які виїжджаючи з Праги в 1945 році, забрав з собою. Серед цих матеріалів знайшлася й доповідь проф. Шелухина про мирові переговори з Росією.

Проф. Л. Д. Шрамченко не міг виїхати до Америки через старечий вік. Його забрали з табору ДП швейцарські соціал-демократи і утримували в своєму старечому домі аж до його смерті в 1954 році. В часі його перебування в Швейцарії навістив його один колишній учень, інженер економії Б., який був воюючим американської армії після переселення в Америку, і з доручення Шрамченка привіз і передав його до Архіву Українського Технічного Інституту в Нью-Йорку. За згодою цього Інституту ми використали вступну частину його доповіді.

Яків Зогула

Мирові переговори між Українською Державою і Східною Російською республікою мають стільки незвичайного, що для зрозуміння всього, що було в процесі цих переговорів, потрібні пояснення, без яких багато чого було б просто таки незрозумілим, а дещо то й дивовижним.

Перед початком переговорів представники німецького й австрійського урядів в Україні заявили, що вони хочуть мати на засіданнях конференції своїх агентів, які повідомлятимуть їх про хід тих переговорів. Ясно було, що ці агенти слідкуватимуть за всім і що ці переговори Німеччина і Австрія хочуть неофіційно поставити під свій контроль і вплив. Уряди на це мусли згодитися і після того на всіх засіданнях конференції і комісії завжди був агент німецького уряду. Щодо Австрії, то її агент був тільки на 2-3 засіданнях і більше не приходив.

Ця присутність німецького агента робила на сторони свій тиск, і вони мусли деякі питання, що торкалися німців, або обходити зовсім, або обмежувати, а багато чого промовчувати, не договорювати.

Неофіційно і секретно німці постійно втручалися в хід переговорів. Це втручання ні одного разу не було в користь Української держави і тільки затягало мирові переговори, та ні в чому українцям не стало в допомозі. Наприкінці виявилось цілком, що німецьке представництво в Україні веде відносно Української держави подвійну політику і дбає

тільки про інтереси німців. Невияснення справи про державні межі ставило український уряд в залежне від німців становище, яке вони використовували для себе. Ця залежність збільшувалася тим, що сам уряд було утворено з участю німецького втручання в українські справи, через що цей уряд не міг тримати себе у відношенні до німців більше самостійно і вимагати від них виконання обов'язків.

На підставі 6-ої статті Берестейського договору між Німеччиною і Російською Соціалістичною Східською Федеративною Республікою, підписаного 3 березня 1918 року, Німеччина зобов'язала цю останню негайно припинити війну проти Української Республіки, звільнити територію України від своїх військ і червоної гвардії, не вести пропаганди проти українського уряду і т. д. Це давало українцям надію, що німці допомогатимуть їм, як союзники, в справі прискорення миру і утворення добрих умов його. Алеж так тільки здавалося. Вже на початку переговорів, коли річ зайшла про демаркаційну лінію на час перемир'я, і українці, вважаючи на те, що совітські війська і червоноармійці грабують населення, руйнують фабрики й заводи, чинять убивства і всякі надзвичайні, хотіли провести ту лінію так, щоб вона захистила українську людність від того лиха, то німецьке командування рішуче заявляло, що воно не посує свого війська ні на крок далі того місця, де воно стоїть, хоч і не перечесть українцям самим зайняти те, що їм треба і чого вони хочуть. Треба завважити, що німці стали по лінії, яка не відповідала межам Української Держави і проходила місцями далеко від тої межі по українській території, як напр. в Чернігівщині, Курщині, Вороніжчині, залишаючи велику просторінь української землі в руках большевиків.

Українці, вважаючи на 6-ту статтю Берестейського договору, мали право сподіватися, а вважаючи на свої запитання німців прислати на Україну війська, щоб дати поміч звільнити її територію від большевицької влади, мали право і надіятися, що німці стануть своїм військом по кордону України, а не по тій лінії, яку визнають потрібною для себе. Територія України визволялася від большевиків не самими німцями, але й українцями з їх допомогою, бо попереді йшли українські війська. Зайнявши певну лінію, німці далі не пішли і тим позбавили можливості очистити від большевиків Україну в її межах і стати на тих межах, бо українців на цю операцію у самих не вистачало сил. Тепер, при мирових переговорах, німці, заявивши, що далі не просунуть лінії, тим самим зараз же зробили українцям велику шкоду, а Східському урядові Росії велику допомогу. Це ускладняло питання про державні межі, а український уряд позбавляло можливості, як того треба, будувати державу, бо без меж не можна ні бюджету скласти, ні належного набору війська зробити, ні ясно поставити організацію підданства, а через те і виконання громадських обов'язків, ні зробити належні економічні розрахунки для виконання договорів, що в результаті позбавляло можливості, як слід, їх виконати, не обтяжуючи неспірної території накиданням на неї й того, що по наміру українців повинні були виконати ті частини території, які несподівано залишилися поза межами української влади і тим зменшували економічні сили Української Держави.

Ця позиція німців на шкоду Україні і на користь большевикам зразу ж ускладнила справу мирових переговорів. Це для України нічого доброго не віщувало. Німеччина, таким чином, сама анулювала 6-ту статтю Берестейського договору в найголовнішій основі. Українська мирова делегація все це зразу ж добре зрозуміла і взяла на увагу при всіх дальших переговорах.

Участь німців в мирових переговорах, хоч і неофіційна, привела до того, що переговори тяглися й затягувалися, події не ждали, обставини мінялися, справа миру ускладнюлася. А допомогли б німці українцям хоч трохи і мир був би заключений, Україна мала б свої політичні межі і не залишалася б в стадії будівництва і руїни. Послуга німцям і залежність від них стали б меншими.

Справа мирових переговорів не могла йти нормально у всякім разі, бо українська мирова делегація, як того вимагала ціль переговорів, стояла твердо й певно на ґрунті державности і державних інтересів, тоді як російська мирова делегація стояла на ґрунті большевицької партії інтернаціоналістів-комуністів і весь час розважувала справи найперше всього з огляду на те, оскільки те чи інше вирішення сприяє чи шкодить інтересам партії й успіхам ширення та здійснення її програми.

Партійні інтереси вимагають нищення держав і для них через те державних меж зовсім не треба, бо для партії інтернаціоналу й комуни вони, окреслюючи держави, ставлять перепони для ширення й здійснення партійних завдань, а через те шкідливі. Таким чином на установлення державних меж, що повинно було стати першим кроком в мирових переговорах з Україною й без чого дальніші переговори були зайвими, російська мирова делегація, як представниця большевиків, могла піти тільки з примусу політичної ситуації та обставин. Цього останнього якраз не було. Про участь німців сказано вже. Україна проти Росії не воювала, а тільки оборонялася від нападу Російської Східної Республіки, і території російській від українців ніякої загрози не було. Східні війська стояли на території України, а якщо їм ніщо не загрозувало, то не було чого поспішатися з мировим договором, в наслідок якого довелось б очистити українську територію. Таким чином, большевики вже з цих причин були зацікавлені в тім, щоб Українська Держава не мала змоги зорганізуватися і не мала б своїх певних меж, а для того треба було, щоб переговори про мир затяглися по можливості найдалі. В цьому большевиків піддержували ще розрухи по Україні, брак українського війська і перспектива забрати з окупованої большевиками частини України добрий урожай хліба.

Таким чином, оскільки Українська Держава була зацікавлена в найскорішій закінченні мирових переговорів, остільки інтереси большевиків вимагали того, щоб тягти ті переговори і не утворювати миру, бо від заключення миру з Україною большевики не виграли б, а програли.

В російській мировій делегації большевиків було дуже мало, а маса уявляла з себе кадетів, російських соціалістів, монархістів і безпартійних. Для них українська державність теж була річчю неприємною. Бувши централістами й імперіялістами, вони дбали про нищення української державности на користь єдиної Росії в їх розумінні і вели справу в цім напрямі. Таким чином і вони були зацікавлені в затягуванні мирових переговорів на той випадок, що обставини зміняться для них на краще, тоді як від такого затягування нічого не трапило.

В цілях затягування переговорів російська мирова делегація постійно піднімала вже вирішені або непотрібні питання, чіплялася до дріб'язків, аби розвести дискусію і відтягти вирішення питання, повторювала те ж саме в кількох засіданнях і т. д. Так, напр., вона підняла питання й твердила, що війни між Росією та Україною не було, а була горожанська внутрішня усобиця, через що і справу треба рішати не як наслідок війни. На вказівки, що не воюючі громадяни, а совітський уряд оголосив проти Української Республіки війну і що не громадяни, а совітський

уряд забрав вагони, паровози і інше майно з залізниць України до себе та не повертає нічого, відповіді не було. Підписуючи 6-у статтю Берестейського договору з німцями і беручи на себе обов'язок припинити війну проти України й забрати своє військо та червону гвардію, Світський уряд тим самим казав, що він веде справжню війну.

Російська делегація підняла питання про те, що Українська держава попереду мусить мати від неї визнання, без чого не може вважатися суб'єктом міжнародного права.

Російський Світ Народніх Комісарів визнав Українську Народню Республіку, як окрему самостійну державу, вже 4 грудня 1917 року (17 грудня н. ст. — ред.) і надрукував про це у своєму "Собр. Узак. и Распор. Раб. и Крест. Правит. №6", за 19 грудня 1917 року, в ст. №53, яка в заголовку називається: "О признании Советом Народных Комиссаров Народной Украинской Республики" і містить в собі це визнання, а також ультиматум Українській Центральній Раді. Російська Світська Республіка пішла війною проти України, як проти держави.

Складаючи договір 9 лютого 1918 року з Українським урядом, Німеччина, Австро-Угорщина, Турція і Болгарія утворили той договір з Українською Народною Республікою, як з суверенною державою. Коли після того Світ Народніх Комісарів 3 березня 1918 року підписав свої договори в Бересті з Німеччиною, то Українська Республіканська Держава, як суб'єкт міжнародного права, для нього була фактом уже існуючим, через що він сам взяв на себе перед Німеччиною зобов'язання в 6 статті свого договору відносно Української Народньої Республіки, як суверенної держави. Навпаки, коли й можна було поставити питання про визнання, то хіба відносно Російської Світської Республіки, бо проти світської влади йшла величезна громадська війна в Росії і тієї республіки не визнавала більша частина колишньої Росії. Питання про Україну, як державу, поставлено було російською мировою делегацією тільки для ускладнення й затягування мирових переговорів, бо це питання вирішене було не тільки революційним шляхом самовизначення народів, яке на словах обстоював сам Світ Народніх Комісарів, а й історично-правними підставами.

Піднявши в 1648 році повстання проти Польщі, Україна поборолася її й розбила унію з Польщею, після чого стала самостійною державою з гетьманом на чолі, яка звалася "Річ посполита Українська", тобто Українська Республіка. Бувши міжнародним суб'єктом права, вона через свій уряд входила в переговори з сусідніми державами і складала з ними договори. В 1654 році Українська Республіка, по договору, пішла "під царя восточного православного" в "протекцію" і на цій підставі утворила союз з Московським царством. По цьому договору вона залишалася державно і не втрачала свого державного статусу, а лучилася з Московщиною, як держава з державою. Справи з нею в Москві велися через "Приказ чужосторонніх діл" (Міністерство закордонних справ). По договору 1654 року вона мала свій уряд, мала право держати своє військо, мала право вести зносини з чужими державами і, як посилати, так і приймати послів. Обмеження було зроблено тільки для зносин з Туреччиною та Польщею. Сам Московський уряд посилав до Гетьмана послів і приймав їх від нього, як до 1654 року, так і після того, взагалі зносився через послів, як це буває завжди між державами, коли вони бувають в становищі контрагентів і уявляють зі себе міжнародних суб'єктів права. Україна не зріклась своєї державності, йдучи "під царя восточного православного", пішла, як писали тоді, тільки під протекцію Московського царя.

Український уряд вступив в зносини навіть з несусідніми державами, і англійський протектор республік Англії, Шотландії і Ірляндії Олів'єр Кромвель вступив в міжнародні зносини з Богданом Хмельницьким, а король Шведський утворив з ним союз проти поляків всупереч вимогам Московського уряду. Шведський король Карл X Густав пропонував Б. Хмельницькому поширити межі України, а також зробити свою владу спадковою і цим перетворити Україну з республіки в монархію, але Гетьман на це не згодився. В червні 1657 року у Б. Хмельницького визривала думка про те, щоб порвати союз з Московським царем, як це видно вже хочби з відповіді його "нарочному" (московському послові), який відмовляв його від союзу з шведами. Чим це закінчилося б — не відомо, бо Б. Хмельницький в тім же 1657 році помер. (Арх. Юго-Зап. Рос. ч. 3, т. 6, "Акти Шведск. Государствен. Архива". Київ 1908 г., ст. 90, 156, 157, 161, 166, 263, 296, 300, 316 і ін.)

Коли в Російській імперії вибухла в лютому 1917 року революція і не стало царя, то не стало і тої "протекції", під яку пішла Україна. Вона йшла під "царя восточного", а ніяк не під московський народ, який своєю більшістю при всякому голосуванні перевищував би українців. Україна була під царем, а царя не стало, то вона стала ні під ким і повернулася в своє попереднє становище за правилом *restitutio in integrum*. Це значить була Річчю Посполитою Українською з гетьманом на чолі і знову стала Річчю Посполитою Українською, тобто Українською Республікою. Повернувшись у попередній політичний стан, вона, як на Раді в 1654 р., вирішила свою долю народним голосуванням, так і тепер на сеймі своїм повинна вирішити свій будучий стан: чи бути їй суверенною державою, чи утворити федерацію з сусідами, в тім числі і з Росією. А до того часу вона уявляє собою, як була по зруйнованню Люблинської унії народним повстанням і війною проти Польщі, знову суверенну державу і у визнанні себе з боку Світового уряду Великоросійського народу ніякої потреби не має.

Російська мирова делегація, однак, стала на своєму і вимагала, щоб перше ніж вести переговори, покинути вважати Україну самостійною суверенною державою, а одержати це визнання від Російського Світу Народніх Комісарів після переговорів про це і уважати себе суверенною тільки після утворення про це особливого пункту в договорі. Стоючи на принципі самовизначення народів, російська делегація не відкидала права українського народу на свою державність, алеж для прикордонних районів вимагала зробити всенароднє голосування. Що ж до вищенаведеного аргументу, то вона ніякої історії, ні історичних, ні правних підстав не визнавала.

Треба завважити, що це невизнання відносилось тільки до чужих прав. Що ж до своїх інтересів, то російська мирова делегація увесь час вистояла на тім, що Світу Народніх Комісарів є правоприємник царської влади і має легальний титул на всю територію бувшої Російської імперії, через що має вести переговори за всіх — і за Сибір, і за Кавказ, і за Дон, і за Крим і за Кубанщину і т. д. Українська мирова делегація на це рішуче відповіла, що вона вважає право Світового уряду вести переговори тільки за ті краї, де Світова влада існує фактично і більше чи менше стала неспірною. Через те за Крим, Кубань і Чорноморщину українська делегація зрікалася вести переговори з більшовиками і за Донщину та Білоруські частини згодилася вести переговори умовно, поки там складуться свої уряди.

На цім ґрунті, а саме на ґрунті питань про визнання української

держави і легального титулу большевицької влади на територію буншої Російської імперії, утворився серйозний конфлікт, який 30 травня дійшов до того, що начебто загрожував розривом переговорів. По обміркованню справи в українській делегації, мною зроблено було доповідь панові Гетьманові і Раді Міністрів. І тут і там позиція української мирової делегації була визнана правильною і всі погодилися, що українська мирова делегація повинна твердо стояти на ґрунті української суверенної державности, яка не вимагає особливого визнання від Російського Совітського Уряду. Так само погодилися щодо легального титулу Російського Совіту Народніх Комісарів і його претензій на Док, Крим, Кубань, Чорноморщину та Білорусь.

Посперечавшись три дні, російська мирова делегація згодилася підписати протокол засідання 30 травня в українській редакції, зробивши деякі поправки, які не мають відношення до спірного питання, щоб цим зазначити, що в протокол введені поправки і що вимоги російської делегації почасти задоволені.

Таким чином, претензія російської мирової делегації, для потвердження якої вона по прямому проводу зносилася з Московщиною, мала на меті поставити українську державність і український уряд в залежність від визнання большевицькою владою Совіту Народніх Комісарів, щоб тим поширити свій легальний титул на Україну і принизити її, а Совітську владу підняти, алеж зазнала повне фіяско.

Як і для чого російська мирова делегація затягувала переговори, про те ясно буде з фактів, що подані будуть далі в цитованих документах. Тим часом в прифронтовій полосі Української території, не вважаючи на леремир'я, стояв людський лемент від грабунків, насильств і розбоїв большевиків. Приїздили делегації звідти, слали телеграми, прибували біженці, особливо з Чернігівщини та Курщини і прохали рятувати найперше всього від розстрілів життя їх родичів і земляків, алеж нічого вдіяти не можна було, хоч все те робилося на українській території. Російська мирова делегація спочатку на вказівки про це відповідала, що не військовій частині і не червона гвардія все те коїть, а банди, з якими совітська влада справляється, алеж не може справитись, потім просто заявила, що то російська територія, а не українська, через що українській владі до того, що там робиться, нема ніякого діла. Німці іноді відбивали банди, алеж тоді, коли банда нападала на фронт, а посунути наперед ніяк не хотіли. В деяких місцях навіть посунулись назад і тим ще збільшили українську територію під владою й хазайнуванням большевиків, а український уряд ставили ще в більшу залежність від себе.

З доручення Української мирової делегації я не раз доповідав Урядові про потребу якнайскорше скомплектувати хоч невеличке своє військо і поспішити з цією справою так, щоб воно було хоч на кінець липня чи середину серпня, алеж нічого з того не виходило. З військового міністерства була одна відповідь, що військо організується.

Українська мирова делегація добре розуміла, що без свого хоч невеликого війська нічого з мирових переговорів не вийде. Не можна було з спокійним серцем дивитися на тих людей, що втікли з большевицької прифронтової полоси: у того все пограбоване, у того вбили жінку і дітей, у того повбивали родичів, того шукали розстріляти і він утік в одній сорочці... Були тут і велико-земельні пани, і полу-панки, і простісінькі мужики-хазяїни, у яких є 3-10-15 десятин землі, алеж вони не пристали до большевиків. Всі вони в один голос казали, що коли б їм дали зброю, то вони самі утворили б свої загони для боротьби і з допомогою

невеликого українського війська прогнали б ворогів за межі України. Одначе цього ніхто не хотів зробити і все залишалось, як було. Так дочекались, поки більшовики позабирали худобу, машини, фабрики і приладдя, а потім новий великий урожай хліба з української прифронтової полоси.

Щодо німців, то вони спочатку казали, що перервати переговори ніяк не можна, а через те їх треба вести, вимагаючи уступок. Нарешті, після двох моїх доповідних записок в справі переговорів про мир, німці, познайомившись з ними, сказали, що проти розриву вони нічого не мають, алеж при умові, щоб ініціатива розриву вийшла від російської делегації. Коли більшовики повели пропаганду в населенні і проти німецького командування, поширюючи проклямації, то на нараді в кінці вересня представники німецького уряду заявили, що нічого не мають проти перерви і навіть проти розриву, але щоб ініціатива вийшла від більшовиків.

Залежність від німецької влади почувалася на кожному кроці і в кожному виступі. В зв'язку з цим перерва чи розрив переговорів без згоди німецької влади міг би мати для Української Держави найтяжчі наслідки. Особливо після того, як чехо-словацький фронт і війська Антанти в Росії стали серйозною загрозою німцям, через що вони мусли звійти з більшовицьким урядом в більш тісні зносини. Коли б поставлено було питання, кого з двох вибирати німцям — чи українців, чи більшовиків, то можна було сподіватися, що вони вибрали б більшовиків, і тоді стан України погіршав би. А для того, щоб держати себе більш самостійно відносно німців і більшовиків, майже нічого не було зроблено. Уряд увесь час дуже й дуже довірявся німцям і покладався на них. Може почасти через це і не подбав про потрібні сили для боротьби з більшовиками. Інша причина цьому була хибна внутрішня політика, яка не могла прихилити до Уряду широкі маси сільської і мійської людности, що дає вояків. А через це і на вояків з цієї маси не можна було б покладатися.

Українська мирова делегація вживала всіх заходів, щоб прискорити хід мирових переговорів, навіть перервати їх, алеж через вищезазначені незалежні від неї обставини була зв'язана кругом і мусила дбати найбільше про те, щоб не сталося чогось гіршого.

Переговори закінчилися так, як могли закінчитись і на початку їх.

Тепер видно, що від того вийшла шкода, алеж при інших обставинах могло бути краще. Події мінялися щотижня, а то й швидче, і не можна було всього передбачити. Одно тільки було ясно, що треба триматись орієнтації на самих себе і дбати про власні сили, щоб не залежати ні від яких сторонніх сил, хочби й союзницьких чи інших.

Праця Української мирової делегації і комісій дала дуже багатий матеріал для вирішення політичних, економічних, культурних і т. п. питань для України. Це великий плюс від роботи, який матиме свої добрі наслідки.

ВІД РЕДАКЦІЇ

Доповідь С. Шелухина треба доповнити бодай кількома заввагами.

На жаль, ми не маємо протоколів переговорів про мир Української Держави з Советською Росією. В "Історії України 1917-1923 рр." Д. Дорошенка немає занотованих всіх тих важливих моментів, на які звертає увагу в доповіді С. Шелухин, голова Української мирової делегації Укр. Держави.

З відкритих німецьких архівів ми знаємо, що німецький Райх вважав гетьманську Українську Державу своїм васалом. З цього васального відношення випливає й те, що в переговорах між РСФСР і Українською Державою брали участь німецькі й австрійські представники.

З німецьких архівів знаємо, що в Німеччині в часі існування Української Держави йшла внутрішня боротьба за те, чи Райх має визнати білу Росію чи советську Росію. В першому випадку Німеччина мала б зректись України в користь білої Росії. На всі випадки Райх не був заінтересований у визначенні границь України, щоб мати вигіднішу позицію рівнож у переговорах з большевиками, які він провадив.

С. Шелухин подає, що большевицька делегація вимагала спершу, щоб Росія визнала Українську Державу як міжнародній підмет. Це факт, що гетьманська Українська Держава не була ідентична з Українською Народною Республікою, бо вона постала шляхом чужої інтервенції та на додаток із зміненням режимом. Російська делегація мала підставу чіпатися, що РСФСР визнала 17 грудня 1917 р. УНРеспубліку, а не Українську Державу. Мирова делегація Гетьманату мусіла відкликатися до договору Б. Хмельницького з Росією з 1654 р. Советська делегація не могла була б підносити заміту визнання щодо Української Народньої Республіки, яку Росія виразно визнала і виповіла війну як державі. С. Шелухин це обережно промовчав зрештою в річевій доповіді. Очевидно, якщо це було б в інтересі Німеччини, то договір був би домовлений. З певністю можна твердити, що цей договір не був би додержаний Росією, так як це сталося з рядом інших міжнародніх договорів большевицької Росії.

КОМЕНТАРІ

ІВАН ЛУЧИШИН

ЯК ТО БУЛО З ПРОТЕСТАЦІЙНОЮ АКЦІЄЮ ПРОТИ ПОЛЬСЬКОЇ "ПАЦИФІКАЦІЇ" 1930 Р?

В "Народній Волі" з 24 і 31 грудня 1964 р. писав д-р Стахів про польську "пацифікацію" 1930-го року і свою співпрацю з полк. Мельником у протестаційній акції проти польських звірств на західно-українських землях.

У тих спогадах ред. Стахів представив себе за "фактичного керівника бльоку українських самостійницьких партій, що негайно утворився на пропозицію УСРП, щоб ставити чоло ворожому наступові всіми політичними засобами". При тому ред. Стахів чомусь не сказав читачам "Нар. Волі", які то партії творили отой бльоку, в якому він нібито став "фактичним керівником". Були це три українські партії: УНДО, Українська Соціалдемократична Партія (УСДП) і Українська Соціалістично-Радикальна Партія (УСРП). Кожна з тих партій мала чимало своїх досвідчених політичних діячів, що не потребували покладатися на "керівництво" єдиного Стахова! Навіть у тому часі організаційно найслабша УСДП мала в своєму проводі таких визначних керівників як її голова д-р Лев Ганкевич і гол. секретар Іван Квасниця.

Д-р Стахів розповідає далі про свою співпрацю з полк. Мельником, який "по виході з тюрми в 1928 р. працював у заряді митрополичих лісових дїбр" і "одночасно був головою Товариства Українських Інжене-

рив, бюро якого містилося в сусідстві з редакційним льокалем у "Прогресі", в Ринку 10". — "Тому ми" — продовжує ред. Стахів — "часто зі собою бачилися. Полк. Мельник вступав деколи сам до мене, щоб засягнути мого погляду на таке чи інше "потягнення" в названій організації".

Тут наш "історик" — Стахів пустився на фантазію: інж. А. Мельник не був у 1930 році, як також і пізніше головою "Товариства Українських Інженерів". Під такою назвою не було організації українських інженерів. Вона існувала під фірмою Українського Технічного Товариства. І в ньому полк. Мельник не був головою. Були ним інші старші члени УТТ, як напр. інж. Дурбак, інж. Рижевський. Я це добре знаю, бо в тих часах були ми разом з полк. Мельником членами Ради Укр. Техн. Товариства. — Розуміється, видумкою є й дальше твердження д-ра Стахова про його правні поради для неіснуючого голови Українського Технічного Товариства.

Д-р Стахів пише далі, як то він заангажував полк. Мельника до таємної збірки грошей серед львівських установ і заможніших громадян на висилку делегата закордон і на потреби закордонного Протестаційного Комітету, що його мав організувати цей висланець краю. Ред. Стахів пише: "Ішлося про значні суми, отже не менше як 100 доларів від одного" (жертводавця). "Полк. Мельник протягом пару днів зібрав значну суму на вказану ціль".

Скільки доларів зібрав полк. Мельник, ред. Стахів не каже. Перераховуючи кількість тодішніх українських центральних установ та заможніших осіб у Львові, можна би думати, що зібрана сума могла сягати далеко понад тисячу доларів. Цю суму мав перебрати д-р Стахів, як виходить з його писання.

Доля хотіла, що тим делегатом краю прийшлося бути мені, що взяв на себе ризик нелегального переходу через польсько-чеський кордон, організування у ЧСР протестаційної акції за допомогою спеціально створеного Протестаційного Комітету в Празі, складеного з представників українських еміграційних організацій. З Праги розіслав я, як делегат трьох краєвих партій — УНДО, УСРП і УСДП, повідомлення до всіх головних осередків української еміграції у вільному світі про польське звірство на зах. українських землях, із закликом провести масові протести, написав окрему брошуру про "пацифікацію", що її видав Протестаційний Комітет у Празі чотирма мовами своїм власним коштом і від власного імені і т. д. Самі телеграми за океан коштували тисячі чеських корон.

На мою подорож, місячний побут в ЧСР, кореспонденцію, телеграмні і різні місцеві поїздки одержав я від д-ра Стахова триста доларів. А після повороту дістав я ще коло 50 дол. на покриття затагнених мною боргів, тобто разом до 350 доларів.

Протестаційний Комітет у Празі не одержав з краю ні сотика. Всі кошти своїх видань і всієї своєї акції він покрити з власних пожертв. — Навіщо ж тоді писати про "значні суми" зібраних доларів? А коли вони й були зібрані, то на які цілі їх зужито?

Правда, протестаційна акція закордоном причинилася до припинення польської "пацифікації". Але на міжнародньому форумі ми, українці, політично справу програли. Д-р Стахів знає, чому так сталося.

Він у своїх телерішніших спогадах про "пацифікацію" чомусь не згадав ні словом про один вирішальний факт, що послужив польському урядові за оборону й виправдання його злочинів супроти українського мирного населення і став українською програмою на форумі Союзу Народів у Женеві.

Ще перед внесенням української скарги до Союзу Народів у мої руки попала летючка Закордонного Проводу ОУН з твердженням, що підпалювання польських шкорт провела українська "підпільна армія" під проводом ОУН. Я зараз тоді, на засіданні Протестаційного Комітету, заявив представникові ОУН — Володимирові Мартинцеві, що ОУН даремно тут засідає. Вже нині можемо собі сказати, що наша протестаційна акція провалилася на форумі Союзу Народів. ОУН своєю "революційною" самохвалобою допомогла Польщі виправдати себе в оцінці світу.

Цей документ ОУН справді дістався до рук польського уряду і послужив йому за головний аргумент оборони в Союзі Народів.

Д-р Стахів цього важливого факту не згадав, бо свої теперішні статті в "Нар. Волі" він написав з єдиною метою: придобитися до ОУН і прихилити бодай пару її членів як своїх нових союзників.

В. ЛИСИЙ

ЛЕГЕНДА 30 ЧЕРВНЯ 1941 РОКУ

Як наочний свідок т. зв. акту 30 червня 1941 р., ми посвятили вже досить місця цій справі в чч. 11, 12, 26 і 43 "Вільної України". Цій же темі посвятив особну працю Кость Паньківський — "Від держави до Комітету" (1957), а рівнож співтворець акту 30 червня 1941 р. Р. Ільницький присвятив багато місця цій темі в своїй праці "Deutschland und Ukraine", II том (1958).

Здавалося б, що ЗЧ ОУН (т. зв. бандерівці) повинні бути обережніші після появи тих праць. Проте виявляється, що ЗЧ ОУН поширює ту легенду 30 червня і в чужомовних виданнях. Ми маємо на думці видану ЗЧ ОУН ніби наукову німецьку працю п. з. "Russischer Kolonialismus" (Muenchen 1962, S. 448).

Ця книга в розділі "Проголошення самостійності України 30 червня 1941 р." говорить про повстання, яке нібито було до приходу німецької окупації до Львова, а описіа таке в дослівному українському перекладі: "Після основного обговорення і порозуміння між Ярославом Стецьком і Митрополитом графом Андрієм Шептицьким, тоді найбільшим моральним авторитетом в Україні, щодо проклямації відновлення української держави і створення українського правління Я. Стецько скликав на вечір 30 червня в старовиннім будинку найстаршого українського товариства "Просвіта" — як подає Р. Ільницький, Народні Збори. Вони склалися з ще живих політиків, господарників, науковців, духовенства й інших відповідальних мужів українського публічного життя, які врятувалися перед російським терором, на чолі з Костем Левицьким, бувшим президентом міністрів західньо-українського уряду з 1918 р., і представника Митрополита — Єпископа Йосифа Сліпого... Національні Збори затвердили одностайно запроєктовану ОУН проклямацію щодо відновлення незалежності України і призначили Ярослава Стецька на голову правління... Створене українське правління 30 червня складалося з представників різних політичних партій українського життя — націоналістів, націонал-демократів, соціалістів і безпартійних..." (підкреслення наші — В.Л.).

До всіх вичерпних зауважень в наших попередніх статтях у "Вільній Україні" треба додати й наступне спростування цього відступу.

1. Не могло бути мови про "основне обговорення і порозуміння" між Ярославом Стецьком і Митрополитом Андрієм, бож Я. Стецько при-

був до Львова 30 червня 1941 р., а вже увечері відбулися т. зв. народні збори. Сам співтворець "акту 30 червня" Р. Ільницький у згаданій своїй праці стверджує, що Митрополита Андрія не поінформовано про розлам в партії ОУН на мельниківців і бандерівців (ст. 176). Очевидно, коли перед Митрополитом Андрієм закрито того рода подію, то ясно, що Я. Стецько й тов. закрили й інші важливі події та обставини. Що поведінка Я. Стецька була не льояльна супроти Митр. Андрія, вказує й та обставина, що по прибутті до Львова мельниківців настав розрив між Св.-Юрською горою і бандерівцями. Ми думаємо, що про ту неморальну поведінку докладно знає теперішній кардинал Йосиф Сліпий. Взагалі бандерівцям краще було б оминати цю тему, бо вона не приносить їм чести. Тоді у Львові всі були такої думки, що Я. Стецько ввів Митр. Андрія в оману.

2. На випадкових "народних зборах" в редакційній кімнаті "Діла" 30 червня було не більше 50 учасників, які усною поштою довідалися про ті випадкові збори. Ми не бачили там всіх тих категорій учасників, а тільки випадкових людей, які, так як і ми, усною поштою довідалися про ті збори і з цікавості пішли, щоб почути, що цікавого приносить нам новоприбулі з Генеральної Губернії. Не було жодного списку присутніх і не списувано жодного протоколу. Не був присутній на цих зборах Кость Левицький, його прізвище читаємо вперше в цій німецькій книзі. Єпископ Йосиф Сліпий сидів, як і інші учасники, між публікою.

3. Після довгого вичікування на збори прийшов Я. Стецько і відчитав декларацію, але ми в ній не чули прізвища Я. Стецька, а тільки прізвища Степана Бандери, Євгена Коновальця і Адольфа Гітлера. Декларація звучала так, як летючка, роздавана у Львові в перших днях липня 1941 р., що її проголосило було львівське радіо. (Текст декларації подано в кількох наших статтях та в книжці К. Паньківського на ст. 113-114). Коли присутній німецький сотник Ганс Кох вилив зимної води на Я. Стецька, збори закінчилися, і присутні розійшлися. Ніхто не голосував і нічого не затверджував. Присутні розходилися додому здивовані, що нічого не довідалися, не розуміючи тієї пантоміни.

4. Не було мови про затвердження якогось правління чи навіть Я. Стецька як голови правління. Автор Р. Ільницький у вищезгаданій праці виразно говорить: "Я. Стецько, як голова правління, не іменував спочатку дальших членів правління, але працював сам зі своїми співробітниками ОУН-революціонерами" (ст. 183). Той же автор твердить, що шойно 6 липня 1941 р. Я. Стецько найменував членів правління (ст. 118 і 189). Рівнож наші записки стверджують, що та дата вірна. На жаль, той же автор, як співтворець т. зв. акту 30 червня 1941 р., досі не розкрив повної історичної правди про цей акт, а як самокритична людина повинен був це зробити. Він повинен без обиняків розкрити все згідно з історичною правдою, щоб раз назавжди замкнути дорогу для легенд. На відміт "Круглого столу" в Нью-Йорку Р. Ільницький виразно твердив, що Я. Стецько шойно на еміграції уроїв собі, що він був володарем української землі та що проклямація мала на меті обняти тільки адміністрацію окупованої Галичини та що та проклямація мала силу тільки 30 хвилин. (див.: "УККА під обстрілом", репортаж Р. Хом'яка, "Новий Шлях" ч. 47 з 21 листопада 1964 р.) Ми не дивуємось Р. Ільницькому, бо він не правник, отже йому можна говорити про "силу 30 хвилин".

Без згоди окупаційної влади німецького Райху Я. Стецько не міг перебрати навіть адміністрації Галичини і виконувати її від свого власного імені. Р. Ільницькому, як співтворцеві "акту 30 червня 1941 р.", тягко стати на об'єктивну історичну ступу, та все ж таки в дозрілому віці він повинен признатися, що то була дія недозрілих молодиків. Зріла людина

завжди повинна признаватись до своїх молодечих чи й пізніших помилок. Той же Р. Ільницький у згаданій німецькій праці цитував статтю мельниківського "Українського Вістника", який виразно твердив в 1941 р., що того рода акт є абсурдальний (ст. 185).

Для історії варто занотувати уривок з листа Я. Стецька, що його він дозволив собі написати до Кардинала Кир Йосифа Сліпого з 25 лютого 1965 р. В тому листі він, між іншим, писав таке: "Ми, українські націоналісти-революціонери, які спільно з Вами, Еміненцією, відновлювали Українську Державність у червні 1941 р..." ("Вісник", ч. 2/1965).

Дійсно, треба мати революційну відвагу вмовляти адресатові вопіючу неправду, а саме — що він нібито разом з адресатом відновляли фіктивну українську державність. Цей злосливий нетакт Я. Стецька напевно не допоможе йому в піддержанні легенди, за яку він марно ломить копію вже 20 років.

Треба нарешті покінчити з легендою, що Я. Стецько був "останній голова незалежного уряду України", як його, на жаль, іменує наша українська преса. В інтересі визвольницької літератури треба нарешті сказати чужинцям правду, що ми відмежуємося від ширення легенд для пропаганди неправдивих історичних подій.

С. ДОВГАЛЬ

ЗУСТРІЧІ З ДІЯЧАМИ КУЛЬТУРИ

(ВІДПОВІДЬ ПРИЯТЕЛЕВІ)

Від освіченого приятеля, людини доброї волі, я одержав лист із Нью Йорку. Поміж іншими справами він згадує думку Секретаріату ЦК Української Соціалістичної Партії в справі зустрічей українських емігрантів з делегаціями діячів культури, що приїздить із України в країни вільного світу на розмови. Мій приятель пише, що коли б мені, соціалістові, довелось брати участь у голосуванні на тему зустрічей, то я напевне голосував би "з бандерівською та всякою іншою нечистю". Автор цього листа зазначив, що просить вибачення "за цей ущипливий жарт". Але по суті він засуджує рішення Секретаріату ЦК УСР, в якому дано пересторогу емігрантам перед політичною диверсією Москви, що йде під маскою "культурних зв'язків". Він закінчує лист словами: "Хай Вам Бог звинить та заплатить на тому світі за такі мудрі ухвали".

Хоч це приватний лист, але я не можу лишити його без відповіді. Відповідаю на нього публічно, бо подібні думки кружляють серед нашої еміграції в Старому й Новому Світі, а навіть у "наймолодшому Світі" — в Австралії та Зеландії. З цього приводу загорілася дискусія й полеміка в пресі та на вічах, і посипалися навіть обвинувачення в "національній зраді" та "агентурі".

Ми — соціалісти — не належимо до тих, що легко кидають обвинувачення чи роблять нишком інсинуації (по нашому — попіл за пазуху) своїм противникам. Теж не присвоюємо собі виключного права чи монополії на патріотизм. Коли ж беремо слово в загально-національних справах, то наперед думаємо, аналізуємо, зважуємо і приходимо до того чи іншого рішення. Коли визнаємо певну думку за правильну, то не боїмося висловити свій погляд, не вважаючи на те, чи він буде в масах популярний чи навпаки.

А тепер, після передмови, візьмімось до суті проблеми. Насамперед пригадак за недавнього минулого. Мені довелось свого часу пережити хвилю "культурних зв'язків" еміграції з рідним краєм. Це діялося в до-

бі НЕП-у. Тоді приїздили з України діячі культури і намовляли культурних і навіть політичних діячів вертатися в Україну для наукової чи мистецької роботи. Пригадую, як до Праги приїздив відомий артист Гнат Юра і йому вдалося переконати славного корифея українського театру Миколу Садовського, щоб вертався в рідний край. Садовський послухав ради і вернувся. Відомо, що він помер у Києві передчасно, бо не міг перенести голодування. Теж вернувся в Україну географ Степан Рудницький, професор Михайло Лозинський, журналіст Олександр Бадан. Вернувся давній діяч Української Соціалдемократичної Партії — Олександр Мерклінг, за намовою Петра Дятлова, що займав високу посаду в комісаріяті народної освіти в Харкові. Ці люди вернулися в Україну для культурної роботи. Кінчилося тим, що їх знищила система терору, як "буржуазних націоналістів". Загинув і Дятлов, комуніст, що поїхав в Україну з Відня, де перебував від 1908 року. Дехто з емігрантів так був захопився "зв'язками з рідним краєм", що давав ради землякам не вагатися, а їхати в рідний край для політичної роботи під маскою роботи культурної. Так, наприклад, В. Винниченко, живучи у Франції, видав був 1926 року брошуру під назвою "Поворот на Україну", в якій радив їхати додому. Ті, що послухали його ради (було між ними чимало студентів та абсолювентів високих шкіл у Чехії), незабаром загинули у підземеллях відомої установи, або в концентраційних таборах "Сибірі неісходимої".

Мого кореспондента не хочу лякати прикладами й іменами. Не вірю, щоб його міг переконати композитор Майборода чи пані Колосова, щоб він вернувся в "тюрму народів" навіть після ліквідації Микити Хрущова.

За правильний підхід

Хочу поставити питання: 1) З ким можна і слід зустрічатися? 2) Хто мав би брати участь у зустрічах? 3) В яких обставинах зустрічатися? 4) Яка мала б бути програма зустрічей? 5) Яке завдання мають емігранти, ідучи на зустріч? 6) Чого бажає Москва, сприяючи зустрічам з емігрантами?

Для нас — соціалістів — зовсім не "проблема", чи слід зустрічатися й говорити з людьми, що приїзять з України за кордон. Ми мали зустрічі з людьми — безпартійними чи партійними — і розмовляли з ними, як була для того нагода. Однак ми не робили з того "шуму", улаштовували зустрічі один на один, або в дуже тісному колі довірених людей. В цих обставинах ми могли висловити наші думки без обиняків, та й наші співрозмовники з рідного краю не мали страху, що про їх зустрічі з емігрантами довідається "всевидяще око" тієї установи, що "не при хаті згадуючи". Навіть тепер, коли мені відомо, що людей, з якими доводилося мені між двома світовими війнами на чужині зустрічатися, вже немає на світі, не хочу називати їх імен, щоб часом не пошкодити їх рідним в Україні. Звичайно, до нас — "старих емігрантів" відома установа підсилала деколи й своїх агентів для "контакту". Але таких легко було "розкусити" і таких зустрічей ми уникали. Проте, при зустрічах віч-на-віч з людьми патріотичними, щирими, ми могли немало довідатися про положення в Україні, а їм могли переказати наш погляд на ситуацію в світі. Такі зустрічі були корисні для обох сторін, бо творили живий зв'язок між рідним народом і його політичною еміграцією.

Ми вважали і вважаємо, що зустрічатися з людьми з України можуть люди на певному політичному й культурному рівні, щоб наші бра-

ти з України не були розчаровані, бачучи серед еміграції примітивів. Треба дякувати Богові Милосердному, що бандерівщина виступила взагалі проти будь-яких зустрічей з людьми з України. Бо враження від розмов з цими "людьми хотіння", які рішення усі проблеми "з глибини української душі", мабуть би не принесло втіхи діячам культури з України.

В нашому недорозвиненому суспільстві на еміграції, на жаль, немає диференціації. Всі у нас "політики" і всі готові рішення "світові проблеми" на підставі лондонської "Української Думки" чи "Гомону України" (Торонто). А тим часом політика це така сама спеціальність, як і інші професії: треба багато читати, знати, розвиватися, працювати, думати, а поза тим — треба ще мати і вроджений хист. У цьому політика наближається до мистецтва. Не дарма Бісмарк назвав колись політику "мистецтвом можливого" (*Kunst des Moeglichen*). На цю тему поет Олесь писав ще в своїй "Перезві", виданій в 1921 р. у Відні: "Скільки політиків! Бідний народ!" Отже, висновок: треба зустрічатися з людьми, про яких знаємо чи здогадуємось, що вони не належать до "політруків"-наглядачів і пригінчих. З політруками розмови не цікаві, бо то люди з "шорами" на очах і бачать тільки одну лінію, що веде до "комунізму в 1980 році", як обіцяв Хрущов. З боку емігрантів зустрічатися мали б люди з розвиненим інтелектом, знанням і з чистими руками. Ті, що ще зовсім недавно кричали славу диктаторам, а тепер раптом перемалювалися на "демократів", не знайдуть особливого довір'я між діячами культури з України.

Дальше питання: в яких обставинах зустрічатися? Масові, "організовані" зустрічі, де діячі культури перебувають під наглядом політруківських стооких Аргусів, це спосіб дуже не вигідний. При мадам Колодосівій діячі культури мусять говорити те, що їм наказують політруки: хвалити режим в Україні; казати, що в Україні "всього досить"; що Україна "процвітає" і народ наш задоволений режимом і Москвою. Культурні діячі з України знають, що це неправда, і напевне не почувують себе щасливими, коли їм доводиться публічно цю неправду казати емігрантам під наглядом політруків. Теж емігранти-учасники таких масових зустрічей розуміють ганебне положення діячів з України в цих обставинах, і їм невесело на душі, бачивши знущання політруків над культурними людьми. Однак можна і з таких зустрічей мати деяку користь. Наприклад, умовитися наперед, що ні та ні друга сторона не буде порушувати політичних справ, а обмежиться самими культурними проблемами: література, музика, малярство, балет і театр, етнографія, мовознавство, спорт і подібне. Хоч знаємо добре, що під комуністичним режимом усе розглядається під кутом політики, але, при бажанні, можна обмежитися суто культурними справами. При тому необхідно поставити застереження: звітлення про таку зустріч з діячами культури мусять бути на місці зустрічі вироблені і текст його, без будь-яких змін і додатків, мусять бути опубліковані в Києві і в українській пресі на чужині. Такого застереження не зробили емігранти-учасники зустрічі в Нью-Йорку з діячами культури з України, і Сергій Козак міг через те понаписувати всячину про зустрічі в київській "Радянській Україні", чим дуже пошкодив українським емігрантам політично. Коли таких умов зустрічей буде додержано, то в Україні читачі преси зрозуміють, що емігранти свідомо обминули політичні проблеми, щоб не ставити в незручне положення гостей з України.

Як сказано попередку, зустрічі емігрантів з діячами культури з України мають найбільшу ціну, коли відбуваються віч-на-віч. При взаємному

довір'ї (а це річ нелегка між людьми незнайомими) можна обговорити різні справи, не цураючись і політики. Це трудне завдання. Ось, напр., ентузіаст зустрічей п. П. Волиняк у ч. 181 часопису "Нові Дні" (Торонто 1965) пише: "На жаль, було так улаштовано, що я сам-на-сам ні з ким з них не був. Розмова в гурті не може бути широкою". І хоч як хотів би п. Волиняк зустрітись наодинці з "братами" — Юрієм Майбородою, Яковом Башем, Тимофієм Левчуком, Сергієм Козаком, але на перешкоді все стояла "сестра" — Колосова, що не дозволяє ніякого індивідуального "бранання" між гостями з України та емігрантами і вимагає, щоб бранання відбувалося колективно і публічно, під її невиспущим оком. Пан Волиняк не второпав, що Сергій Козак мусив написати в "Радянській Україні" звітлення про зустріч з емігрантами в Нью-Йорку. С. Козак твердив, що емігрантів не цікавлять питання "самостійництва", мовляв вони готові визнати теперішній режим в Україні ("проти реставрації").

Для чого зустрічі?

Єдине завдання емігрантів при зустрічах з людьми з України — почути від них **щирю правду** про життя в Україні і сказати їм, що думають емігранти про ситуацію українського народу. Напевне не цікавить діячів культури в Україні примітивна метушня вождівських груп, що, за словами Наполеона, на чужині "нічого не навчилися і нічого не забули". Культурні здобутки української еміграції, про які Москва не пропускає відомостей в Україну з-за кордону, напевне будуть тішити справді культурних діячів (не політруків).

Безперечно, сприяння Москви зустрічам діячів української культури з України з емігрантами має під собою **політичний ґрунт**. Може твердити п. Волиняк у своїх статтях, нібито "обставини примусили російських окупантів" дозволити зустрічі діячів культури з України з емігрантами. Мовляв, цих зустрічей "ворог боїться більше ніж ми": "Коли він дозволяє нашим людям зустрічатися, то тільки тому, що сьогодні без цього вже не можна обійтись"... І далі в такому самому оптимістичному дусі. Виходить, що Москва так "злякалася" українських емігрантів, що хоче уласкавити їх, посилаючи діячів культури за океан на зустрічі. А може — треба думати, що Ю. Майборода та інші діячі культури в Україні "махнули булавою" на Москву, володарі Кремля знітилися і сказали: "Нехай ідуть діячі культури української за кордон за нашою згодою. Бо як не дозволимо, то збунтуються і зроблять "самостійність"... До таких абсурдних висновків можна дійти ідучи за логікою п. Волиняка.

Тверезо справу розглядаючи, можемо ствердити, що Москві хочеться приймати на гачок певну частину української еміграції, особливо в Канаді і ЗДА. Хоч політичні виступи наших емігрантів не все щасливі, і багато є ще примітивізму в різних деклараціях і маніфестах та "імпрезах", але підстає за океаном молодше покоління, що береться до науки, і воно буде мати вплив теж і на політику за океаном. Прикладом є польська еміграція. Навіть відкриття пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні мулять око Москві. Отже, вирішено використати делегації культурних діячів з України, щоб вони своїм словом і заявами дещо ослабили ворожість емігрантів до режиму, що панує в Україні. Цьому допомагають комуністи українського роду в Канаді й ЗДА. Але ці групи потроху вимирають, доросту вони не мають. Зручною "культурною" пропагандою між наївними емігрантами можна декого переконати або збаламутити. Тим більше, що туга за рідним краєм між емігрантами велика. Це знають у Москві і тому висилають через радіо українські мелодії (теж сво-

го роду "культурна пропаганда"). Діячам культури з України дозволяється за кордоном говорити навіть патріотичні слова, бо це Москві в Україні не зашкодить, ніхто там цього не почує.

Не буде образою діячам культури з України, коли скажемо, що їх зроблено **знаряддям чужої пропаганди** між українською еміграцією. І, мабуть, по добрій волі вони грати цю роллю не погодились би. Тим то Москва, посилаючи за кордон делегації з України, не дозволяє членам делегацій зустрічатися з емігрантами **насамоті**. Зате їм рекомендується відбувати розмови з комуністами українського роду в Канаді й ЗДА.

Моя довга відповідь приятелеві, який не знайшов глузду в постановах Секретаріату УСП в справі зустрічей з діячами культури з України, — я сподіваюся, — дасть матеріал для думання і йому і тим, що є такого погляду, як і він. Ми не творимо собі ілюзій і (щоб не довелося пізніше каятися) перестерігаємо українців на чужині перед ілюзіями щодо колективних зустрічей з діячами культури, що їх Москва (навіть не Київ, бо такі справи рішаються в Москві) посилає з України за кордон для своїх політичних цілей. Свідомі українські емігранти повинні поводитися так, щоб не дати себе використати політрукам із СРСР на шкоду українській визвольній справі.

МИХАЙЛО КУЧЕР

ІНФОРМАЦІЯ МАЄ БУТИ ЧЕСНА

Українці у вільному світі звертають багато уваги на ті процеси, які відбуваються в УССР. При тому треба ствердити феномен, який не легко розгадати та пояснити. Всі дослідники УССР, журналісти, публіцисти і вчені, що пишуть на цю тему, користуються однаковими джерелами, але часто приходять до діаметрально протилежних висновків. Як вже було сказано, цей феномен не легко пояснити, але він настільки важко вимагає пояснення.

Амплітуда оцінки того, що діялося і діється в УССР, настільки широка, що може у слабо поінформованого читача, або в читача, який не хоче думати самостійно, викликати апатію і небажання таким питанням більше цікавитися. Скаля оцінки УССР та процесів, які там проходять, справді ненормально широка. Одні вбачають в УССР колонію, яку безжалісно використовує Москва, об'єкт народобивства, решта (правда, далеко менша) старається там побачити "реалітет" та українську мало не державу. Не бракує й цілком патологічних голосів, які твердять, що стремління українського народу до самостійности це абсурд, якого треба позбутися. Є й натяки на якийсь міжнародний уряд та взагалі на "еволюцію поняття самостійности". Такі голоси серед українців не є оригінальні і являються тільки слабкою луною тих поглядів, які стараються активізувати деякі комуністичні, або прокомуністичні голоси в рамках різних комісій Об'єднаних Націй...

Досить часто в пресі, або у приватних розмовах сентиментально вказується на велике позитивне значення тих українців, які покинули вищі студії у вільному світі та знаходять можливість уділяти увагу українським історичним студіям. Аж досі це теоретично правильно. На жаль, практика інколи заперечує теоретичний оптимізм на цю тему. Ми вже маємо у вільному світі, зокрема в США, молодих вчених, що працюють на різних становищах в американських вищих школах і мають

навіть відповідні наукові чи професійні титули. І, прикриваючись тими титулами, так би мовити, експлуатуючи їх, пишуть праці про УССР, які замість проливати об'єктивне світло на ті процеси, що проходять в УССР, навпаки — затемнюють їх і вводять у блуд мало поінформованого читача. Тому подібні праці, навіть коли їх видають деякі наші наукові інституції, що мали б знати краще, фактично не приносять користі нашій визвольній справі, може, навіть навпаки.

До подібних праць належать і такі, які пропагують велику вартість членства УССР в Об'єднаних Націях. На тому тлі позитивно відрізняється праця Володимира Лисого "Державний статус УССР в 1917-23 роках", друкована в кварталнику "Вільна Україна". Ця праця рівнож вишла окремою брошурою.

У нас до процесів в УССР, на жаль, навіть дослідники підходять емоційно. Ті емоції загально поділяються на оптимістичні та песимістичні. Однак наука не знає емоцій. Наука рівнож не знає наперед утворених абстрактних теорій, автори яких силоміць, на доказ їх правдивості, притягають пізніше факти. Ілюзії шкідливі всюди, але найбільше шкідливі в політиці та в наукових працях. І від такої псевдонауковості не спасе автора жоден титул чужої вищої школи.

Ані натаку на щось подібного не знаходимо в праці Володимира Лисого. Він подає читачеві факти із дуже короткою їх інтерпретацією, коли ж факт красномовно говорить сам за себе, — він утримується від коментування. Його праця в сконденсованій формі подає об'єктивно процеси советизації УССР та включення її в склад єдиної неділимої Росії. В. Лисий рівнож об'єктивно висвітлює ролю лівих есерів-боротьбістів та націонал-комуністів в добу советизації України та втілення її в склад єдиної неділимої Росії під фірмою СССР. Праця В. Лисого може служити коротким довідником і джерелом інформацій для заперечення всіх тих шкідливих поглядів, що появляються на еміграції на тему "реалітету", "держави" над Дніпром і користі з членства УССР в Об'єднаних Націях. Зокрема така праця потрібна в небезпечну добу співіснування та "культурного" обміну.

Процеси, які спостерігаємо та переживаємо ми, українці, на чужині не унікальні. Вони властиві всім еміграціям, що походять з країн, поневолених Москвою. Однак український нарід і білоруський з багатьох причин опинилися перед великою безпосередньою небезпекою та загрозою, якої не знають, наприклад, грузини, яких від москалів насамперед ділить мовний бар'єр. Тому політична діяльність української еміграції зокрема важлива для поневоленого українського народу. А правильність та доцільність такої діяльності насамперед залежить не тільки від міжнародного становища, але й від належного розуміння того, що діється в УССР після упадку Української Народньої Республіки.

Українська політична еміграція не може вплинути на політику співіснування, але поява на еміграції у вільному світі реалітетних поглядів може вплинути негативно на ті українські національні сили, що залишилися живими в УССР.

Українська політична еміграція, як і інші еміграції, обмежується до аналізу, правильної або неправильної, процесів в УССР, але не може виробити однозгідної політичної концепції визвольних змагань політичної еміграції. Наша невеличка енергія зуживається або на оборону ідеї УНР, або (в протилежному випадку) на ірраціонально ворожу критику УНР. Ми піддали під клінічну аналізу всіх націоналістичних діячів, більшість яких вже не живе, проаналізували діяльність всіх соціалістичних

діячів доби національної революції, виявили всіх справжніх та уявних зрадників, кинувши на них анатему, і на тому, на жаль, зупинилися. Однак життя не зупинилося. Життя йде вперед, висуває нові проблеми, які вимагають нашої уваги. Концепція будучої України настирливо стукає у двері всіх ідеологічних угруповань на еміграції. Без огляду на політичні різниці, ми пливемо в одному човні, який або допливе до побольшевицької України, або потоне в каламутних хвилях ірраціональної нетолерантності. І цю нетолерантність, цю ірраціональну ворожість до самих себе ми осмілюємося пояснювати бажанням добра українському народові.

Ми великі абстрактні альтруїсти. Ми на відпочинкових оселях у літніх таборах вчимо нашу молодь співати "душу й тіло ми положим", але для політичної праці жалкуємо кинути якусь десятку доларів. Всі товариства прихильників УНР у вільному світі в ролі жебраків стукають у вікна власних (а як же!) будинків українського політичного емігранта із несміливим проханням кинути крихітку. Не душу й тіло покласти, а кинути кілька доларів для політичної праці над визволенням українського народу. І щороку тих крихіток меншає. І щороку меншає тих, хто в ролі "жебраків" осмілюється порушити спокій власників будинків. І маймо відвагу сказати — чому? Тому, що серед нас отруйним туманом котиться скептицизм. Ми перестаємо вірити в можливості політичної еміграції і з легким серцем перекладаємо на рідний край весь тягар боротьби, де в існуючих умовах неможливе вироблення політичної концепції.

Певне ідеологічне ослаблення спротиву системі поневолення України помічається на еміграції саме тоді, коли система всередині ССРСР виявляє деякі ознаки замішання та непевності. Такому станові відповідає і несприятливе для ССРСР міжнародне положення. Воно матеріалізується у глибокому конфлікті Москва-Пекін та у видному намірі сателітів досягнути ініціативу наразі в економічній ділянці. І замість того, щоб посилити ідеологічну боротьбу, щоб загострити обвинувачення, скероване до Москви, чутно голоси слабодухів, реалізуються "культурні" зустрічі з поцілунками та співом "Реве та стогне".

Байка про єдність комуністичного світу виявляється власне тепер, у добу співіснування та культурного обміну. Розбиття в комуністичному світі досягнуло той ступінь, що комуністи не можуть відбутися конференцію, на якій могли б уникнути взаємних обвинувачень та гострих конфліктів. Наприклад, в Гельсінкі (Фінляндія) відбулася "Конференція миру", де були присутні делегати 98 націй. Очікувано, що на тій конференції комуністи об'єднаним фронтом будуть громити імперіалістичні США. Замість того москалі та китайці обкидали себе лайками та образами. Комуністична дисципліна більше не існує.

За таких умов, які об'єктивно сприяють політиці визволення, КПСС, бажаючи припинити або послабити діяльність української еміграції, висилає в світ представників "з Києва" з метою розбити єдність протикомуністичного фронту.

ВІД РЕДАКЦІЇ

Містимо статтю нашого співробітника з такою заувагою.

Вина нашої еміграційної спільноти в тому, що вона не дала нашим історикам матеріальної допомоги для того, щоб вони всеціло посвяtilися науці. В нас деякі публіцисти старої і нової генерації стали істориками. Ці публіцисти понаписували про советський період нашої історії

1917-1923 рр. свої речі наспіх. З цього вийшли неглибокі речі з великою шкодою для української історії.

Про советизацію України в часі 1917-1923 рр. ми маємо українською мовою наукові праці двох авторів — сл. п. О. Юрченка і Дм. Солов'я. Вичерпну наукову працю українця про ті часи ми маємо тільки англійською мовою, а саме працю Юрія Бориса під заголовком "Російська комуністична партія і советизація України", 1960, ст. 374 великої 8-ки. Автор довго працював над темою, використавши при тому доступні джерела з бібліотекою Леніна в Москві включно. Ця студія знайшла добру оцінку в англо-саксонському світі, а в нас — в історика П. Феденка (див. "Вільна Україна", збірник ч. 28). Цю працю треба перевидати англійською мовою і, крім того, видати й українською мовою, очевидно з потрібними переробками й доповненнями.

Розвідка автора В. Лисого є тільки дуже сконденсованим змістом матеріалів, які він зібрав. Повністю цих матеріалів неможливо використати в нашому невеликому розміром журналі. Автор поставив собі єдину скромну мету — розвіяти публіцистичні ересі про згаданий період української історії та спростувати невірні факти, які подано читачам.

ОГЛЯД КНИЖОК І ЖУРНАЛІВ

В. ЛИСИЙ

ПРИМУСОВЕ ПРИЄДНАННЯ УКРАЇНИ ДО РСФСР В 1918-20 РР.

(ОГЛЯД НОВИХ ВИДАНЬ УССР)

М. И. Куличенко, Борьба коммунистической партии за решение национального вопроса в 1918 — 1920 годах. Харьков, 1963, ст. 448.

В. А. Чирко, Роль В. И. Ленина в створенні та зміцненні воєнно-політичного союзу Радянської України і Радянської Росії. Український Історичний Журнал, №4/1965, Київ, ст. 21-32.

Праця М. Куличенка основно обговорює ролі Російської комуністичної партії більшовиків, РКП(б), в поневоленні України. Автор твердить, що він вперше використав архівні матеріали, які передше не були відкриті. Зрозуміло, що він їх використав не для об'єктивного висвітлення подій, а для звеличування партії. Для нього не існувала Українська Народна Республіка та її боротьба за самостійність. Він не згадує також, що РКП(б) завойовувала визнану Росією Українську Народну Республіку (УНР) за допомогою суперницьких українських большевицьких фіктивних урядів, які РКП(б) сама настановляла для Української Народної Республіки, та що ті советські уряди спочатку називали себе урядами УНРеспубліки аж до кінця 1919 р. Він пропустив некорисні для партії документи, які деінде виявлено. Та ще в більшій мірі зробив це автор В. Чирко. Він обскубав архівні матеріали більше за М. Куличенка.

При цій нагоді зауважимо на твердження Чирка, що: "В. І. Ленін гаряче любив Україну і доклав багато зусиль, щоб звільнити її трудящих від соціального і національного гніту, створити суверенну Українську державу" (ст. 21, підкр. наше).

Це свідомий фальш несумлінного історика, казка для малих дітей. Адже Ленін в 1919 р. говорив на конференції залізничників московсько-

го вузла 16 квітня: "Тепер з завоюванням України і зміцненням влади на Дону наша сила міцнішає... Ми мусимо послати не менш як три тисячі робітників-залізничників з північної, голодної Росії на Україну. Український уряд уже провів декрет про точну розкладку тієї кількості хліба, яку можна взяти зараз в розмірі 100 мільйонів пудів" (Ленін, т. 29, ст. 277-281). Це був наказ О. П. Шліхтерові. А цей Шліхтер опісля визнав: "Кожний пуд заготовленого збіжжя був облитий краплями крові". Ленін 18 лютого 1920 р. телеграфував до Всеукраїнського Ревкому, який він настановив для України: "Дуже радий, що взяли помірну розкладку — 158 мільйонів пудів і 10 процентів залишаєте бідності" (Ленін, Твори, т. 30, ст. 330).

Із поданих Ленінових слів цілком реально виступає справжня причина його "гарячої любові" до України, і коментувати його слів не доводиться. Додамо тільки, що **завоюванням** країни ніхто й ніколи **суверенності її не захищає**. До речі, про завоювання України та про цілком корисливі причини "любви" до неї говорила й відозва Московської ради робітничих та червоноармійських депутатів з 6 лютого 1919 р. і стаття в московській "Правді", в якій писалося: "У тяжкій кривавій боротьбі вона (червона московська армія) проложила шлях до хліба, бо вона **здобула Україну**. Вона проклала шлях до вугілля, бо вона повернула робітничій класі (РСФСР — В. Л.) три чверті Донецького басейну. Вона проломила стіну, котра відділяла нас (РСФСР — В. Л.) від бавовни, розчистивши шлях на Туркестан".

А 26 лютого 1919 р. "Правда" писала: "...те, що вже дала нам Україна, і що вона може дати в найближчий час, є невелика частка тієї кількості харчових продуктів, на котру **має право** захувати Советська Росія. Головне продовольче завдання, яке стоїть перед Советською Росією на Україні, далеко ще не вирішене. Треба якнайшвидше і в якнайбільшій кількості одержати з України **хліб і м'ясо**. До розв'язання цього завдання ми тільки ще приступаємо" (Христюк, том IV, ст. 78 і 80. Підкр. наше. Див. також: Д. Соловей "Україна в системі советського колоніалізму", Мюнхен, 1959, ст. 40-41 і інші).

З цього усього ясно, чому Ленін "гаряче любив" Україну, й чому уряд РСФСР (що він був його головою) надсилав свої армії для завоювання України.

В цьому огляді ми не маємо можливості заподати за автором етапів завоювання російською армією Української Народної Республіки. Варто все таки навести бодай декілька місць з книжки автора, які вказують наглядно, хто завойовував вдруге Україну. Він пише: "В розпорядженні Военного відділу жодних військ не було" (ст. 81). (Военний відділ — це Відділ Тимчасового революційного Уряду України, створений Центральним Комітетом РКП(б) в листопаді 1918 р. для обману, що нібито советський уряд Української Народної Республіки йде війною на Україну — В. Л.). "Таке положення було приблизно до половини березня 1919 р..." (ст. 81).

Згаданий советський уряд вправді по цім часі зорганізував невеличкі частини армії, але, як ми побачимо далі, вже 4 червня 1919 р. їх влучено до російської армії. Зі звіту командуючого военними силами советської Росії на Україні і в Криму визначного члена РКП(б) і полководця росіянина М. М. Фрунзе від грудня 1920 р. ми довідуємося, що на початку 1921 р. склад російської армії на згаданих теренах був у 85% російський, 9% український, а 6% інших національностей (ст. 142). Заподані автором військові формації вказують виразно, що в листопаді 1918 р. друга окупація України почалась з почину Реввоенсовета РСФСР

російськими формаціями (ст. 71 і 72), включно з повстанськими дивізіями, сформованими Росією, які мали складатися з 17.700 мужви (ст. 72-73).

Ми обговоримо праці обох згаданих авторів тільки в їх політично-адміністративних ділянках, не заторкуючи по змозі господарської і культурної ділянок, які автор Куличенко висвітлює та виявляє, як партія насаджувала в Україні комуністичний устрій в тих ділянках за час від 1918 до 1920 рр., себто в часі поступинної окупації України. Їх треба обговорити окремо.

Ленін вважав, що федерація — себто з'єднання всіх колишніх земель російської імперії — має обіймати всі ділянки життя: політичну, воєнну, економічну і культурну. Ленін писав в 1920 р.: "Досвід РСФСР — конкретний підрахунок змісту федерації (залізні дороги, пошта, воєнні справи, народне господарство і т. д.)" (Ленінський збірник XXXIV, ст. 31). Є це сформульована практика повного большевицького тоталітаризму і імперіялізму, які вперше в історії ХХ-го віку ввів Ленін.

У своєму вступі до книжки Куличенко стверджує, що комуністична партія стоїть за право на самовизначення народів, але вона вчила робітників і селян Росії, що відокремлення націй є зовсім недоцільне, бо, як вчив В. І. Ленін, "Ми підпорядковуємо наше самовизначення і вимоги національної самостійності інтересам пролетарської боротьби" (Ленін, Тв., т. 6, ст. 419). Ленін писав в 1913 р., що "було б зрадою соціалізму і глупою політикою навіть з позиції буржуазних національних завдань Українців — послаблювати існуючий тепер зв'язок і союз українського і великоруського пролетаріату" (Ленін, т. 20, ст. 13-14). Ленін писав: "Ми в принципі проти федерації — вона послаблює економічний зв'язок, вона невідповідний тип для одюціолої держави" (Ленін, т. 19, ст. 453). Ленін допускав тільки в потребі "заміну повної політичної єдності держави кволеньким федеративним зв'язком" (Ленін, т. 6, ст. 412).

При наявності фактичного здійснення самовизначення народів Росії по лютневій революції 1917 р., Ленін прийшов до переконання, що доцільним є використати ідею федерації для Росії з метою створення єдиної союзної держави. Ленін, як каже Куличенко, в словив пророчі слова: "Нехай Росія буде союзом свободних республік". Далі він твердить, що Ленін думав про автономії республіки в союзній державі.

Творення цієї союзної держави почалося вже на II Всеросійським З'їзді Советів (26 жовтня 1917 р.). Його декрети були поширені в цілому на колишню територію Росії, а влада Совета Народних Комісарів сягала на цілу кол. російську територію.

III Всеросійський З'їзд Советів (28 січня 1918 р.) проголосив російську Федерацію союзною державою. Це рішення було послаблене тим фактом, що "українській буржуазії вдалося тоді проголосити свою відірвану від советської Росії державу". Поза тим й інші народи Росії в 1918 р. створили свої держави. Треба було, отже, советській Росії перейти на другу форму творення союзної держави, а саме: у вигляді "договірних федерацій". Лишилася єдина дорога: повільного творення загально-федеративних органів, центральних органів РСФСР в часі від 1918 до 1920 рр. Це завдання, щодо об'єднання частин колишньої імперії, виконала комуністична партія, яка тоді звалася Російська Комуністична Партія большевиків [РКП(б)]. Була це північна партія й єдина для всіх республік. Ленін уважав, що всі ті федеративні об'єднання є тільки певні етапи до повного об'єднання, до цілковитого злиття (Ленін, т. 27, ст. 130).

VIII З'їзд РКП(б) (17-23 березня 1919 р.) поставив цю засаду в основу програми партії, а потвердив її XII-ий З'їзд партії (4-10 квітня 1923 року) [КПСС в резолюціях, М. 1954, ст. 417 і 712]. У цьому, за Куличенком, і була заслуга Леніна та партії: народи колишньої Росії, що були визволені, знову влилися до "нової Росії". Автор не подав тих місць із заяв Леніна, в яких Ленін твердив, що війська РСФСР завойовують чи завойовали Україну (Ленін, т. 28, ст. 201; т. 29, ст. 277-281; т. 30, ст. 432-433 і т. д.). (Всі підкреслення наші — В. Л.)

Цю тему обговорює автор в п'ятьох розділах під різними заголовками. Він розповідає, як фактично РКП(б) і підлеглі їй державні органи збройною інтервенцією завойовували Україну та насаджували там більшовицьку владу. Комуністичну партію більшовиків України — КП(б)У створено в Москві (5-12 липня 1918 р.), як обласний відділ РКП(б). З'їзд її відбувався за вказівками Леніна. Він вирішив, що КП(б)У є за об'єднання України з Росією в межах РСФСР на засаді пролетарського централізму. Другий З'їзд КП(б)У також відбувся в Москві в жовтні 1918 року. Він також проголосив, що обстоє об'єднання України з РСФСР, але з пропущенням слів "пролетарського централізму" (Див.: Комуністична партія України в резолюціях, Київ 1958 р., ст. 16 і 26).

З кінцем 1918 р. ЦК РКП(б) почав творити "суверенні" республіки. На це партія могла собі дозволити, — як каже автор, — бо в усіх республіках почала запановувати диктатура пролетаріату в формі російської влади, та в усіх республіках почала діяти урядова партія — російська комуністична партія (ст. 45). Автор докладно пише: "Директиви щодо програми діяльності ЦК РКП(б) в період відновлення советської влади на Україні були опрацьовувані ЦК РКП(б), при активній співпраці В. І. Леніна. ЦК затвердив склад Тимчасового Робітничо-Селянського уряду України і текст приготованого до опублікування його Маніфесту". Всі советські джерла виказують, що цей уряд зложив ЦК РКП(б), а не затвердив, отже Куличенко подав цю подію невірно. Мова тут йде про другий суперницький советський уряд України, зложений ЦК РКП(б), що почав свою діяльність у Суджі, коло Курська, 28 листопада 1919 р. Автор не згадує тільки про лист Леніна до команди російської армії, якій він доручив піддержувати тільки советські уряди в міру окупації територій "визволених" народів (Ленін, т. 28, ст. 201).

Як прийшло до сформування т. зв. військового союзу РСФСР і України, а саме до декрету Всеросійського Центрального Виконавчого Комітету від 1 червня 1919 р. "Про об'єднання Советських соціалістичних республік Росії, України, Латвії, Литви, Білорусі для боротьби зі світовим імперіалізмом"?

Заки обговоримо це питання за Куличенком, зазначимо, що на частинній території України, зайнятій московською армією, відбувся З'їзд Советів України (10-14 березня 1919 р.) і на тому з'їзді ухвалено конституцію советської України, яка була майже ідентичною з конституцією РСФСР, отже советська Україна на папері стала суверенною державою. Ухвалено цю конституцію мимо спротиву голови Всеросійського ЦВК Я. М. Свердлова, що брав участь у з'їзді. Та в практиці цієї конституції не визнавали ані РКП(б), ані уряд РСФСР через те, що, зробивши це визнання, ЦК РКП(б) не міг би поширити своєї влади на советську Україну. Тож конституція советської України, ухвалена 10-14 березня 1919 р., фактично не існувала для РКП(б).

Характеристичним є, як уявляли собі відносини національних республік до РСФСР представники тих республік. Автор Куличенко подає таке рішення з наради представників весною 1919 р. без подання точнішої

дати: "Пограничні митні кордони між поодинокими республіками й РСФСР не мають місця. Кордони між советськими республіками треба розуміти тільки як розмежування сфери діяння адміністративної влади і наладнання економічного життя в межах кожної з них згідно з місцевими умовами і побутом, при збереженні обов'язуючих для всіх республік Федерації рішень З'їздів Советів РСФСР і їх органів зосібна". Автор зазначає, що того роду рішення були частими в урядових документах та що багато рішень всеросійських з'їздів советів і декретів РСФСР виконувалось в республіках (ст. 193 і 194; підкреслення наше — В. Л.).

Автор рівнож подає, з яким спротивом на Україні стрінувся В. Я. Чубар в справі з'єдинення господарського життя. Чубар подав це в доповіді 11 березня 1919 р. Та про це ми не будемо ширше писати в цьому огляді.

Вже 8 квітня 1919 р. ЦК РКП(б) дав директиву всім наркоматам національних республік ввести єдність дій на фронтах, єдність командування арміями, єдність заосмотрення їх і єдність залізничного транспорту.

21 квітня 1919 р. Ленін зробив доповідь в Советі Оборони "Про посилення праці в ділянці військової оборони". А вже 23 квітня 1919 р. Ленінові доповідав Головнокомандуючий І. Вацетіс і член Реввоенсовета С. Аралов. Вони вказували, що военні дії вимагають військової єдності всіх советських республік. Що створення окремих советських республік довело до сепаратної автономности у веденні війни. Що Естонці, Лотиші, Литовці, Білорусини і Українці створили свої армії, свої апарати військових справ, з яких кожних діє власною, кожному притаманною специфічністю. Вони твердили, що за такого становища територія тої чи тої республіки виключена зі загального воєнного табору. Таке становище з усіх поглядів є шкідливе для успіху. Доповідачі висловилися зневажливо про створення національних республік. На їхній доповідній записці Ленін написав таку резолюцію: "Терміново, негайно! 1) скласти текст директиви від ЦК до "всіх націоналів" про єдність (злиття) військової; 2) дати її й у пресу для виготовлення низки статей" (Ленінський збірник XXXIV, ст. 118-119).

23 квітня 1919 р. питання військової єдності обговорювано також на Політбюрі ЦК РКП(б). На цьому засіданні обговорювано також питання відбиття Донбасу від Денікіна і встановлення зв'язку з Угорщиною. Куличенко зауважує, що з усіх повищих документів впливало не тільки злиття військових справ республік, але й скріплення державного союзу.

28 квітня 1919 р. це питання обговорено і на Реввоенсоветі РСФСР, на якому стверджено, що поділ збройних сил республік "є зовсім шкідливий для справ оборони". Цю справу міг вирішити тільки ЦК РКП(б). Ленін написав проєкт директиви ЦК про "військову єдність". Цей проєкт оформлював не тільки військовий, але і державний союз всіх республік кол. російської імперії. Пленум ЦК РКП(б) в дні 4. травня 1919 р. вирішив встановити „в царині воєнної адміністрації та командування якнайсуворішу засаду єдности організації і суворий централізм". Ще 23. квітня 1919 р. ЦК РКП(б) дав директиву ЦК КП(б)У про вивіз з України всього військового майна в Росію. Нарком військових справ Н. І. Підвойський, як представник ЦК РКП(б), вже з початку травня з'явився в Києві "для виконання директив про об'єднання частини українських комісаріятів: військового, шляхів, прохарчування, з російським". Характеристичним є, що до того часу навіть ЦК не вирішив був об'єднання шляхів і прохарчування.

18 травня 1919 р. ЦВК Советів України постановив: "1) Вся збройна

боротьба з ворогом советських республік має бути об'єднана в усіх існуючих советських республіках. 2) всі матеріальні засоби, потрібні для ведення цієї боротьби мають бути зосереджені навколо спільного для всіх республік центру". Куличенко не подає тільки, що ця постанова схвалено на директиву ЦК РКП(б) та що ця постанова, як подає автор Чирко, була схвалена того самого дня на нараді ЦК КП(б)У з представниками ЦК РКП(б). Чирко пише також, що ця постанова запала 19. травня 1919 р. З цих сухих відомостей видно, що до цієї постанови не прийшло легко. Автор Чирко подає, що пленум КП(б)У обговорив цю справу 28 травня 1919 р. і висловився за негайну централізацію військового командування та комісаріатів: народного господарства, залізничного транспорту, фінансів і праці. І того ж 28. травня 1919 р. Політбюро ЦК РКП(б) ухвалило створити п'ять об'єднаних наркоматів, наркомів яких стають союзними, а на Україні вводиться лише Інститут Уповноважених цих наркоматів.

1 червня 1919 р. Політбюро ЦК РКП(б) та ВЦК РСФСР схвалили декрет з 1 червня 1919 р., який об'єднав в Народнім Комісаріаті РСФСР п'ять важливих ділянок державного життя Росії, України, Латвії, Литви і Білорусі: 1) військової організації та військового командування, 2) народного господарства, 3) залізничного управління і господарства, 4) фінансів і 5) праці. Не може бути найменшого сумніву, що до цього відібрання прерогатив України не прийшло без важкої боротьби. Автор Чирко пише: "Однією з умов утворення і зміцнення воєнно-політичного союзу Радянської України і Радянської Росії В. І. Ленін вважав нещадну боротьбу проти українського буржуазного націоналізму, який в той період особливо яскраво проявлявся в діяльності боротьбістів. Вони виступали проти тісного державного союзу, проти військової та економічної єдності обидвох республік, вимагали створення окремої української Червоної Армії з окремим командуванням. Центральний орган боротьбістів „Боротьба“ 29 травня 1919 р. опублікував передову статтю "Не треба помилок", в якій названо помилкою утворення військового союзу Радянської України з Радянською Росією" (Чирко, ст. 30).

Куличенко твердить, що ЦВК України 14 червня 1919 р. потвердив декрет з 1. червня 1919 р. Інші ж джерела подають, що ЦВК Советів України тоді тільки доручив виконання декрету. Доступні нам джерела не подають рішення ЦВК Советів України з 14 червня 1919 р. а згадують лише, що шойно IV З'їзд ЦВК Советів України 20. травня 1920 р. затвердив декрет з 1. червня 1919 р. Зате Куличенко подає цікавий фрагмент із дебатів на З'їзді ВЦК Советів України 14 червня 1919 р. Він пише: "Раковський (голова Совнаркому України — В. Л.) декрет Всеросійського Ц. В. К. і сформульований на його основі військовий союз республік схарактеризував як тимчасовий засіб для відбиття напору зовнішніх ворогів, і порівнював його з військовим союзом держав Антанти з часів імперіалістичної війни. А у виступі представника боротьбістів Шумського військовий союз суверенних советських республік змальовувався (мовляв) з позиції українського буржуазного націоналізму... Шумський висловлювався проти тісного державного союзу двох республік та економічного і культурного зближення" (Куличенко ст. 265-266). Куличенко згадує далі, що представники Литви і Латвії вітали в Москві цей військовий Союз, але не подає голосу України (Куличенко ст. 117). З приводу цього декрету Чирко пише: В. І. Ленін вважав декрет ВЦК Договором, який "означає тісну федерацію" (Чирко, ст. 26). З цього видно, що Чирко не поділяє думки, що то був військовий договір.

Очевидно тільки окупант міг назвати акт РСФСР з 1 червня 1919 р. щодо України "договором" або "тісною федерацією".

Як ми бачили, постанови цього декрету виконувано окупаційною владою вже до 1 червня 1919 р., а по першій червні зараз застосовано його вповні до всіх військових ділянок заки навіть тогочасний ЦВК Советів України встиг його затвердити, бо це затвердження відбулося тільки 20 травня 1920 р. Українські частини армії вже 4. червня 1919 р. влучено до 14-ої і 12-ої дивізії Червоної Армії РСФСР. ЦВК Советів України 8 червня 1919 р. наказав передати всі військові частини, адміністрацію та установи Реввоенкомітетові РСФСР, як начальній команді збройних сил советських республік. Тільки за червень місяць 1919 р. є 25 документів Леніна, що їх він видав у зв'язку з воєнним становищем на Україні. Уже від місяця травня вивожувано з України все військове майно і до 22 липня 1919 р. вивезено було 2720 вагонів. 9 серпня 1919 р. Політбюро ЦК РКП(б) наказало урядові Советської України боронити Київ і Одесу до останньої краплі крові. А 19 серпня 1919 р. Політбюро ЦК РКП(б) за підписом Леніна закрило всі народні комісаріати України крім військового, шляхів та прохарчування. Ось так виглядала суверенність України.

Автор Куличенко пише: "Виходячи з того, що уряди всіх республік склалися з комуністів (себто з випробуваних членів РКП(б) — (В.Л.) ЦК РКП(б) надсилає свої директиви безпосередньо до урядів, а не до керівних органів національних партій" (ст. 231). Діялося це тому, що в національних комуністичних партіях були тертя між групами „лівих“ і "правих". Тому обласні відділи партії діставали "для відома" тільки копії директив. Ці директиви видавав сам Ленін. У зв'язку з керівною роллю органів ЦК РКП(б) на Україні уряд РСФСР мав там свого представника: до лютого 1919 р. І. Кулика, а від лютого 1919 р. Д. Гопнара. Куличенко досить докладно пише, що в тому часі цілковите злиття республік було передчасне і недоцільне. А з приводу декрету від 1. червня 1919 р. він говорить: "Характеристичною цією цього становища було те, що він (декрет) поклав фактично початок створенню єдиних загальнофедеративних органів влади і управлень для створення єдиної союзної держави" (ст. 267 — наше підкреслення — В.Л.).

Він змальовує, в який спосіб здійснювано злуку об'єднаних наркоматів на підставі декрету від 1 червня 1919 р. Розповідає, на які труднощі натрапляло це об'єднання. Він пише: "Боротьба проти буржуазного націоналізму була особливо запекла на Україні. Тут націоналісти, об'єднані в партії УСДРП, УПСР, "незалежники" й інші, в дійсності знюхувалися з петлюривцями, організували кулацькі повстання, очолювали бандитизм" (ст. 277).

По звільненні від Денікіна однієї тільки чернігівської губернії Політбюро РКП(б) обговорювало вже 21 листопада 1919 р. питання взаємовідносин обох республік. Воно розглянуло дві тези Леніна: 1) що РКП(б) стоїть на принципі самовизначення націй, отже ще раз потверджує, що партія є за признання самостійності Україні, 2) РКП(б) буде обстоювати встановлення федеративних зв'язків між РСФСР і УССР на основі декрету від 1 червня 1919 р. і рішення ЦВК Советів України з 18 травня 1919 р. Як бачимо ця Ленінова резолюція мала щойно признати самостійність УССР, а рівнож завести федерацію між двома республіками. Це відповідало фактичному станові, бо советська Україна не була очевидно, самостійна, ані навіть сфедерована, бо не було надрядного уряду для обох республік. Завойовник, себто РСФСР, створив такий надрядний уряд щойно при кінці 1922 р. з правами суверена, а складовим наці-

ональним республікам надав таких обмежених компетенцій, що новостворений тоді СССР можна назвати тільки псевдофедерацією. Та й не могло бути мови про справжню федерацію, бо всі державні справи вирішувала й вирішує партія. Це був і є дійсний володар — суверен завоєваних національних республік, а в тому числі й України. Та Політбюро 21 листопада 1919 р. змінило 2-гу точку в проєкті Ленінювої резолюції в такий спосіб: "Під теперішню пору відносини між УССР та РСФСР визнаються як федеративний зв'язок на основі рішення ЦК РКП від 1. червня 1919 р. і ЦКВ Советів України від 18 травня 1919 р.", себто що УССР вже є в федерації з РСФСР (Ленін т. 30 ст. 141-143).

Одночасно Політбюро вирішило для себе, що партія "буде старатися обережно підготовляти повне злиття РСФСР і УССР". ЦК РКП(б) 29. листопада 1919 р. до згаданої резолюції додав слова: "Уважаючи на те, що для кожного комуніста й свідомого робітника безперечно є konieczність тіснішого союзу для всіх советських республік у їхній боротьбі з грізними силами світового імперіалізму, РКП(б) стоїть на тій позиції, що певні форми цього союзу будуть остаточно вирішені самими українськими робітниками і трудящим селянством." У такому сформулюванні та резолюція в 3-ох пунктах й була ухвалена на VIII Всеросійській партійній Конференції 3-го грудня 1919 р. По завоюванні України від Денікінців в більшій частині, коли тільки західні частини УНРеспубліки оставали в володінні УНР, Всеросійський ЦКВ і Совет Народних Комісарів РСФСР видали закон про революційні комітети (ревкоми), як органи советської влади на терезях визволених від ворогів в дні 24 жовтня 1919 р. (Собрание узаконений РСФСР ч. 53. ст. 508). Цей закон доручив російській армії встановляти ревкоми на місцях. Вона встановляла ці адміністраційні органи на Україні через реввоенсовети полуднево-західного фронту. Це діялось навіть у той час, коли вже був створений 11 грудня 1919 р. самостійний уряд Всеукраїнський Революційний Комітет. Автор Куличенко каже, що це діялося в умовинах тяжкої клясової і партійної боротьби. Сам автор каже, що ті ревкоми складалися з комуністів і співчуваючих їм. Цей південно-західний фронт обняв прямо адміністрацію теренів, на яких він діяв. Він навіть видав 24 лютого 1920 р. директиву, що в зносинах военных комісаріятів України з Реввоенсоветом та іншими центральними установами українська мова вживається з обов'язковим російським перекладом або тільки російським (ст. 387-389 і 423-424).

Це діялося тоді, коли Ленін телеграфував 22 лютого 1920 р. до Сталіна на полудневий фронт: "Що до мови — всі поступки і максимум рівноправности". Це діялось тоді, коли Всеукраїнський ЦКВ оголосив декрет 21 лютого 1920 р. про вживання в усіх установах української мови на рівні з російською (СУ УССР №1, 1920 с. 5 ст. 5). Характеристичним є, що цей декрет завів двомовність з перевагою російської мови, як це виявляється з стилізації речення. Тепер нам зрозумілим є, чому УССР не має в конституції УССР визначеної мови.

Як бачимо, московський Реввоенсовет видав директиву щодо способів вжитку тої чи тої мови на "суверенній" Україні.

Автор Куличенко стверджує, що в справі взаємодносин України з РСФСР розгорнулася у Києві гостра боротьба. Куличенко та Чирко пишуть про "групу" федералістів на чолі з Г. Лапчинським, П. Поповим і Я. Ландером. Вони, мовляв, стояли за розрив державного союзу України з сов. Росією, за відновлення КП(б)У від РКП(б).

Наші зауваги до цього: Г. Лапчинський, — людина великоруської культури, з 1905 р. член Рос. Соц. Демокр. Робітничої Партії. в якій, як

сам пише, обстоював большевицькі позиції, а потім став членом РКП(б), — працюючи на Україні і не погоджуючися з "невпинною централізаторською політикою московського центру, що зводила на ніщо всю самостійність місцевих (українських) органів, перетворивши їх на чистісіньку фікцію", а разом з тим не маючи спроможности боронитися проти зазначеної політики в лавах самої РКП(б), де всяка опозиція негайно придушувалася, вступив до УКП, надрукувавши в листі до редакції "Червоного Прапора" в Харкові (ч. 24-25 за 11.VII 1920 р.) вияснення причин свого вчинку. Там він, між іншим, писав, що в 1919 р. "у Києві з ініціативи небіжчика тов. Слинька згрупувалися товариші (пізніше відомі під назвою "групи федералістів"). Вони поставили собі за завдання оздоровити політику партії, перетворивши її в незалежну від РКП(б) організацію робітників і біднішого селянства України, яка керувала б усім комуністичним будівництвом, спираючись на місцеві сили й беручи до уваги умовини української дійсности". ("Револуція в небезпеці". Бібліотека "Нової Доби", №24. Відень, 1920 ст. 78).

В цілому свою позицію і, очевидно, позицію однодумців з "групи федералістів" Г. Лапчинський сформулював у тому листі як безперечну потребу:

1) Створення самостійної Української Комуністичної Партії, що має рівноправно з РКП та партіями інших країн входити до III Інтернаціоналу.

2) Створення самостійних центрів, що об'єднують усі форми руху українського пролетаріату (професійних, кооперативних, молоді, жінок, тощо).

3) Створення на Україні радянського уряду, що мусить мати всю повноту влади на всіх ділянках управління, і який діяв би у всіх потрібних випадках (найперше — у питанні оборони та господарського будівництва) у цілковитій погодженості і на точно встановлених основах з урядами усіх інших радянських республік, а найперше з РСФСР" (там же ст. 80).

Про це все Чирко не пише. Не згадує про те, що "Червоний Прапор" за надрукування листа Г. Лапчинського був закритий, а самого Лапчинського вислано з України із заборонаю повертатися до неї (там же, ст. 73).

Куличенко ж у справі федералістів пише: "Восени 1919 р. в Компартії України створилася група "федералістів" на чолі з Г. Лапчинським, П. Поповим і Я. Ландером... яка виступала за повну незалежність України". Вона відмовилася оголосити матеріали листопадового засідання ЦК РКП(б) про українське питання. (Мова про засідання ЦК РКП(б) з 29 листопада 1919 р. про яке говорилося вище — В.Л.). Натомість вони оголосили в часописі боротьбистів "Пролетарська боротьба" доповідь П. Попова на згаданому засіданні, а опісля ту доповідь видали окремою брошурою. П. Попов і Я. Ландер відбули розмову з Леніном. По цій розмові "федералісти" 13 грудня 1919 р. скликали другу нараду 32 своїх прибічників, на якій висловилися проти політики ЦК РКП(б) щодо України. З того приводу Організаційне Бюро РКП(б) 18 грудня 1919 р. висловило учасникам того зібрання догану. Та федералісти в пресі і на зібраннях продовжували боротьбу за свої домагання. 1 березня 1920 р. ЦК КП(б)У виключив Лапчинського з партії. Та IV Всеукраїнська Партійна Конференція 17-23 березня 1920 р. постановила залишити федералістів у партії. Але в травні 1920 р. Політбюро ЦК КП(б)У виключило федералістів з партії, а саме — Лапчинського, Криворотченка і Ерського. (ст. 426-28). Треба вияснити, що вибраний ЦК КП(б)У IV Кон-

ференцією КП(б)У, ЦК РКП(б) розв'язав і настановив свій ЦК КП(б)У і Політбюро цього ЦК виключило з партії згаданих партійців.

Автор Куличенко пише: "Крім об'єднаних наркоматів, які стали провадити спільну політику на основі єдиних законів, тісна співпраця посталала також і між необ'єднаними наркоматами, а зокрема такими, як прохарчування, юстиція, освіта, земельні справи і іншими. Майже всі наркомати РСФСР мали на Україні своїх представників при відповідних наркоматах України, які узгіднювали їх діяльність.

Всеукраїнський Ревком декретом з 27 січня 1920 р. "Про об'єднання діяльності УССР і РСФСР" скасував всі декрети об'єднаних наркоматів УССР, а ввів в дію відповідні закони РСФСР — Від початку 1920 р. видавано вже закони і спільно УССР та РСФСР. Так, 7. лютого 1920 р. видано спільний закон "Про трудову Армію" за підписом Леніна і Г. І. Раковського. Куличенко називає ту форму відносин обох республік "договірною федерацією". Автор каже, що та форма союзу існувала вже в 1917 р. і з початку 1918 р., а теоретично і практично була розвинена в першій половині 1919 р. і вповні закріпилася на весну 1920 р. Тільки після цього партія порушила справу про закріплення державного союзу РСФСР і УССР в законодатний спосіб і поставила її на перегляд IV Всеукраїнського З'їзду Советів у Харкові (16-20 травня 1920 р., ст. 290). Як каже автор, цей з'їзд відбувся за вказівками Леніна і затвердив декрет з 1 червня 1919 р. і він же назвав його вперше угодою. Обставини, в яких відбувався цей з'їзд, описує Н. Гірняк у своїй праці: "Останній акт трагедії Української Галицької Армії" (Ню Джерзі 1959, ст. 286). Він, як самовидець, описує боротьбу, яку провадили самостійники-націонали за дійсну самостійність УССР. Керував з'їздом Зінов'єв. Гарячу боротьбу на з'їзді, за версією Н. Гірняка, перервав Ленін, який сказав Зінов'єву в розмові з поштового уряду: "Пиши: УССР, зберігаючи свою автономію, лишається членом федерації РСФСР" (Гірняк, ст. 199). Н. Гірняк твердить, що Ленін зробив один крок назад, щоби зробити потім два кроки вперед. Цей погляд неправильний. З'їзд затвердив декрет з 1 червня 1919 р., а це була найважливіша подія. З'їзд одноголосно ухвалив резолюцію Артема (Ф. А. Сергієва), росіянина з роду, члена ЦК РКП(б), що УССР, зберігаючи свою самостійність, стає членом Всеросійської Соціалістичної Советської Федерації. А такої федерації ще зовсім не було. Був це останній того роду з'їзд, який відбувався в затишній боротьбі. На тому з'їзді було 87,5% членів РКП(б). На 811 членів, представників з'їзду, було 327 членів міського робітництва, а 214 червоноармійців, отже 514 членів безсумнівно російської національності. Селянство України, що становило тоді три чверті всієї людності, було заступлене на з'їзді тільки 12,5% (103 делегатів). Так то виглядала КП(б)У і ЦВК Советів України на основи комуністичної аритметики. Ці цифри подає М. Колісник ("Відновлення і зміцнення радянської влади на Україні 1919-1920", Харків 1957, ст. 186-187 і 199-200).

На тому з'їзді було тільки 5,4% безпартійних, 3,7% лівих есерів, як каже автор М. Колісник. Цей самий автор подає на основі архівних матеріалів, як відбувались вибори на IV. Всеукраїнський З'їзд Советів. А саме, що Президія ВУЦВК директивою від 14 березня 1920 р. позбавила виборчих прав особи: а) за соціальним та майновим станом і походженням, б) контрреволюційні елементи, петлюрівців, бандитів (себто повстанців — В. Л., ст. 186). "Від Подільської і Волинської губерній було лише по 4 делегати, надісланих губернськими ревкомаами" (ст. 199). Так виглядав "репрезентативний" IV з'їзд Советів, який рішав про долю України. Ясно, що партія і залежні від неї совети України вирішували все,

що наказувала всевладна тоталітарна РКП(б). В Україні, завойованій тоталітарною Росією, не могло бути мови про вияв свободної волі людності.

Мирні переговори РСФСР з Польщею в Ризі довели, що в справі українських і білоруських земель, які колись були територією Росії, не було навіть позірною міжнародного підмету, який міг би говорити іменем тих земель. Тому треба було такий підмет створити на місце Української Народної Республіки, який міг би говорити іменем України. Ленін знайшов на це вихід. Він 7 грудня 1920 р. створив комісію, якій доручено "розробити і внести на розгляд ЦК проект постанови про управління міжнародних і правових відносин між РСФСР і УССР". ЦК РКП(б) 24 грудня 1920 р. обговорив це питання і затвердив Ленінів проект, а 28 грудня 1920 р. РСФСР і УССР підписали в формі міжнародного договору "Союзно-Робітничо-Селянський Договір", в якому обидві республіки визнали взаємно свою суверенність, а УССР передала РСФСР вже 7 народних комісаріатів як об'єднаних, а саме: 1) воєнний і морський, 2) Вищий Совет Народного Господарства, 3) Зовнішньої Торгівлі, 4) Фінансів, 5) Преси, 6) Шляхів, 7) Пошти і телеграфів. Для УССР були залишені: внутрішні справи, земельні справи, юстиція, охорона народного здоров'я та соціального забезпечення і закордонні справи. Закордонні справи полишилися за урядом УССР, бож треба було зробити враження для закордону, що УССР є самостійна. Але зовнішню торгівлю і пресу передано урядові РСФСР додатково до декрету з 1 червня 1919 р. Договір підписали Ленін і Чічерін з боку Росії, а Раковський з боку УССР.

Обидва автори, і Куличенко і Чирко, присвятили обом договорам дуже мало місця, бож цей договір був створений з наказу РКП(б) без жодних консультацій з КП(б)У та ВІК Советів України, а подруге цей договір укладено виразно, як міжнародний договір, на що вказує вступ (преамбеля) та те, що його підписав не тільки Ленін, як голова народних комісарів, а також комісар закордонних справ РСФСР Г. В. Чічерін, а Християн Раковський, як голова Совета народних комісарів українського советського уряду, але і як комісар закордонних справ. Цей договір дуже незручний для советських правників і істориків, і тому вони дуже обережні й скупі на слова. Це ж бо був такий самий обман, як і всі декларативні проголошення РКП(б) та РСФСР про суверенність, нібито, України. Це був тільки фіктивний договір для закордонного вжитку. Цей договір поширив повну владу РКП(б) і уряду РСФСР на території України.

Куличенко ось так схоплює роль суверена РКП(б) на Україні за роки 1918-1920: "Вирішальне значення у сформуванні, закріпленні і розвитку державного союзу суверенних советських національних республік має те, що керуюча тим процесом комуністична партія була побудована не за федеративним принципом, який мав місце у взаємовідносинах республік. Вона (РКП/б) виступала як дійсно монолітна, інтернаціональна (але з абсолютною вирішальною в ній кількістю великоросів — В. Л.) організація. Завдяки цьому ЦК РКП(б) і вождь партії В. І. Ленін мали можливість через партійні організації республік кожночасно керувати процесом державних взаємовідносин республік і скеровувати його на дорогу цілковитого злиття республік і підготовлених працюючих мас до об'єднання в советській багатонаціональній державі" (ст. 306, підкр. наше — В. Л.). Одним словом, комуністична партія була фактично єдиним володарем-сувереном. В кінцевому слові Куличенко дійшов до таких висновків: "Щоправда, за час від жовтневої революції до 1920 р. не було ще

єдиної союзної держави, але вона творилася практично і законодавчо увесь час. Найбільше значення мав в тому напрямі декрет від 1 червня 1919 р. і союзний робітничо-селянський договір від 28 грудня 1920 р.“ (підкреслення наше — В. Л.).

З довгого кінцевого слова варто навести ще авторову полеміку із Сталіним, який твердив в листі до Леніна 12 червня 1920 р. та в газеті "Правда" від 10 жовтня 1920 р., що т. зв. національні республіки це ніщо більше, як тільки обласні автономії. Він пише, що Ленін зробив ось таку замітку на листі Сталіна: "Федерація може бути різних типів" (сг. 440-442). Ми вже знаємо з передніше написаного, що сам Ленін у своєму проекті резолюції "про завдання советської влади на Україні" для засідання Політбюро від 21 листопада 1919 року стояв на позиції, що РКП(б) буде щойно прямувати до встановлення федеративних зв'язків РСФСР і УССР, бож кожний тип федерації мусить мати надрядний уряд, а такого над Україною і РСФСР до кінця 1922 р. не було. Тож Сталін, очевидно, формально мав цілковиту рацію, коли твердив, що т. зв. республіки були тільки автономні області. Але насправді вони не були й автономні області, бо як сказав Ленін: "В державі не може нічого статися без волі і проти волі партії". У тоталітарнім режимі, що його запровадив Ленін, не могло бути мови навіть про справжню автономію. Ленін, як ми вже ствердили, теоретично і практично започаткував абсолютно сентралізовану тоталітарну державну систему ХХ століття, в якій не було місця для суверенних націй, для федерації і навіть для справжньої автономії. По завоюванні УНРеспубліки 21 листопада 1920 р. РСФСР анексувала суверенну УНРеспубліку, а зробила це "договором" з 28 грудня 1920 року.

Советські теоретики міжнародного права твердять, що суверенна УССР передала свої суверенні права ССРСР на основі правопереємства. Таких теоретиків треба б тоді спитати, коли, по анексії Української Народної Республіки, УНР передала свої суверенні права УССР, бож тільки тоді УССР могла б передати свої суверенні права ССРСР. Хіба завоювана Укр. Нар. Республіка могла через фіктивний окупаційний уряд правно передати будь-кому свої суверенні права? Такої можливості в міжнароднім праві не існує. Це прекрасно знав Ленін, коли писав декрет "про мир", в яким дав означення анексії. Куличенко сам стверджує, що "українській буржуазії вдалося" створити Українську Народну Республіку, а тільки по назві її не називає. Але замовчує ту обставину, що РСФСР, визнавши ту Українську Народну Республіку, вивіла їй війну. РСФСР переговорювала з УНРеспублікою як державою. Вона настановляла свої суперницькі уряди для Укр. Народної Республіки, бо, як говорила, вона її визнає, тільки хоче, щоб в УНРеспубліці був советський лад. Все це автор замовчує. Та цих фактів не вдасться закрити. Значить РСФСР завоювала правно існуючу державу — Українську Народну Республіку, а вслід за цим анексувала її територію. Всі ці дії РСФСР і РКП(б), як окупанта в часі між 1917-1923 рр., не могли зродити нової держави у вигляді УССР. Ці права нової держави могли постати тільки через мирний договір з Українською Народною Республікою або, нарешті, через свобідне волевиявлення українського народу "правильним голосуванням, при повній евакуації війська приєднуючої або взагалі сильнішої нації, без найменшого примусу в питанні про форми державного існування нації", як це визначає декрет про мир II-го Всеросійського З'їзду Советів від 8 листопада 1917 р., що його написав В. І. Ленін. Останню альтернативу треба розуміти як свобідні вибори в вільній від окупанта Україні.

Фальшива історія УССР (1917-1923) як і правничі фікції советських науковців так сконструйовані, щоб виказати, що Україна нібито добровільно приєдналася до РСФСР, а опісля до ССРСР. Ці фікції заперечують голі факти від 1917 р. Всі історичні факти вказують, що обманна тактика Леніна числилась з існуючим подійним і правовим станом заіснування Української Народної Республіки. Щойно з завоюванням УНРеспубліки Ленін поступово і обережно здійснював свій задум єдиної неділимої Росії на основі фальшивої волі українського народу, при вжитті всіх макіяжівських засобів включно з терором. Ця тактика не має взорів в цілій історії людства. До такого висновку мусить прийти кожний безсторонній історик і юрист.

Цій темі присвятив працю проф. Юрченко: "КІУ, її роль і завдання в боротьбі комуністичної диктатури за опанування України" (Мюнхен 1962, ст. 162), і він прийшов до такого висновку: "За минулі чотири роки (1917-1921 — В. Л.) головне політичне завдання большевницької організації на Україні було поширити на цю кол. частину російської імперії "диктатуру пролетаріату", що частково приховано, а частково відверто було боротьбою за повне, примусове прилучення України до її старої метрополії" (ст. 109).

Обидві праці авторів — Куличенка й Чирка, хоча вони й далекі від об'єктивності наукового висвітлення і переповнені пропагандою возвеличування РКП(б), є все ж таки в якійсь мірі варті уваги, бо вони бодай частково розкривають факти, а безсторонній і вдумливий історик чи юрист сам вже зуміє зробити висювки. Стара мудрість каже: "Дай мені факти, а я дам тобі осуд". Коли всі більшовицькі архіви будуть розкриті для безсторонніх істориків, тоді правда виявиться в повній своїй наготі.

В. ЛИСИЙ

В. ДАНИЛОВИЧ

ЗАКОРДОННА ПОЛІТИКА ЗДА НА СХОДІ ЄВРОПИ

Merril A. White, Some considerations of United States Foreign policy toward Eastern Europe 1941-1964. "The Polish Review", Vol. X, №1, 1965, pp. 3-42.

Містимо огляд за згодою згаданого журналу.

Наше завдання — подати короткий зміст з розвідки автора, співробітника Департаменту Стейту ЗДА. Розвідка займається політикою ЗДА відносно сателітів ССРСР, але з неї можна зробити деякі висновки щодо політики ЗДА відносно під'яремних народів у границях ССРСР. Наші зауваження ми зробимо на кінці огляду. Ось короткий зміст:

З'єднання комунізму з потугою ССРСР є основною загрозою для некомуністичного світу. Найважливішим питанням американської закордонної політики є протиставитися зростаючій силі советської політики й економіки. Вправді ЗДА побідили Гітлера, але вони не встигли задержати поневолення 100 мільйонів людности Європи бувшим союзником, який заперечує людські цінності, що їх визнає Америка.

Америка заключила договори з сателітами (Польща, Угорщина, Румунія і Болгарія), але не погодилась з політичним станом останніх. Після 1945 р. не було можливости добровільно і радикально змінити ті відносини в Східній Європі. Специфічні інтереси Америки не загрожені на Сході Європи, отже годі вимагати від ЗДА вжити сили там. Немає

можливості в термонуклеарній добі вжити абсолютної розв'язки важливих світових проблем поза співжиттям в тому світі.

Період 1941-47. Америка завжди провадила політику обережності (резерви) до Сходу Європи. Вправді Вілсон звернув був увагу на народи Східної Європи, але після нього ізоляціоністична Америка не мала сформульованої політики щодо Європи. В другій світовій війні адміністрація Рузвелта мала на меті якнайскоріше виграти війну, залишаючи всі територіяльні справи до заключення миру. Ця позиція ЗДА дещо змінилась в 1944 р., коли Червона армія почала посуватись вглиб Європи. Перший раз ЗДА сформулювали свою політику в Ялтинському договорі, а саме, що напрямою Америки є "вільні уряди, приязні до ССРСР". Було це формулювання, яке протирічило реальній дійсності. В 1945 р., у Потсдамі, Сталін освідчив, що "вільновибрані уряди в кожній з тих держав були б антисоветські". Америка не мала правної сили для контролю і приневолення Советів до додержання зобов'язань з боку ССРСР, а ЗДА не уважали за відповідне вжити військову силу. Рузвелт думав, що Сталін додержить зобов'язань, які висловлено в ялтинській "Деклярації звільненої Європи", проголошеної 12 лютого 1945 р. в звіті з Ялтинської конференції.

Кремль почав порушувати свої договори зараз після цієї конференції, опановуючи країну за країною. При переговорах в Потсдамі (липень-серпень 1945 р.) для Заходу вже були втрачені Румунія, Угорщина і Болгарія, а Польща вже була на тій самій дорозі. Дипломатія була безсила. Вибори в сателітних країнах відбулися на основі т. зв. комуністичного демократичного централізму. ЗДА і західні країни підписали вправді мирові договори з сателітами, але в тих договорах вже не було згадки про гарантії вільних виборів. Не справдилася надія, що Совети заберуть війська з сателітних країн. В 1948 р. Совети опанували рівнож Чехословаччину. За допомогою доктрини Трумана врятовано тільки Грецію і Туреччину, а завдяки плянові Маршала — Західню Європу.

Совети відновили Комінформ. Надія на демократичний устрій сателітів зникла. Автор пише дослівно: "Не можна було надолужити помилок Заходу, який не хотів використати позицію сили для здійснення свого далекосяжного пляну. Треба погодитися з твердженнями тих, які кажуть, що "тоді бракувало добре сформульованої і далекосяжної політики для повоєнної ери".

Політика здержування в 1947-1952 рр. Відчувалась потреба драстичних змін політики Америки. Політика Трумана перейшла до здержування мілітарного поширення Советів в Європі без війни через відбудову Західньої Європи. В 1949 р. занотовуємо перший вибух атомової бомби в Советях. В тому самому році комуністи опанували Китай. В основі політики Америки було за вдержанням *status quo* в Європі. Розпочалася психологічна війна, але психологічна війна без вживання сили була неефективна. Врятовано Грецію, а можливо що й спричинено зраду Тіта Росії. Західню Європу відбудовано. Бльокада Берліну Советами потерпіла поразку. Корейська війна виказала, що Захід не стерпить поширення влади Советів у світі. Втеча біженців на Захід виказала фальш советських задумів.

Розмови про звільнення (1953-56). В часі республіканської виборчої кампанії в 1952 р. піднесено клич, що поневолені народи полишено в советському ярмі отже, що партія мала б розпочати динамічну закордонну політику згідно з моральними вимогами їх звільнення. Це й зазначено в республіканській платформі. Сателіти зрозуміли цей клич так, що Америка активно допоможе їм у визволенні. Піднесено голоси, щоб

Ялтинський договір відкликано. На це слушно піднесено голоси, що гаке відкликання вже не змінило б існуючого укладу сил.

Повстання в східній Берліні виказало, що між виборчими кличами і їх виконанням є пропасть, бо Америка не збиралася виконувати виборчі кличі. Рішальні чинники Америки при виконанні влади виразно освідчили, що вони не думають діяти "поза мирними засобами". Польське і мадярське повстання доказали, що виборчі кличі не можуть числити ла їх реальне здійснення. Норман Гребнер вірно писав у статті "Захід і советські сателіти" в 1959 р.: "На Угорщині випробувано, що політика, яка не виходить з національного інтересу, є невідповідальна, якщо її виставляється на пробу" (цебто, на просту мову, рятуння Мадярщини Америкою не заіснувало, бо національний інтерес ЗДА не був загрожеий — В. Д.). Кличі про звільнення сателітів — це були утопії.

Знову політика здержування (1957-61). Відкинувши "звільнення" Східньої Європи, ЗДА знову перейшли до політики здержування в іншій формі. Почалася т. зв. "мирна коекзистенція" між демократичним і комуністичним світом. Це значить, що ЗДА не думають вжити сили для витиснення Советів із Східньої Європи. Почалося співжиття двох світів, хоч ЗДА не змінили своєї основної мети. Америка освідчила, що вона ніколи не погодиться на поділ світу на вільний і поневолений. Даллес заявив, що Америка не зречеться моральної підтримки поневолених народів і не zgodиться на поділ світу. Очевидно, Кремль зі своєї сторони освідчив свою стару мету, що він не залишить ідеї опанування світу. Америка не має змоги перейти до альтернативи вжиття сили і довести до взаємного винищення конкурентів. Тому ЗДА стали на позиції евентуальних змін на Сході Європи мирним шляхом.

Змодифіковане здержування (1961-1964). Між Китаєм і Росією зростає розрив, який правдоподібно буде поглиблюватися. В комуністичному світі дійшло до поліцентризму. Кремль держиться в сателітах військовою силою і не допускає в них до зміни режиму. ЗДА стремлять до: 1. здержання поширення впливів Советів; 2. до оминання війни; 3. піддержки еволюції в комуністичнім світі до незалежності народів, мирного співжиття і до відкритої спільноти — себто демократії.

Підстави до аналізу. Совети поширили свою владу і впливи в Західній Європі від 1945 р. на некористь демократії. Частинною причиною був брак військової сили Заходу. ЗДА могли виказати ініціативу в здержанні тих впливів, але вони завжди залишалися в дефензиві. Для ініціативи демократія мусіла б зрушити публічну опінію, а це в демократії не легко. Демократія мусить діяти в теорії і практиці. Розв'язка мілітарною силою є виключена, бож живемо в атомовій добі. Невтралізація територій Східньої Європи вправді можлива, але Совети на цю альтернативу не підуть. Отже, питання розв'язки положення Східньої Європи є в завішенні, бо ЗДА не можуть ризикувати Нью-Йорком за звільнення Будапешту. Не можна допустити до знищення східніх територій в заміну за їх звільнення. Всі проекти до зменшення зброєнь і їх контролі че доводять до нічого, бо, як висловився Сальвадор де Мадріяга, роззброєння є можливе щойно після заключення миру.

Відворот Советів із Східньої Європи можливий щойно після розв'язання німецької проблеми. Німеччина в НАТО є не до прийняття для СССР. Але й сконфедерована Німеччина з диктату Росії є не до прийняття для Заходу. Зневтралізована Німеччина не може задовольнити її сусідів, бо вони добре пам'ятають її дії. Зміна в Європі мусить початись від Німеччини.

Висновки. Доля Східньої Європи залежить від змін в СССР. Мож-

ливо, що в Советах прийде до режиму національного по формі, а соціалістичного за змістом без всецілого панування Советів над народами, до якого (панування) Совети дійшли силою і безправно. Захід не живе сили для зміни відносин в Східній Європі, але й не визнає безправного панування Советів над тими народами. Захід буде домагатися вільних виборів і визнання основних прав людини в советській орбіті. Вправді західня демократія є ледве можлива в сателітних країнах, але національна незалежність є можлива в роді Югославії чи Польщі. Треба вдержувати контакти з сателітами. Треба, щоб Совети вивели свою армію з сателітних країн. На всякий випадок треба, щоб ЗДА безперервно вимагали самоозначення поневолених народів і щоб попірали мирні зміни комуністичних режимів та зближення їх до режимів Західньої Європи. Треба попірати тиху революцію в Східній Європі.

НАШІ ЗАУВАЖЕННЯ

Реалістичний огляд подій співробітника Департаменту Стейту ЗДА цілком песмістичний. Сам автор зауважує, що сателіти вважають, що їх запродано після II світової війни, коли невеликими жертвами і здоровою політикою можна було врятувати їх від неволі. Очевидно, те саме відноситься і до Азії, де з помилкової політики ЗДА виросла друга сила у вигляді комуністичного Китаю.

Треба ствердити, що та короткозорість ЗДА і її аліантів відноситься і до повоєнних відносин після I-шої світової війни. Захід вправді виграв обидві війни мілітарно, а програв їх політично. Аліанти вже тоді в своїй короткозорості не передбачили, що російський большевизм — це тоталітарно-імперіалістична доктрина, яка піде на завоювання цілого світу. Версальська конференція була глуха на всі голоси поневолених народів Росії, які вказували на небезпеку ленінського тоталітарного большевизму. Якщо б не було на світі російського большевизму, не було б і другої світової війни, не було б і комуністичного Китаю.

В боротьбі двох світів — тоталітарного і демократичного — інтерес нації не обмежується тільки до певного простору землі, бо інтерес нації є в цілому світі. Свобода людини є неподільна. Коли б не боротьба поневолених народів Росії за самостійність після I-ої світової війни, то Росія була б станула в половині Європи вже тоді. Аліанти вигодували свого ворога тільки короткозорою, сліпою політикою і опинилися нині в тупіку. З вини Заходу нині існують дві комуністичні, імперіалістичні потуги, які задержали колоніальні системи в себе та йдуть на завоювання світу для тоталітарної комуністичної системи. В такому положенні Захід весь час залишається в дефензиві, без сліду далекозорої активної політики.

Ніхто зі здоровим глуздом не може думати про розв'язання нині Гордієвого вузла війною. Але поза війною є мирні політичні засоби для досягання свободи людини і світового миру, до знесення колоніальної системи, яка держиться нині в одній третині світу. Здорова активна політика Заходу може змусити тоталітарні колоніальні комуністичні держави відректися їхнього колоніалізму. Але таку політику треба вести.

Каже автор Вайт, що ЗДА ніколи не погодяться на поділ світу на вільний і поневолений та завжди будуть піддержувати змагання народів до їх визволення. Але автор не вказав реальних починів Америки, ані її активних дій в тому напрямі. Автор говорить про моральну піддержку сателітів, але оминув зовсім 100 мільйонів поневолених народів в границях СССР. Це так неначе сателітів можна б визволити без звіль-

нення колоніальних народів Росії. Сам автор покладає надії на еволюцію відносин в Росії, що означає, що без зміни відносин в Росії і визволення сателітів є неможливе. Чому ж тоді автор робить різницю між сателітами і колоніями Росії, які вона експлуатує? Та це ж народи з тисячолітніми культурами! На тій підставі всі ті народи дістали після їх визвольних змагань і завоюванні їх Росією і особіні формальні республіки з правом виходу з російської імперії, а практично ті республіки стали колоніями ХХ-го століття. Колонізатор Росія зве ті республіки суверенними, а практично вона звела їх до стану колоній, яких не знає історія, бо в них засів тоталітарний комуністичний режим з метою економічної експлуатації і русифікації.

Треба думати, що Захід прийде в кінці після півсторічного досвіду до свідомості, що йому треба змінити свою політику відносно Сходу Європи і Азії і перейти до активної політики для рятування свободи людини і народів, якщо в світі має запанувати дійсний мир.

Б. МАРТОС

НЕКРОЛОГ

ПАМ'ЯТІ ЛЕВКА ЧИКАЛЕНКА

7-го березня 1965 р. відійшов од нас проф. др. Левко Чикаленко, один з тих, що все своє життя присвятили українській справі: культурному, господарському і політичному піднесенню українського народу аж до державної самостійності. Подібно своїм товаришам, він оддав усі свої сили для України, не чекаючи собі за те ні матеріальної вигоди, ні задоволення честолюбства. Він працював, бо треба було: "Праця єдина з неволі нас вирве", — казав Б. Грінченко.

Ю н і с т ь

Народився Левко (по паспорту Лев) Чикаленко 3 березня 1888 р. (н. ст.) в с. Перешорах, на Херсонщині, в родині заможного землевласника Євгена Чикаленка, широкознаного українського громадського діяча, людини надзвичайно доброї вдачі, до того ж народолюбця з юнацьких літ, що підтримував добрі стосунки з сусідами, не розбираючи, чи він — заможний, чи незаможний. Тож малий Левко жив в українському оточенні.

Коли ж йому було 6 років, то батько найняв помешкання в Одесі, щоб учити старших дітей. З того часу родина Чикаленків жила зиму в місті, а літо -- на селі.

Живучи в Одесі, Є. Чикаленко вступив у тамошню Українську Громаду, до якої належали знані українські патріоти, як Л. Смоленський, М. Комар (український бібліограф), М. Климович і др. Так Левко з малих літ уже звик обертатися в товаристві українських патріотів, а літо проводив в сусідстві з селянами, з якими його батько все був у добрих стосунках: здавав в оренду частину своєї землі на вигідних для селян умовах, давав господарські поради і т. п. Добре вражіння на селян робило вже саме те, що в родині Чикаленків розмовляли українською мовою.

Коли в р. 1900 Є. Чикаленко купив землю в Кононівці (Полтавщина), то, щоб учити дітей, найняв помешкання в Києві; це помешкання стало фактичним центром українського громадянства м. Києва, тим більше, що Є. Чикаленко став членом, і то дуже діяльним, Київської ("Ста-

рої“) Громади. До того ж він улаштував у себе “понеділки“, що їх відвідували визначні українські діячі й письменники.

До того ж близькими сусідами Чикаленків були О. Кониський, М. Лисенко, М. Старицький, Олена Пчілка (Косач) з дочкою Лесею Українкою. Дещо пізніше у Чикаленків стали бувати студенти, українські соціал-демократи: В. Винниченко, О. Скоропис-Йолтуховський (пізніше — Гетьманець), М. Порш, С. Петлюра та ін.

В такому оточенні формувався з Левка 100%-ий український інтелігент-патріот.

А літом у Кононівку приїздили студенти-українці; разом із братом та сестрами Левка та з селянською молоддю вони влаштували українські театральні вистави; а при цім — розмови на політичні теми, розповсюдження серед більш певних людей українських нелегальних видань. Не диво, що поліція дивилася на маєток Чикаленка, як на якийсь центр української пропаганди, навіть перевела в маєтку обшук, на щастя, без наслідків.

1905-ий рік. Революція. 17-го жовтня опубліковано маніфест про свободи й Державну Думу; а 19-го у Києві — жидівський погром. Сімнадцятилітній Левко з товаришами захищає жидів, але куля пробиває йому руку нижче плеча і розтрощує кістку. Хоч лікарі своєчасно зробили перев'язку, але рана не загоюється, гноїться; до того ще прилучилася інфекція (бешпах); батько повіз його до Женеви, де добровідомий тоді хірург Ревердон зробив повторну операцію, повиймав шматочки кістки, що не позросталися, і рана почала загоюватися.

В Женеві Чикаленки познайомилися з російськими емігрантами, а також з українськими, в т. ч. з О. Коваленком, що жив там після революційного виступу панцерника “Потьомкин“, а також з Кузьмою Ляховським, співробітником Михайла Драгоманова.

Студентські часи

Левко жив якийсь час у Женеві в революційному оточенні, а потім записався на студії до університету в Лозані (година їзди від Женеви), де й пробув до 1909 р.

Від р. 1909 він студіює в Петербургському Університеті; особливе зацікавлення викликає археологія, яку він вивчає під керівництвом знаного українського археолога проф. Ф. Вовка; він працює в кабінеті проф. Ф. Вовка, виконуючи ще студентом обов'язки асистента. А літом — науковій експедиції для збирання матеріалів з археології та етнографії або з Ф. Вовком, або з його помічником С. Руденком по Волині, Кубані, Чернігівщині, Київщині, Полтавщині, Херсонщині і навіть на Урал.

Уже літом 1909 р. він відбуває наукову подорож з Ф. Вовком по Волині для збирання матеріалів з передісторії та етнографії; Л. Ч. допомагає професорові при антропометричних роботах та в дослідженні палеолітичного селища при с. Городок.

Наукова діяльність

В р.р. 1911-13 Л. Ч. був видалений з університету, але це не перешкодило йому працювати далі в кабінеті Ф. Вовка приватно і брати участь в екскурсіях. Особливо велике значення має участь Л. Ч. в розкопах біля с. Мізіна (Чернігівщина) в р.р. 1912-14, що переводив проф. Вовк, і де знайдено багато речей палеолітичної культури. Ці розкопи дали йому багатий матеріал для наукових праць.

Революційні події 1917-20 р.р., що він брав у них діяльну участь,

перешкодили йому зайнятися систематично науковою працею. Але кожну вільну годину він використовує для праці в музеях, збирання матеріалів та упорядкування їх.

Опинившись на еміграції в кінці 1920 р., він зараз же віддається науковій праці. Куди б не носила його доля: у Варшаві, Львові, Празі, Парижі, в ЗДА, — він працює в музеях, студіюючи палеолітичний орнамент; відбуває подорожі до Відня і на Мораву. Його вужчим фахом стає дослідження початків мистецтва.

В р. 1923 він дістає докторський титул в Українському Вільному Університеті (Прага), захистивши дисертацію на тему: "Нарис розвитку геометричного орнаменту палеолітичної доби". Його дальші студії приводять його до ідеї ритмографіки: орнамент, як вислід ритмічності рухів руки мистця. Підстава цієї теорії — подібність орнаментів: українського, семигородського, моравського і бразилійського.

Наукові праці Л. Ч., опубліковані в українських, німецьких і французьких наукових журналах (4 залишилися не надруковані), — знайшли високу оцінку у фахових наукових журналах, французьких, німецьких, фінських. Науковці українські, німецькі, румунські цитують роботи Л. Ч. в своїх працях. Є згадки про них і у фахових енциклопедіях.

Ще будучи в університеті (1911), Л. Ч. був членом "Русского Антропологического Общества". Від 1917 р. він стає членом Київського Істор.-Філол. Т-ва, але працює і в інших наукових товариствах, напр., в термінологічній комісії при Сільсько-Господарському Комітеті (1920 р.), в "Книгоспілці" редагує переклади популярної літератури; упорядковує матеріали з археології та етнографії, робить у різних місцях розкопки, в т. ч. і в Києві разом із своїми учнями.

З 1923 р. Л. Ч. — член Укр. Іст.-Філол. Т-ва в Празі та Т-ва Передісториків Чехословацьких. У 1932 р. стає дійсним членом Наукового Т-ва ім. Т. Шевченка у Львові та навл. членом Укр. Наукового Інституту у Варшаві. В р. 1945 Л. Ч. брав участь у заснуванні Української Вільної Академії Наук і Мистецтв у Баварії, а від р. 1945 його обрано її дійсним членом. По переїзді до ЗДА Л. Ч. брав чинну участь у працях УВАН у ЗДА (Нью Йорк), як секретар її президії; брав діяльну участь в дискусіях, а від часу до часу виступав з доповідями.

Педагогічна праця

Револуційні, а потім еміграційні, умови не дали змоги Л. Ч. розвинути педагогічну працю. Проте в 1918 р. за гетьманщини та в 1919-20 р., Л. Ч. викладає природознавство та географію в 1-ій українській гімназії в Києві.

В академічному році 1947-48 Л. Ч. викладав як доцент в Українському Вільному Університеті (Мюнхен), а приїхавши до ЗДА, був у складі професури Українського Технічного Інституту (Нью Йорк).

Політична чинність

В перші дні революції 1917 р. він з П. Феденком приступив до видання газети "Наше життя" в Петербурзі і писав для неї популярні статті про автономію, федерацію і т. і. Але скоро переїхав до Києва, де його обрали гласним (радником) Миської Думи по списку УС-ДРП. Тут він узяв діяльну участь у боротьбі проти представників національних меншостей, що тоді ще не входили в склад Центральної Ради і використовували кожний догідний для того випадок, щоб нападати на неї. Так, наприклад, доводилося відбивати їхні напади на організацію Богданівського Полку.

На Національному Конгресі (21.IV.1917 н. ст.) Л. Ч-ка обрано членом Центральної Ради, а Ц. Рада обрала його членом Виконавчого Комітету (Мала Рада) і секретарем своєї Президії. Дехто любить казати, що члени Ц. Ради це — студенти. Отже цьому "студентові" було вже 29 років. Він мусів бувати на засіданнях Центральної Ради і виступати з промовами в Міській Думі. Опріч того з доручення Президії Ц. Ради йому доводилося виступати й на інших зібраннях. Так, 21.VI.17 він промовляв на засіданні Виконавчого Комітету Київської Ради Робітничих і солдатських Депутатів, заявляючи протест проти заборони військовим міністром А. Керенським II-го Укр. Військового З'їзду і закликаючи протестувати проти цього порушення свободи зібрань.

Так само в липні 1917 р. під час виступу т. зв. "Полуботківців" він їздив у їхній табір, умовляв їх припинити ці шкідливі для нас виступи. А в січні 1918 р. їздив у казарми Шевченківського полку разом з командиром того полку полковником Рівником; умовляв їх виступити збройно проти більшовиків на стороні Ц. Ради. Розагітований більшовиками полк оголосив нейтралітет.

Літом 1919 р., коли наше військо вступило в Київ, а з-за Дніпра ввійшли добровільці, то від Київської Мійської Думи їздила до добровільців делегація в складі мійського голови і Л. Чикаленка; щоб попередити сутички між військами, делегація вимагала, щоб добровільці не виходили за межі Печерська. При цім Л. Ч. розмовляв з денікінськими офіцерами українською мовою, що трохи не привело до гострого конфлікту.

Під час окупації Києва денікінцями, щоб боротися з різними надужиттями, було організовано Комітет громадських організацій; Л. Ч. був членом Президії цього Комітету. Як в керівних колах українського громадянства, так і в цьому Комітеті через відсутність інформації про загальне політичне становище панувала розгубленість і безпорадність. Тому було вирішено послати певну людину до уряду Директорії, щоб поінформуватись і одержати директиви. Але ця людина мусіла бути відважною, бо їй треба було перейти через фронт, а опріч того на неї чекали різні несподіванки. Виконання цього завдання взяв на себе Л. Чикаленко.

Справді, довелося йому зазнати в дорозі до Кам'янця, де в той час перебував уряд, не мало всяких труднощів і небезпеки. Не все можна було їхати, часто доводилося йти пішки, спати — де прийдеться, їсти — що дадуть... Особливо, коли доводилося йти через села, де недавно відбувалися бої повстанців з комуністами: розбиті хати, млини, спустошені садиби, сліди пожеж... Доводилося попадати то під владу денікінців, то повстанців, то комуністів, поки добрався до м. Ходоркова, де вже було військо УНР. Від Козятини вже їхав на захід залізницею.

У Кам'янці Л. Ч. мав розмови з членами уряду й Директорії та з диктатором Є. Петрушевичем. На жаль, ніхто не міг нічим його порадувати: набоїв мало, серед війська — тиф, допомоги нема ні від кого. С. Петлюра просив через Л. Ч. київські українські організації послати когось на Дін і на Кубань, щоб переконати козаків про необхідність для них спільної дії з нами.

З тим і повернувся Л. Ч. до Києва. Знов довелося переходити різні фронти, побувати і у повстанського отамана Зеленого, і у комуністів, щоб нарешті попасти до денікінців. Довелося їхати і залізницею, і кінями, і, навіть, на фронті бронепотягом, а також і йти пішки. Арештований комуністами, чекаючи ревтрибуналу, він розмовляє з ними про археологію і на політичні теми, і вони його нарешті відпускають.

Виконуючи доручення голови Директорії С. Петлюри, Український Громад. Комітет у Києві довго радився над тим, кого послати на Дін на переговори з козацькими політичними діячами. Нарешті було вирішено послати Олександра Саліковського і знов таки Левка Чикаленка. Хоч увесь південь був тоді під владою Денікіна, але чомусь довелося їхати окружним шляхом, через Крути, Суми, Харків... Кінець-кінцем добралися таки до Ростова, побували й у Новочеркаську; розмовляли з Харламовим, з його заступником Агеевим, з членом президії Донського Круга Гнілорибовим і з іншими політичними діячами, а також із членами делегації кубанської (Білашов і др.). Але скрізь зустрічали цілковитий песимізм, розгубленість, а у декого — навіть апатію. Дін стояв перед поразкою, а Кубань — перед розгоном денікінцями Кубанської Ради. Становище було ще сумніше, ніж у Кам'янці. Нічого не добившись, мусіли вертатись до Києва, цей раз уже через Харків — Кременчук — Ромодан, бо з Харкова до Полтави чомусь ніякі потяги не ходили.

До речі, цікава деталь: в Ростові Л. Ч. зустрів офіцера Лук'янова, українця, "що за Центр. Ради був у Києві в оточенні Міхновського. Був причетний до формування Подуботківського полку" (Л. Чикаленко — "Уривки з спогадів", 1963, ст. 74), а тепер... признався, що працює у Денікіна в "Осваг"-у (Осведомит. агентура?). Оттак наші "самостійники"!

Коли Л. Ч. повернувся до Києва, там уже була советська влада: арешти українців, в т. ч. М. М. Ковальського (Укр. соц.-дем.). Л. Ч. по-пробував інтервенувати за нього у Полоза й П. Любченка, але вони нічого йому допомогти не змогли; лише Любченко пояснив, що М. Ковальського арештовано, як члена УСДРП, і порадив йому самому "кудись ушитись". Л. Ч. пішов до Рафеса (жид. Бунд), і М. Ковальського випустили.

Восени р. 1920 Л. Ч. був уже у Варшаві й допомагав урядові УНР в екзилі. Тодішній прем'єр В. Прокопович відрадив його до Львова, щоб досягти порозуміння з галицькими чільними політичними діячами. Але з того нічого не вийшло; одні просто не хотіли з ним говорити, а розмова з іншими не мала наслідків. Тільки митрополит А. Шептицький поставився до його візиту з усією уважністю і навіть запросив до себе на нараду політичних діячів. Але й ця нарада не дала позитивних наслідків.

В серпні 1920 р. до Варшави приїхав від ген. Врангеля ("Командуваніє вооруженних сіл Юга Росції") полковник Нога, щоб розпочати переговори. На його уперті домагання Уряд УНР в екзилі вирішив послати в Крим військову місію, доданни до неї Л. Чикаленка, як політичного дорадника. Через Румунію місія прибула до Севастополя, де мала розмови з такими чільними політичними діячами, як П. Б. Струве, з міністрами: кн. Волконським, Глінкою, Кривошеїним і з самим Врангелем. Їх шанували урочистим прийняттям; приймала їх у себе і французька військова місія, і капітан МакКеллі, начальник військової місії ЗДА, але практичних наслідків з того всього не було жодних, бо армія й уряд Врангеля вже доживали останні дні. На запрошення МакКеллі місія вийшла до Румунії на американському міноносці.

В кінці 1920-х років Л. Ч. жив у Парижі, ділячи свій час між науковою працею в музеях та співпрацею з урядом УНР. Співробітничав у органі УНР "Тризубі", а від 1925 р. редагував українську частину журналу "Прометей", що його видавали спільно українці, кавказці і туркестанці. В р. 1926. після вбивства С. Петлюри, в Парижі було організова-

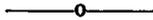
но спеціальну судову комісію, щоб підготувати матеріал для судового процесу; до її складу ввійшов і Л. Ч.

Так, з студентських часів і до самої смерти все життя Л. Чикаленка складалося з праці для української справи і для української науки.

Не міняючи своїх політичних поглядів, він залишався українським соціал-демократом. Наші хуторянські публіцисти добувають: "отже марксистом". Але основною тезою марксової ідеології треба вважати, либонь, фразу: "Буття визначає свідомість". А все життя Л. Ч. було запереченням цієї марксистської догми. Син великого землевласника, майбутній спадкоємець кількох сот гектарів, він мав би відчувати себе українським феодалом, боритися за збереження земельної власности, а він глосував за її націоналізацію. Тільки, коли на зібранні фракції УСДРП було прийнято мій проєкт націоналізації земельної власности, він підійшов до мене і спитав: "А садки ви нам залишите?" Його не турбувала доля 1000 батьківських гектарів, але "садок вишневий коло хати" приріс йому до серця.

В його статтях я не знаходив цитат з Маркса-Енгельса, зате зустрічав цитати з Т. Шевченка. Його аргументація базувалася не на "співвідношенні продукційних сил", а на історичних фактах.

Як людина послідовна, сталого світогляду, від молодих літ аж до смерти Л. Чикаленко залишався українським патріотом, соціалістом і демократом, виконуючи заповіт Т. Шевченка: "Обнімїте, брати мої, найменшого брата".

ЛИСТ ДО РЕДАКЦІЇ

До Редакції Журналу "Вільна Україна"

2.VIII.1965

Високоповажана Редакціє!

Прошу ласкаво не відмовити надрукувати у Вашому журналі спростовання, що подаю при цім листі. В ч. 22 часопису "Америка" за цей рік о. І. Лебедович, пишучи про Мексико, "при цій спосібности" обкидав болотом Українську Центральну Раду, повторюючи неправди, посяяні її ворогами. 5-го лютого 1965 я послав до редакції "Америци" спростовання з проханням надрукувати його. Не одержавши жодної відповіді і не бачачи в "Америці" спростовання, я 2-го липня написав до редакції знову, прохаючи надрукувати це спростовання. Але до сьогодні ані відповіді не одержав, ані не бачив, щоб те спростовання було надруковано. В цьому я бачу не тільки непошану до себе, а й небажання о. Лебедовича і редакції християнського часопису рахуватися з ІХ-ою Заповіддю, що забороняє "свідительство ложне" та з роз'ясненням її катол. єпископом Дж. Ф. Ноллем, що вона забороняє не тільки говорити неправду, але навіть таку правду, що понижує другого. (Most Rev. John Francis Noll, DD, LLD: "Father Smith instructs Jackson", 1960, p. 112-3). До того ще о. І. Лебедович дозволив собі повторювати неправду щодо трагедії під Крутами, багато разів спростовану такими живими свідками, як підпол. А. Гончаренко ("Бюлетень Союзу був. Укр. Вояків у Канаді", 1962 р., ч. 10, стор. 4-8) та іншими авторами. Якщо о. Лебедович поінформований одностороннє, то редакція, попереджена мною, повинна б була зацікавитись правдою і повідомити про це о. Лебедовича. 5-го лютого мною було надіслано до "Америци" наступне

СПРОСТОВАННЯ

В ч. 22 за 1965 р. в статті о. І. Лебедовича наводиться неправильне освітлення подій під Крутами в р. 1918, яке так часто повторюється людьми, необізнаними з справою або вороже наставленими до Української Центральної Ради.

1. Неправдою є, нібито "батьки", се б то члени Центральної Ради, були "засліплені соціалізмом". Правда, серед членів Центральної Ради було чимало соціалістів, але як справжні соціалісти, а не демагоги, вони подібно до інших соціалістів, а не комуністів, ясно розуміли, що переведення соціалізму було не на часі. Тай не всі члени Центральної Ради були соціалістами: була ціла фракція "безпартійних". Що соціалісти не були "засліплені", видно хоч би з того, що ні в одному з ЧОТИРЬОХ Універсалів Ц. Ради немає ані згадки про соціалізм. Якщо в IV-му Універсалі говориться про соціалізацію землі (а не про соціалізм), то вже в земельному законі, що був прийнятий скоро після того, ані про соціалізацію не згадується.

2. Неправда, нібито ці батьки "розпустили військо". В дійсності ж якраз навпаки, IV-й Універсал закликав всіх громадян Республіки "не жаліючи життя..... боронити добробут і свободу нашого народу". Розпустити ж армію й замінити її народною міліцією (на взір швейцарської міліції або Кубанського Козачого Війська) аж після того, як Україна буде "вичищена від насланих з Петрограду насильників, які топчуть права Української Республіки". У Києві тоді були полки: Богданівський, Полуботківський, Гордієнка, Богуна, Дорошенка, Сагайдачного, Т. Шевченка, Кіш Слобідської України, Чорноморський Курінь, Курінь Січових Стрільців, Студентський Курінь; опріч того ще було Вільне Козацтво; НЮЛНА з цих частин розпушечка не була. На жаль, їхній склад був не повний: по 200 — 500 козаків.

Демобілізації підлягали лише ті частини на протинімецькому фронті, в яких більшість складала великороси. Деякі українські частини пізніше були демобілізовані німцями або на вимогу німецького командування.

3. На оборону столиці України було вжито всі згадані вище полки й курені. На станцію Крути було послано військову школу; а пізніше на допомогу їй було послано Студентський Курінь і невелику кількість гайдамаків; всього там було не 250 — 300 вояків, а понад 700 з артилерією.

4. Студентський Курінь складався головним чином із студентів високих шкіл віком понад 20 років; між ними були й такі, що побували на протинімецькому фронті. Добре обізнані з зброєю вчили ще в Києві тих, що ще не вміли володіти нею; я це знаю від знайомих мені членів куреня; один з них працював в управі Центр. Коопер. Ком., де я був головою. Молодь до 20 років, але понад 16 складала незначну меншість. Така молодь була й у Вільному Козацтві, була й в УСС-ів, була і в УПА.

Б. Мартос

Після того, як я одіслав це спростовання, я довідався, що під Крутами бився не весь Студ. Курінь, а лише одна його сотня, і що була окружена не вся сотня, а одна її чота; що під Крутами було вбито або поранено біля 300 душ; але то були головним чином юнаки (юнкера) 1-ої ім. гетьмана Богдана Хмельницького Юнацької Військової Школи, — біля 250 душ.

З пошаною — проф. Б. Мартос

ЛИСТ ВИДАВНИЦТВА КНИГИ „СІЧЕЙ“

Високоповажані Панове!

Повідомляємо, що „ГЕЙ, ТАМ НА ГОРІ „СІЧ“ ІДЕ!..“ — ПРОПАМ'ЯТНА КНИГА „СІЧЕЙ“ вже друкується. На 700 сторінках доброго паперу, великого формату, будуть: прислані спогади, уривки з загальних спогадів, статті і вірші січового змісту, головні січові пісні (деякі з нотами), зразки січових вправ, мапа околиці, де основано першу „Січ“; двісті світлин, стаття англійською мовою, список всіх світлин, список передплатників і жертводавців, загальний зміст.

Книга „Січей“ матиме три частини: „Січі“ в Галичині, „Січі“ на Буковині, „Січі“ на еміграції й нових місцях поселення.

Ціна книги „Січей“ у передплаті \$10.00, по появі друком — \$12.00.

Видавничі кошти великі! Тому дуже просимо Вас допомогти у виданні:

- 1) своєю передплатою,
- 2) якщо Ви прислали частину передплати, просимо доповнити її вже тепер.

По появі друком обов'язує ціна нашого видання \$12.00.

3) якщо Ви прислали повну передплату, просимо ласкаво приєднувати передплатників, чи хочби й жертводавців з дрібними сумами. Крім самого друку, є ще й інші видатки, як ось обкладинка, переписка... Отже й найменша пожертва — для нас поміч!

Тому, що мусимо приготувати до друку у книзі „Січей“ докладний список всіх, які створили видавничий фонд, просимо слати гроші негайно на адресу скарбника вид. комітету:

Petro Paush, 11023 — 133 St., Edmonton, Alberta, Canada.

Всім В.Ш. передплатникам і жертводавцям сердечно дякуємо за дотеперішнє довір'я.

Залишаємось до Вас з глибокою пошаною і з січовим привітом — Здорові були!

Едмонтон, в серпні 1965 р.

Видавничий Комітет

НАДІСЛАНІ ВИДАННЯ:

ВАСИЛЬ ПЕРЕБИЙНІС, Життя і творча праця — Монографія, Лондон 1963, Власним накладом. Брош. ст. 114 і 13 картин.
К. КОНОНЕНКО, Україна і Росія, 1917-1960. Мюнхен 1965, Український Технічно-Господарський Інститут, ст. 536.

НА ПРЕСОВИЙ ФОНД "ВІЛЬНОЇ УКРАЇНИ" ЗЛОЖИЛИ:

4 австр. фунти — П-ні Н. Савлущинська, дол. 10.00 — Гр. Ничка, дол. 1.50 — Мир. Кокот.

На нев'янучий вінок пок. Осипові Маланчукові — дол. 10.00 Люба й Іван Мурина.

Дол. 3.00 — М. Крижанівський, дол. 1.50 — М. Кокот, а по 1.00 дол.: Фл. Дорошенко, Вол. Гіба, Е. Дерій, І. Волошин, Р. Дудак і дол. 0.50 — Т. Панасюк.

В адміністрації журналу можна набути такі книжки:

Михайло Грушевський: "ВИБРАЧІ ПРАЦІ", стор. 260 — в твердій оправі по ціні дол. 4.50.

Панас Феденко: "УКРАЇНСЬКИЙ РУХ У XX-МУ СТОЛІТТІ", стор. 272 по ціні дол. 3.00.

Панас Феденко: "Марксистські і більшовицькі теорії національного питання", 1960. по ціні \$1.00.

Д-р І. Макух: "На народній службі", 1958, по ціні: тверда оправа \$9.25, м'яка \$6.75.

Д-р С. Мішко: Гадацький договір, 1959, по ціні \$0.30.

Степан Ріпецький: Михайло Драгоманів — наві (Відповідь советським вченим), по \$0.40.

Д. Соловей: Людність України за сорок років влади ЦК КПСС, 1961. Ціна \$1.50.

В. Лисий: Державний статус УССР (1917-23). Ціна \$1.00.

Яків Зозуля: Біржові операції з вартісними паперами, 1963. Ціна \$12.50.

Яків Зозуля: Кінець російської влади, 1963. Ціна \$0.60.

Антін Чернецький: Спомини з мого життя і громадської праці, 1964. Ціна 2.50.

Григорій Денисенко: Податок з обороту в советській фінансовій системі 1963, ціна \$0.25.

Д. Соловей: Фінансовий визиск України, ціна \$1.25.

В. Лисий: Англomовна енциклопедія про Україну, ціна \$0.50.

Належність просимо слати на адресу:

UKRAINIAN FREE SOCIETY OF AMERICA
P.O. Box 4, Peter Stuyvesant Station, New York 9, N.Y.

ЗАПРОСИНИ ДО ПЕРЕДПЛАТИ НА РІК 1965-ИЙ

"ВІЛЬНА УКРАЇНА" розпочала дванадцятий рік свого існування. Дякуємо всім організаціям та особам за дотеперішню підтримку. Прохаємо надсилати передплату на рік 1965-ий, а також пожертви ні пресовий фонд, бо передплата не може покрити коштів видавання журналу.

Річна передплата (4 числа) — дол. 4.00. Окремий примірник коштує дол. 1.00.

"ВІЛЬНА УКРАЇНА" прохає приєднувати їй нових передплатників. Так давні, як і нові передплатники можуть одержати в адміністрації книжку спогадів визначного діяча д-ра Івана Макуха "На народній службі" по зниженій ціні, а саме: дол. 5.25 в м'якій оправі (повна ціна дол. 7.75), в твердій — дол. 6.75 (повна ціна дол. 9.25).

Річна передплата становить в інших країнах:

АВСТРАЛІЯ — 1 фунт (1 прим. — 5 шіл.).

АНГЛІЯ — 16 шілінгів (1 прим. — 4 шіл.).

ФРАНЦІЯ — 12 франків (1 прим. — 3 фр.).

ЗАХ. НІМЕЧЧИНА — 16 нм (1 прим. — 4 нм).

Передплату і датки на пресовий фонд з тих країн слати просимо на адреси наших представників.

Австралія: Mr. I. Hruszecky, 9 Raynes Park Rd., Hampton, Vic., Australia.

Англія: Mr. G. Vaccaro, 551 Chiswick High Road, London, W 4, England.

Франція: Dr. Bondan Fedenko, B. P. 150 — 14, Paris 14, France.

Західня Німеччина: Ing. Spyrydon Dovhal, 8 München 23, Beichstrasse 8-9/I, West Germany.

Редакція і Адміністрація журналу